TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilgilerin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Mehmet KAMER

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

AYDINOĞLU BEYLİĞİ MİMARİSİNDE YAZI

Mehmet KAMER

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI

Uşak-2017

TEZ DANIŞMANI: Yrd. Doç. Dr. Hasan AKDAĞ

"Aydınoğlu Beyliği Mimarisinde Yazı" başlığını taşıyan çalışmamız dokuz bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm 'Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kullanılan Yötem', ikinci bölüm 'Türk-İslâm Mimarisinde Yazı Sanatının Tarihçesi', üçüncü bölüm 'Aydınoğlu Beyliği Dönemine Ait Kitâbesi Olan Yapılar', dördüncü bölüm 'Aydınoğlu Beyliği Dönemine Ait Kitâbesi Olmayan Yapılar', beşinci bölüm 'Kaynaklarda Geçen Aydınoğlu Beyliğine Ait Mevcut Olmayan Yapılar' altıncı bölüm 'Değerlendirme', yedinci bölüm 'Sonuç', sekizinci bölüm 'Kaynaklar', dokuzuncu bölüm 'Fotoğraflar', başlıklarını taşımaktadır.

Aydınoğlu Beyliğinin 1305 yılında kuruluşundan ve 1425 yılında Osmanlı Devletine katılmasına kadar olan kısmın ele alındığı 120 yıllık dönemin, yapıları ve kitâbeleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde, araştırmanın amacı, önemi ve kullanılan yöntem konusunda bilgi verildikten sonra, Aydınoğlu Beyliğin kuruluşundan Osmanlı Devletine katılmasına kadar olan tarihi, kronolojik olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Yazının tarihçesinin ele alındığı ikinci bölümde, yazının doğuşu ve gelişmesi, İslâm yazısının çeşitleri üzerinde durulmuştur. Anadolu Selçuklu öncesi mimaride yazının geçirdiği evreler ile Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde İslâm yazısının tekâmül sürecinde geçirdiği yolculuk ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Aydınoğlu Beyliği dönemine ait kitâbeli yapılar ve kitâbeleri ele alımıştır. Bu döneme ait 15 yapının kitâbeleri incelenmiştir. Bu eserler ve eserlere ait kitâbeler tesbit edilerek fotoğraflanmış, günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Bunun yanında, yapının kısa tarihçesi ve bugünkü durumu, yapının malzeme ve tekniği, yapıdaki yazılar, yazının türü ve malzemesi, hattatı, halen yazının bulunduğu yer hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Dördüncü bölümde, Aydınoğlu Beyliği dönemine ait kitâbesi mevcut olmayan yapılar ele alınmıştır. Bu bölümde 54 yapı incelenmiştir. Yapılara ait tarihi bilgilerin yanında, yapının malzeme ve tekniği hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Bu yapılardan çok azı ayakta kalmış ve işlevini sürdürmektedir. Birçoğu ya bakımsızlıktan ya da definecilerin tahribatından nasiplerini almışlar, bugün kullanılamaz durumdadırlar.

Beşinci bölümde, kaynaklarda geçen Aydınoğlu Beyliğine ait mevcut olamayan yapılar ele alınmıştır. Bu yapılara ait tarihi bilgilerin yanında malzeme ve yapı teknikleri hakkında da kısa bilgilere yer verilmiştir. Araştırmalarımız neticesinde 50 yapıya ulaşılmıştır. Bu yapılar cami, mescid, türbe, medrese, han, hamam, kervansaray, bazar, köprü ve çeşmelerden oluşmaktadır. Vesikalar ve kaynaklar taranarak, bu yapılara ait tarihi bilgilerin yanında, yapıya ait bazı önemli detaylar da verilmeye çalışılmıştır.

Altıncı bölümde, tezle ilgili yapılan çalışmaların tümü tek tek ele alınmak suretiyle geniş bir değerlendirme yapılmıştır.

Yedinci bölümde, tez çalışmamızda ulaştığımız yeni bilgiler ile Aydınoğlu Beyliği mimarisi kitâbeleri ve yazı sanatına yönelik bugüne kadar ele alınmamış konular sonuç bölümünde ortaya konmuştur. Batı Anadolu Beylikleri mimarisinde yazı konusu ele alınarak, Aydınoğlu Beyliği mimarisinde kullanılan yazı ile karşılaştırılması yapılmış, üslup ve estetik açısından beylikler dönemi mimarisinde kullanılan yazıların bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda, Aydınoğlu Beyliği mimarisinde yazı ve kitâbeler konusu kısmen ele alınmış, Beyliğe ait yapıların kitâbeleri ve yazı bakımından sanatsal yönlerinin tetkîki ise toplu olarak yapılmamıştır. Bu çalışmamız ile Aydınoğlu Beyliği yapılarını yeni bir anlayışla tasnif etmek suretiyle, döneme ait kitâbeleri inceleyerek, bugüne kadar yapılanlardan farklı bir çalışma vücuda getirmiş olduk. Aydınoğlu Beyliği dönemi yapılarını kitâbesi mevcut olan ve kitâbesi mevcut olmayan yapılar ile kaynaklarda geçen Aydınoğlu Beyliği'ne ait mevcut olmayan yapılar olarak tasnif ettik. Umarım bu çalışmamızla, Aydınoğlu Beyliği mimarisi üzerine çalışma yapacak araştırmacılara bir katkı sunmuş oluruz.

ABSTRACT

THE SCRİPT IN ARCHTİCTURE OF AYDİNOGLU SEİGNİORY

Mehmet KAMER

USAK UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
ART MAJOR OF TRADİTİONAL TURKİSH ARTS

APRIL 2017

THESIS ADVISOR: Yrd. Doç. Dr. Hasan AKDAĞ

The study called the script in the architecture of Aydınoglu Principality consists of five chapter. In the first chapter " The history of the script", in the second chapter " The script in the arcihtecture of the Aydınoglu Principality ", in the third chapter "The constructions which belongs to the period of the Aydınoglu Principality and don't have inscription", in the fourth chapter "Possible constructions that belong to the Aydınoglu Principality", and in the fifth chapter "Archive Documents, structures belongs to Aydınoglu Principality in the itineraries and publications" are mentioned. Satisfying information is tried to be given about the 120 years of period which mentions the chapter of the history of the Aydınoglu Principality and its joining the Ottoman States' property in 1425 since principality's foundation in 1305.

In the first chapter which is mentioned the history of the scrip, the begining and development of the script is given as prior knowledge and then the types of islamic script is dwelt on.

It is stated that the stage of the script in architecture before Anatolian Seljuk and the journey of Islamic script evalution period in the time of Emevis and Andalus Emevis.

In the second chapter, the script in the period of Aydınoglu Principality is under debate. The Works belonging to the principality period have been examined and it has been reached 15 works belonging to this period. The inscriptions belonging to this period have been identified and photopraphed, and translated into today's Turkish. What's more, the short history of structure and its present situation, the content and technique of structure, script in the construction and the place where the manuscript found are discussed one by one with meticuluous work.

Among the 15 construction inscriptions belonging to Aydınoglu Principality, Izmir Emir Sultanate Shrine inscription, Tire Ulu Mosque inscription and Kiraz Isa Bey Mosque inscription are repair ones. Other 12 inscriptions are building inscrutions. Mentioned in this chapter, it cannot be reached to Tire Georgian Melek Hatun Bridge inscription and Tire Tannery Mosque inscription.

In the third chapter, the construction belonging to Aydınoglu Principality period but don't have inscriptions have been discussed. 15 structures have been examined in this section. In addition to historical information relating to the construction, it has been given information about the construction of the material and tecnique. It is still very little standing and function of theseconstructions. Many of them are neglected or have taken their share of the loot from treasure hunters and cannot be used.

In the fourth chapter, the constructions possibly belonging to Aydınoglu Principality have been examined and it has been reached 54 constructions in the chapter. In addition to historical information belonging to these constructions, it has been given short information about material and construction technique.

In the fifth chapter, it has been discussed archive documents documents, travelogues and constructions belonging to Aydınoglu Principality which mentioned in publications. As a result of our searchs, it has been reached to 50 constructions which are mosque, masjid, palace, caravanserai, bazaar, spa, madrasah, bridge and fountains. By means of scanning of documents and searchs, in addition to historical informations belonging to these constructions, some important details have been tried to be given belonging to the construction.

The studies which performed up to now, we know that there are few searchs about constructions belonging to Aydınoglu Principality. The script and inscriptions in Aydınoglu Principality architucture have partially discussed in the symposiums as report or article study and they haven't totally been examined in the terms of architectural features and artistic value of script.

We, with this study, both determined the constructions of Aydınoglu Principality and introduced a different study from previous ones, have been up to now, by examining the inscriptions belonging to that period. We have classified available and unavailable consructions belonging to Aydınoglu Principality period with possible ones. I hope this study will be a good sample to searchers who'll have study in the field of script and inscriptions of Aydınoglu Principality architectur.

ÖNSÖZ

İnsan topluluğunun ortak eseri olan yazı, yüzyıllar boyunca yavaş yavaş gelişmiş ve sonuçta harflerden oluşan bir alfabe halini almıştır. Tarih boyunca bütün kavimlerin meydana getirdiği ve iletişim ihtiyaçlarını karşılamada kullandıkları yazı, yüksek medeniyetlerin kurulmasına yol açmıştır.

Özellikle X.yy.'dan itibaren Türklerin İslâmiyeti kabul etmesiyle, Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devletleri kendi kültürlerindeki süsleme anlayışının mimariye yansımasında ve yazı öğesinin mimariye bağlı olarak gelişmesinde etkili olmuşlardır.

Mimari eserlerdeki yazıların tamamı o eserin yapısında bulunan dini, tarihi, kültürel, ekonomik ve sosyolojik etkenleri yansıtan en önemli ve güvenilir belgelerdir. Farklı uzmanlık alanlarını kapsayan mimari eserler hakkında yapılacak araştırmalarda temel ve en güvenilir kaynak, şüphesiz yapıların kendileridir.

Tarihi yapıların hemen hemen hepsi yapının kim tarafından, ne zaman ve hangi amaçla yaptırıldığı, kimler tarafından kullanıldığı, kullanıma yönelik özellikleri, geçirdiği onarımlar, tarihi ve nitelikleri gibi birçok husus, eser üzerindeki yazılardan yani kitâbelerden öğrenilebilmektedir. Kitâbelerin doğrudan yapıda yer alması da bu özellikleri tanıma bakımından önem taşırlar.

Mimari yazılar ve kitâbelerin tarihi bir vesika konumunda olması, devletlerin yaşama sürecini tespit etmeye de yardımcı olmaktadırlar. Bunun yanı sıra yazıdaki dil, övgüler, dualar, tarih ve yer adları ile sanatkârların isimleri (mimar, nakkaş, nahhat, hattat ve şair vs.) gibi daha birçok konuyu sunması yönüyle sanat, kültür ve medeniyet tarihi açısından da ayrı bir öneme sahiptirler.

Bu nedenle mimari yapılara değişik türlerde uygulanan yazılar, içerikleriyle birlikte farklı tarihi dönemlere ait devletlerin kültür ve medeniyet içindeki yerini belirlemeye yardımcı olmaktadırlar.

Tez çalışmalarım süresince, öncelikle yardım ve desteklerini gördüğüm Tez Danışmanım Yrd. Doç. Dr. Hasan AKDAĞ'a, Geleneksel Sanatlar alanındaki çalışmalarım sırasında destek ve yardımlarını gördüğüm, değerli teşvikleriyle beni akademik çalışmalara yönlendiren Prof. Dr. Bilal SEZER'e, tez çalışması sırasında görüşlerine başvurduğum ve materyal konusunda desteklerini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Mehmet TOP'a, Araştırmacı Yazar Ozan SEMECİ'ye, Tire Arkoloji Müzesi Müdürlüğüne, Selçuk Efes Müzesi Müdürlüğü'ne, Selçuk Tapu ve Kadastro Müdürlüğüne, Ödemiş Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi çalışanlarına, eserin tashihi ve düzenlenmesinde yardımlarını esirgemeyen meskektaşım Tekin AÇIKEL'e, yabancı dile çeviri konusunda yardım ve

desteğini gördüğüm İngilizce öğretmeni Bünyamin GÜNEŞ'e, Arapça metinleri konusunda bilgisine başvurduğum Emekli öğretmen Mevlüt SARI'ya, Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii İmam-Hatibi İrfan YAŞAR'a, Kiraz İsa Bey Camii kitâbelerini çalışırken şifâhî bilgileriyle bana yardımcı olan Kiraz İsa Bey Camii emekli müezzini Yusuf KAMER'e, çalışmalarım sırasında manevi destek ve teşviklerini gördüğüm değerli eşim Ayşe KAMER'e teşekkürü bir borç biliyorum.

Mehmet KAMER

Uşak, 2017

FOTOĞRAF LİSTESİ

Foto. 1: Birgi Sultan Şah Türbesi.....156
Foto. 2: Birgi Sultan Şah Türbesi Kitâbesi.....157
Foto. 3: Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii.....157
Foto. 4: Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Kuzey Taç Kapısı 158
Foto. 5: Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Kuzey Taç Kapısından Detay 159
Foto. 6: Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Kuzey Taç Kapısından Detay 159
Foto. 7: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Kuzey Taç Kapısı İnşâ Kitâbesi.....160
Foto. 8: Kuzey Taçkapısı Sağ Bordüründe Bakara Suresi 255.Âyeti 160
Foto. 8-a: Kuzey Taçkapısı Sağ Bordüründe Bakara Suresi 255.Âyeti Devamı 160
Foto. 9: Kuzey Taçkapısı Sağ Bordüründe Bakara Suresi 285.Âyet 161
Foto. 10: Kuzey Taçkapısı Sol Bordüründe Âli İmran Suresi 18.Âyet.....161
Foto. 11: Kuzey Taçkapısı Alılığındaki Sağ Rozette El izzetü lillâh Yazısı.....161
Foto. 12: Kuzey Taçkapısı Alılığındaki Sol Rozette El mülkü lillâh Yazısı.....162
Foto. 13: Kuzey Taçkapısı Alınlığındaki Allah Yazısı.....162
Foto. 14: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Doğu Cephesi.....163
Foto. 15: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Doğu Kapısı Âyet Kitâbesi 163
Foto. 16: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Doğu Kapısı İnşâ Kitâbesi.....163
Foto. 17: Doğu Kapısı Alınlığındaki Sağ Rozette El mülkü lillâh Yazısı.....164
Foto. 18: Doğu Kapısı Alınlığındaki Sol Rozette El vahidü'l kahhâr Yazısı.....164
Foto. 19: Doğu Cephesinin Güneyindeki Pencere.....165
Foto. 20: Doğu Cephesinin Güneyindeki Pencere Kitâbesi 165
Foto. 21: Doğu Cephesinin Kuzeyindeki Pencere.....166
Foto. 22: Doğu Cephesinin Kuzeyindeki Pencere Kitâbesi.....166
Foto. 23: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Minber Kapısı Üzerindeki Kitâbe 167
Foto.23-a: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Minber Kapısı Kitâbesinin Devamı…..167
Foto. 24: Minber Kapısı Sağ Kanadındaki Kitâbe 167
Foto. 25: Minber Kapısı Sol Kanadındaki Kitâbe.....167
Foto. 26: Minberin Batı Yüzünde Minber Köşkünün Altındaki Birinci kitâbe…...168
Foto. 27: Minber Köşkünün Altındaki İkinci Kitâbe.....168
Foto. 28: Minber Köşkünün Altındaki Üçüncü Kitâbe 168
Foto. 29: Minberi Yapan Ustanın İsminin Hakk Edildiği Kitâbe.....168

Foto. 30: Minberin Batı Korkuluğunda İnşâ Tarihi Kitâbesi……169
Foto. 31: Minberin Doğu Yüzünde Minber Köşkü Altındaki Birinci Kitâbe 169
Foto. 32: Minberin Doğu Yüzünde Minber Köşkü Altındaki İkinci Kitâbe 169
Foto. 33: Minberin Doğu Yüzünde Minber Köşkü Altındaki Üçüncü Kitâbe 169
Foto. 34: Minberin Doğu Yüzünde Minber Köşkü Altındaki Dördüncü Kitâbe.....170
Foto. 35: Minberin Batısındaki Pencerenin Sağ Kanadındaki Kitâbe 170
Foto. 36: Minberin Batısındaki Pencerenin Sol Kanadındaki Kitâbe 170
Foto. 37: Minberin Doğusundaki Pencerenin Sağ Kanadındaki Kitâbe 171
Foto. 38: Minberin Doğusundaki Pencerenin Sol Kanadındaki Kitâbe 171
Foto. 39: Caminin Doğusundaki birinci pencerenin sağ kanadındaki kitâbe.....171
Foto. 40: Caminin Doğusundaki birinci pencerenin sol kanadındaki kitâbe.....172
Foto. 41: Caminin Doğusundaki ikinci pencerenin sağ kanadındaki kitâbe.....172
Foto. 42: Caminin Doğusundaki ikinci pencerenin sol kanadındaki kitâbe.....172
Foto. 43: Caminin Kuzeyindeki Birinci Pencerenin Sağ Kanadındaki Kitâbe 173
Foto. 44: Caminin Kuzeyindeki Birinci Pencerenin Sol Kanadındaki Kitâbe.....173
Foto. 45: Caminin Kuzeyindeki İkinci Pencerenin Sağ Kanadındaki Kitâbe.....173
Foto. 46: Caminin Kuzeyindeki İkinci Pencerenin Sol Kanadındaki Kitâbe 174
Foto. 47: Caminin Batısındaki Birinci Pencerenin Sağ Kanadındaki Kitâbe 174
Foto. 48: Caminin Batısındaki Birinci Pencerenin Sol Kanadındaki Kitâbe.....174
Foto. 49: Caminin Batısındaki İkinci Pencerenin SağKanadındaki Kitâbe.....175
Foto. 50: Caminin Batısındaki İkinci Pencerenin Sol Kanadındaki Kitâbe.....175
Foto. 51: Kubbenin Orta Sahına Bakan Kemerinde Yazılı Kitâbe 176
Foto. 52: Aydınoğlu Mehmed Bey'in Türbesi 177
Foto. 53: Aydınoğlu Mehmed Bey'in Türbe Kitâbesi.....177
Foto. 54: Aydınoğlu İsa Bey'in Mezar Taşı Kitâbesi.....178
Foto. 55: Aydınoğlu Bahadır Bey'in Mezar Taşı Kitâbesi 178
Foto. 56: Aydınoğlu Mehmed Bey'in Mezar Taşı Kitâbesi.....179
Foto. 57: Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in Mezar Taşı Kitâbesi.....179
Foto. 58: Tire Çanakçı Mescidi İnşâ Kitâbesi.....180
Foto. 59: Tire Süleymen Şah Türbesi.....181
Foto. 60: Tire Süleymen Şah Türbesi İnşâ Kitâbesi 181
Foto. 61: Tire Alihan medresesi Kitâbesi 182
Foto. 62: Tire Ulu Camii 182
Foto. 63: Tire Ulu Camii Tamir Kitâbesi 183
Foto. 64: Tire Ulu Camii Son Cemaat Yeri Onarım Kitâbesi 183
Foto. 65: Selçuk Hoca Ali Bin Salih Hamamı(Bey Hamamı).....184

Foto. 66: Selçuk Hoca Ali Bin Salih Hamamı İnşâ Kitâbesi 184
Foto. 67: Selçuk Saadet Hatun Hamamı.....185
Foto. 68: Selçuk Saadet Hatun Hamamı Kitâbesi.....185
Foto. 69: Selçuk İsa Bey Camii Doğu Cephesinden Görünüm 186
Foto. 70: Selçuk İsa Bey Camii Batı Taçkapısı 186
Foto. 71 : Selçuk İsa Bey Camii İç Mekan Doğu Duvarından Bir İz (Soldaki).....187
Foto. 71-a: Selçuk İsa Bey Camii İç Mekan Doğu Duvarından Bir İz (Sağdaki).....187
Foto. 72: Selçuk İsa Bey Camii Taçkapısı İnşâ Kitâbesi.....188
Foto. 73: Selçuk İsa Bey Camii Taçkapısından Bir Detay 188
Foto. 74: Selçuk İsa Bey Camii Batı Taçkapı Üzerindeki Diğer Kitâbe 189
Foto. 75: Selçuk İsa Bey Camii Doğu Kapısı Kitâbesi.....189
Foto. 76: Selçuk İsa Bey Camii Kuzey Kapısı Kitâbesi 189
Foto. 77: Selçuk İsa Bey Camii Mihrabı Kitâbesi.....190
Foto. 78: İç Mekânda Batı Duvarının Kuzeyindeki Pencere Kitâbesi 190
Foto. 79: Batı Taçkapısının Sol Alttaki Pencere Lentosu Üzerindeki Kitâbe 191
Foto. 80: Batı Taçkapısının Sol Üstteki Pencere Kemerindeki Madalyon 192
Foto. 81: Batı Taçkapısının Sağ Üstteki Pencere Üzerindeki Kitâbe.....192
Foto. 82: Batı Taçkapısının Sağ Alttaki Pencere Üzerindeki Kitâbe 193
Foto. 83: Aydınoğlu İsa Bey Çeşmesi 194
Foto. 84: Aydınoğlu İsa Bey Çeşmesi Kitâbesi 194
Foto. 85: İzmir Emir Sultan Türbesi.....195
Foto. 86: İzmir Emir Sultan Türbesi Tamir Kitâbesi.....195
Foto. 87: Kiraz İsa Bey Camii.....196
Foto. 88: Kiraz İsa Bey Camii Tamir Kitâbesi.....196
Foto. 89: Selçuk Karakolyanı Mescidi Hafriyat Çalışmasında Bulunan Kitâbe 197
Foto. 90: Selçuk Yahşi Bey Türbesi (Kümbet Mescidi) Girişindeki Kitâbe 197

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ ..... **ii**
ÖZET ..... **iii**
ABSTRACT ..... **v**
ÖNSÖZ ..... **vii**
FOTOĞRAF LİSTESİ ..... **ix**
İÇİNDEKİLER ..... **xii**
KISALTMALAR ..... **xvii**

I.GİRİŞ **1**
1.1.Araştırmanın Amacı,Önemi ve Kullanılan Yöntem 1
1.2.Aydınoğlu Beyliği Hakkında Bilgi 3

II.TÜRK-İSLÂM MİMARİSİNDE YAZI SANATININ TARİHÇESİ **9**
2.1..Doğuşu ve Gelişmesi 9
2.2.Türk-İslâm Yazı Çeşitleri 11
2.3.Anadolu Selçuklu Öncesi Mimaride Yazı 21
2.4.Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisinde yazı 26
2.5.Beylikler Dönemi ve Erken Osmanlı Mimarisinde Yazı 28

III.KATALOG **33**
3.1.Birgi Sultan Şah Türbesi 33
Türbenin İnşâ Kitâbesi 33
3.2.Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii 35
Kuzey Taçkapısı İnşâ Kitâbesi 36
Doğu Kapısı Âyet Kitâbesi 40
Doğu Kapısı İnşâ Kitâbesi 40
Doğu Cephesi Pencere Kitâbeleri 43
Minber Kitâbeleri 46
İç Mekân Pencere Kanatlarındaki Kitâbeler 48
Kubbenin Orta Sahına Bakan Kemerinde Yazılı Kitâbe 55
3.3.Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi 56
Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi Kitâbesi 57

Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi Mezar Kitâbeleri 58
3.4.Tire Tabakhane Mescidi 60
Tabakhane Mescidi Kitâbesi.....60
3.5.Tire Çanakçı Mescidi.....62
Tire Çanakçı Mescidi İnşâ Kitâbesi.....63
3.6.Tire Aydınoğlu Süleyman Şah Türbesi.....64
Türbenin İnşâ Kitâbesi.....65
3.7.Tire Alihan Medresesi.....67
Tire Alihan Medresesi İnşâ Kitâbesi 68
3.8.Tire Ulu Camii 69
Tire Ulu Camii Tamir Kitâbesi.....71
3.9.Selçuk Hoca Ali bin Salih Hamamı 73
Selçuk Hoca Ali bin Salih Hamamı Ki,tâbesi.....74
3.10.Selçuk Saadet Hatun Hamamı 76
Saadet Hatun Hamamı Kitâbesi 77
3.11.Tire Gürcü Melek Hatun Köprürsü.....79
Gürcü Melek Hatun Köprüsü İnşâ Kitâbesi.....79
3.12.Selçuk İsabey Camii 81
Batı Taçkapısı İnşâ Kitâbesi 87
Batı Taçkapısı İkinci Kitâbe 90
Doğu Kapısı Kitâbeleri 91
Kuzey Kapısı Kitâbesi 92
Mihrap Kitâbesi 94
İç Mekânda Batı Duvarının Kuzeyinde Yer Alan Pencere Kitâbesi.....96
Dış Mekân Pencere Kitâbeleri 97
3.13.Tire Aydınoğlu İsa Bey Çeşmesi 103
Aydınoğlu İsa Bey Çeşmesi Kitâbesi 104
3.14.İzmir Emir Sultan Türbesi 106
Emir Sultan Türbesi Tamir Kitâbesi.....108
3.15.Kiraz İsa Bey Camii.....110
İsa Bey Camii Tamir Kitâbesi 112

IV. AYDINOĞLU BEYLİĞİ DÖNEMİNE AİT KİTÂBESİ MEVCUT OLMAYAN YAPILAR..... 113

4.1.Birgi Güdük Minare Camii 113
4.2.Birgi Aydınoğlu Hamamı 113

4.3.Ödemiş Çoban Dede Türbesi 113
4.4.Tire Mehmed bey Camii 114
4.5.Tire Doğan Bey Camii 114
4.6.Tire Hafsa Hatun Camii 114
4.7.Tire Karahasan Camii 115
4.8.Tire Gürcü Melek Camii 115
4.9.Tire İbni Melek Türbesi 115
4.10.Tire Alihan Türbesi 116
4.11.Tire Beni Ayıran Dede Türbesi 116
4.12.Tire Alamadan Dede Türbesi 116
4.13.Tire Sırhatunlar Türbesi 117
4.14.Tire Işıklar Köyü Türbesi 117
4.15.Tire Alihan Türbesi 117
4.16.Tire Yeniceköy Hamamı 117
4.17.Tire Terziler Hamamı 118
4.18.Tire Hafsa Hatun çeşmesi 118
4.19.Tire Çatal Çeşme 118
4.20.Menderes Cüneyd Bey Camii 118
4.21 Menderes Cüneyd Bey Hamamı. 119
4.22.Selçuk Kale Camii 119
4.23.Selçuk Akıncılar Mescidi 119
4.24.Selçuk İshak bey Mescidi 119
4.25.Selçuk Alparslan Mescidi 120
4.26.Selçuk Kılıçarslan Mescidi 120
4.27.Selçuk Karakolyanı Mescidi 120
4.28.Selçuk Mescit 121
4.29.Selçuk Şahabeddin Sivâsi Türbesi 122
4.30.Selçuk Sığla Bey Türbesi 122
4.31.Selçuk Yahşi Bey Türbesi 123
4.32.Selçuk, Türbe 123
4.33.Selçuk Burak Bey Türbesi (Hacı Sinan Türbesi) 124
4.34.Selçuk Burak Bey Hamamı 124
4.35.Selçuk, Bey Hamamı 125
4.36.Selçuk Küçük Hamam 125
4.37.Selçuk, Han 126
4.38.Selçuk, İmaret 126
4.39.Selçuk, Yapı 126

4.40.Urla Fatih İbrahim Bey Camii 127
4.41.Urla Helvacılar Camii 127
4.42.Urla Sungurlu Camii 127
4.43.Urla Türbe (A) 128
4.44.Urla Türbe (B) 128
4.45.Urla Saffet Dede Türbesi 128
4.46.Urla Kumanlu Külliyesi 129
4.47.Seferhisar Yapı 129
4.48.İzmir Yıkık Minare Camii 129
4.49.İzmir Han Bey Zaviyesi ve Mescidi 130
4.50.Aydın Ortaklar Tekin Köy Çerkez Musa Bey Camii 130
4.51.Aydın Alihan Türbesi 131
4.52.Aydın Karacasu Hafsa Hatun Türbesi 131
4.53.Aydın Karacasu Aydın Bey Türbesi 131
4.54.Aydın Nazilli Kestel Türbesi 132

V. KAYNAKLARDA GEÇEN AYDINOĞLU BEYLİĞİNE AİT MEVCUT OLMAYAN YAPILAR 133

5.1.Birgi Mehmed Bey Medresesi 133
5.2.Birgi Sultan Şah Medresesi 133
5.3.Birgi Aydınoğlu Sarayı 134
5.4.Birgi Gazi Umur Paşa Kızı Azize Melek Hatun Daru'l Huffazı 134
5.5.Birgi Silahdar Ağa Zaviyesi 134
5.6.Birgi Aydınoğlu Halil Bey Kızı Hûri Mescidi 134
5.7.Birgi Şeyh Muhiddin Zaviyesi 134
5.8.Birgi Yatağan Dede Zaviyesi 134
5.9.Birgi Ali Baba Zaviyesi 134
5.10.Ödemiş Süleyman Köyü Kara Hasan bin İbrahim Camii 135
5.11.Ödemiş Bezdegüme Hanzade Hatun Hamamı 135
5.12.Ödemiş Bezdegüme Gazi Umur Paşa Vakfına Ait Değirmen 135
5.13.Ödemiş Bademli Sarubey Çeşmesi ve Değirmesni 135
5.14.Ödemiş Bademli Aydınoğlu İsa bey Kızı Hafsa Hatun Zaviyesi 135
5.15.Kiraz Aydınoğlu Umur Bey Mescidi 135
5.16.Tire ibni Melek Medresesi 136
5.17.Tire Ferihteh Oğlu Medresesi 136
5.18.Tire Cündi bey Camii 136
5.19.Tire Kara Hasan Oğlu Zaviyesi 136

5.20.Tirre Yahşi Bey Camii, Medresesi ve Türbesi....136
5.21.Tire Yegânlu Köyü Şeyh Ali Han Zaviyesi....136
5.22.Tire Şeyh Elekiş Sultan Zaviyesi....136
5.23.Tire Ali Baba zaviyesi....137
5.24.Tire Aydınoğlu İshak Bey Mescidi ve Zaviyesi....137
5.25.Tire Deli Baba Zaviyesi....137
5.26.Tire Hüseyinlü Zaviyesi....137
5.27.Selçuk Aydınoğlu İsa Bey Mescidi....137
5.28.Selçuk İsa Bey Zevcesi Azize Hatun Bezirhane ve Dükkân....137
5.29.Selçuk Hızır Bey Hatunu Mescidi....137
5.30.Selçuk Musa Bey Zaviyesi....138
5.31.Selçuk Musa bey Mescidi....138
5.32.Selçuk Ezine Bazar Camii....138
5.33.Torbalı Kızılhisar Germiyanlu Mescidi....138
5.34.Menderes Cüneyd Bey Medresesi....138
5.35.Urla Cüneyd bey Ziyaretgâhı....139
5.36.Urla Fatih İbrahim Bey Hamamı....139
5.37.İzmir Cüneyd Bey Ziyaretgâhı....139
5.38.İzmir Seyyid Mükerremüddin Zaviyesi....139
5.39.İzmir Dizdarı Hasan bey Mescidi....139
5.40.İzmir Ahicuka Zaviyesi....140
5.41.İzmir Aydınoğlu Cüneyd Bey İmareti....140
5.42.İzmir Oğlu Bayezid Bey Oğlu Ömer Bey İmareti....140
5.43.İzmir DizdarıHasan Ağa Camii....140
5.44.İzmir Oğlu Bayezid Bey Kervansarayı veDeğirmeni....140
5.45.Aydın Alihan Medresesi....140
5.46.Aydın kestel Üveys Bey Camii....140
5.47.Aydın baba Zaviyesi....140
5.48.Aydınoğlu Mustafa Bey Zaviyesi....141
5.49.Manisa Alaşehir Umur Bey Camii....141
5.50.Manisa Alaşehir Umur Bey Mescidi....141

VI. DEĞERLENDİRME 142
VII. SONUÇ 146
VIII. KAYNAKÇA 149
IX. FOTOĞRAFLAR 156

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
a.g.t. : Adı Geçen Tez
a.s. : Aleyhi's Selam
Bkz. : Bakınız
C : Cilt
c.m. : Santimetre
çev. : Çeviren
DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Doç.Dr. : Doçent Doktor
Foto : Fotograf
h : Hicri
Haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
IRCICA : İslâm İşbirliği Teşkilatı İslâm Tarih, Kültür, Sanat Araştırma Mrk.
İ.A. : İslâm Ansiklopedisi
İKMHS : İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı
İst. : İstanbul
İ.Ü. : İstanbul Üniversitesi
K.K. : Kur'an-ı Kerim
mm. : Milimetre
m : Miladi
ö : Ölümü
Prof.Dr. : Profesör Doktor
r.a. : Radıyallahu anh
S : Sayı
s : Sahife
s.a.v. : Sallallahü Aleyhi Vesellem
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
T.T.K. : Türk Tarih Kurumu
T.D.V. : Türkiye Diyanet Vakfı
V.G.M. : Vakıflar Genel Müdürlüğü
vs. : Vesaire
yay. : Yayınları
yy. : Yüzyıl
Yrd.Doç.Dr. : Yardımcı Doçent Doktor

I. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kullanılan Yöntem

İnsanların düşündüklerini başkalarına bildirmek için, herhangi bir madde üzerine çizmek, kazımak veya yazmak suretiyle kullandıkları şekil ve işaretlere yazı denilmektedir[1]. Yazı insan topluluğunun ortak eseridir ve binlerce yıllık bir gelişme sonunda bugünkü şeklini almıştır. Kaynağı ve harf şekilleri ne olursa olsun, bütün kavimlerin meydana getirdiği ve ihtiyaçlarını karşılamada kullandıkları yazı, yüksek medeniyetlerin kurulmasına yol açmıştır[2].

Arapların kullandıkları yazı da İslam dininin etkisiyle ve fetihlerin yardımıyla yeni kültürlerle tanışarak, zaman içinde form ve muhteva zenginliği kazanmış ve başlı başına güzel sanat dalı haline gelmiştir. Âyetlerin, hadislerin, dini ve edebî metinlerin yazı ile kaydedilmesi, onun da kutsal kılınmasını sağlamış ve sanatkârların özel bir değer vermelerine sebep olmuştur. İslâm öncesi kültürlerin mabetlerindeki büyük gösterişlilik, Müslüman sanatkârların da camilerini onlarla boy ölçüşecek derecede inşa etmelerine ve süslemelerine neden olmuştur. Başlangıçta mimaride fazla yer almayan yazı, Emevîler, sonra da Abbasiler döneminde artarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu

Türklerinin Müslüman olmaları, kendi kültürlerindeki tezyînat anlayışının mimariye yansımasında ve yazı ile süslemenin kaynaşmasında etkili olmuştur. Böylece yazı, sadece bilimsel eserlerde kalmayıp, sosyal hayatın da içine girmiştir. Başta cami olmak üzere medrese, türbe, kervansaray gibi mimarî yapıların hemen çoğu kartuş, madalyon ve kuşaklar halindeki yazılarla süslenmeye başlanmıştır. Yapılar, hattatları, küçük alanlar üzerine ağzı sınırlı genişlikteki kamış kalemlerle yazma ve kompozisyonu bir sayfaya sığdırma gibi endişelerden kurtarıp, hayal güçlerini kolaylıkla yansıtacakları mekânlar sunmuşlardır. Hattatlar, yazı

[1] Celâl Esad Arseven, **Sanat Ansiklopedisi, V**, İstanbul, 1994, s.2226.
[2] Abdülhamit Tüfekçioğlu, **Türk Mimarisinde Yazı**, (www.tarihtarih.com.)

türlerini mimaride kullanarak, güzel yazıların kitap sayfalarında ve murakkalarda kaybolmasını önlemişler, insanlığa yazı zevkini ve estetiğini görsel olarak aşılamışlardır[3].

Yazının İslâm mimarisinde yer aldığı ilk günden beri, bazen süsleme, bazen başlı başına bir sanat ve bazen de tamamen tarihi önemi olan bir belge niteliği taşıdığı görülmektedir. Böylece mimaride yer alan yazı başta ma'kilî, muhakkak, celî sülüs, celi ta'lik gibi türleri olmak üzere, gerek süsleme, gerekse işlev açısından sanat tarihi ve diğer alanlar için en önemli malzemeyi oluşturmuştur[4]. İçeriği ne olursa olsun, taş, tuğla, mermer, çini, ahşap, alçı, metal gibi malzeme üzerinde binalarda yer alan bütün yazılar "kitâbe" terimiyle de adlandırılmaktadır[5]. Bu ıstılahla yazma eserler ve mimarideki yazılar, birbirinden ayrılmaktadır.

Ancak dar ve yaygın anlamda kitabe, daha çok binanın kimin tarafından yaptırıldığı, ne zaman, hangi amaçla ve kime inşâ ettirildiği, tarih içinde kimler tarafından kullanıldığı, işlevine yönelik özellikleri, inşasını izleyen yıllarda geçirdiği onarım ve yenilenmelerin tarih ve nitelikleri gibi daha birçok konuyu açıklayan ve taş, tuğla, çini ve ahşap gibi malzemelerin üzerine işlenen yazılardır.

Bir mimari eserdeki yazıların tamamı, o eserin yapısında gizlenmiş dini, tarihî, kültürel, ekonomik ve sosyolojik etkenleri yansıtan en önemli ve güvenilir belgelerdir. Bu yazılar, kronolojiyi de içerdiğinden, devletlerin ilerleme duraklama, gerileme ve yıkılma dönemlerini tespit etmeye de yardımcı olabilmektedir. Kitâbelerin yazıldığı dil ve metinde geçen emirler, temenniler, dualar, övgüler, deyimler, padişah unvanları, ay, gün, yıl ve yer adları gibi özellikler onların ilim, kültür ve medeniyet tarihi açısından önemlerini artırmaktadır[6].

Döneme ait yapıların incelenmesi ile mimaride yazı, yazının türü, tarihi, hattatın ismi, sanat değeri ile bugünkü durumlarını ele alınmak suretiyle ortaya konulan çalışma, **'Aydınoğlu Beyliği Mimarisinde Yazı**'

[3] Abdülhamit Tüfekçioğlu, **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazının Kullanımı**, Ankara, 2001, s.1.
[4] Tüfekçioğlu, **Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı,** Ankara,2001, s.2.
[5] Arseven, **a.g.e.,** II, s.1101-1102.
[6] Tüfekçioğlu, **a.g.e.,** s.2.

başlığı altında verilmiştir. Beyliğin 1305 yılında kuruluşundan itibaren,1425 yılında Cüneyt Bey'in Sisam adasında Osmanlı Devletine teslim olması ve ailesiyle birlikte idam edilmesine kadar geçen yaklaşık 120 yılda meydana getirilen, Aydınoğlu Beyliğine ait cami, zaviye, türbe, medrese, hamam ve çeşme gibi yapılarda bulunan kitâbeler çalışmanın kapsamına alınmıştır.

Aydınoğlu Beyliği dönemine ışık tutan araştırmaların yeterli olmayışı ve bu dönemin yazı sanatına dair çalışmaların yok denecek kadar az olması, çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır. Aydınoğlu Beyliğine ait en önemli kaynaklardan biri olan Himmet AKIN'ın "*Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma* " (İst.1946) adını taşıyan eserde; Beylik dönemine ait 66 eserin isimleri verilmiş, fakat bu eserlerin mevcut olup olmadıkları hakkında bilgi verilmemiştir.

Yaptığımız çalışmada, Beylik dönemine ait eserlerden mevcut olanlarının kitâbeleri incelenmiş, mevcut olduğu halde kitâbesi bulunmayan eserler ile vesikalarda ismi geçen ancak günümüze kadar ulaşamayan eserlerin tespitleri yapılmak suretiyle bir sınıflandırmaya tabi tutulmuşlardır. Kitâbeleri mevcut olan eserlerin; isimleri, tarihlendirilmesi, kitabe metinlerinin Türkçe anlamlarının verilmesi, kitâbelerin bugün bulunduğu yer, dili, yazı türü, hattatı, malzeme ve tekniğini inceleyip bir bütün halinde kitâbenin, hat sanatı açısından değerlendirmesini yapmak şeklinde özetlenebilir.

1.2. Aydınoğlu Beyliği Hakkında Bilgi

Aydınoğulları, Batı Anadolu beylikleri arasında en dikkate değer olanlarından birisidir. Türkiye Selçukluları sonrası oluşan ve adeta Osmanlılarla birlikte bağımsız kabul edilen beyliklerden birisidir[7]. Beyliğe adını veren "Aydın" sözünün bir kişi isminden mi yoksa bir aşiret isminden mi geldiği henüz kesin olarak bilinmemekle[8] beraber kaynaklarda kişi adından geldiğine dair bilgiler de mevcuttur. Düsturname-i Enverî'de adı geçen, Yazıcızâde Ali'nin "Tarih-i Âl-i Selçuk" isimli eserinde;

[7] Tuncer Baykara**,"Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu "** (Türk Tarih Kurumu,1.Baskı), Ankara, 2013, s.336.
[8] Salim Koca, **Anadolu Türk Beylikleri, Türkler Ansiklopedisi,** Ankara, 2012, (C.6), s.724.

"*Ve Leşker-i Eli ki şimdi Aydın Eli derler Aydın ve oğlanları dutmuşlardı ki Aydın reis Mehmed oğluydu ki sevahil gemilerinin reisleri ol tarafa kışlağa varan Türklerle ittifak edüp ol yerlerin Rumları sultanların haraçgüzârları idiler. Çun sultanlar aradan gittiler onlar ol Rumları yagi idüp fetih ettiler"*[9] şeklinde bahsedilen Aydınoğlu sözü kaynaklarda ve kitâbelerde somut bulgu olarak Aydın isimli bir kişiye işaret etmektedir[10].

Aydın'ın menşei meselesine gelince; Bu hususta ilk olarak Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki Aydın aşiretlerine ve Aydın adlı mevkilere dikkati çekerek Aydın'ın, Mehmed Beyin babası veya ecdadından biri olabileceği gibi, bu namdaki bir aşirete nispetle Aydın soy veya aile adını alabileceğini ileri süren Prof. M. Halil Yınanç olmuştur.

Bugün elimizdeki bütün vesikalar Aydın Oğulları hanedanının başında, Aydın adına yer verdikleri gibi bu namdaki bir kimsenin Mehmed Bey'in babası olması ihtimalini daha çok kuvvetlendirmektedir. Buna dair Birgi, Tire ve Selçuk (Ayasuluğ) kitâbelerinden, Aydın Oğullarından Osmanlılara intikal eden tapu ve vakıf kayıtlarından, muhtelif vesikalar ve misaller verilmiş; "Aydın Bey" adına bağlı bir zaviye ve türbeden ve "Aydın Beylü" aşiretleri hakkındaki tahrir defterleri kayıtlarından bahis açılmıştır[11].

Aydınoğlu Mehmed Bey, kaynaklarda karşımıza ilk kez Germiyan ordusunda subaşı olarak çıkmaktadır[12]. Germiyanoğlu I. Yakup Bey tarafından, Aydın ve çevresini fethetmekle görevlendirilen Mehmet Bey, 1310 tarihinde Sasa Bey'in elindeki Tire, Ayasulug (Selçuk) ve Birgi'yi ele geçirmiş ve bu çarpışmalar sırasında, Sasa Bey öldürülmüştür[13]. Bu tarihten sonra Birgi'yi kendisine merkez seçerek beyliğini ilan eden Mehmet Bey, 1310 yılından hemen sonra Müslüman İzmir'i, 1326 yılında ise Ayasulug (Selçuk), Tire, Sultanhisarı, Bodemya ve Gâvur İzmir'i (Kadifekale) ele geçirmiştir[14].

Aydınoğlu Mehmed Bey, bundan sonra Ortaçağ Müslüman-Türk geleneğine uyarak ülkesinin idaresini beş oğlu arasında pay etmiş, kendisi,

---

[9] Mükrimin Halil Yinanç, **Düsturname-i Enveri,** İstanbul 1929, s.13
[10] Hikmet Akın, **Aydınoğlu Tarihi Hakkında Bir Araştırma,** Ankara 1986, s.7-14.
[11] Akın**, a.g.e.,** s.9.
[12] İsmail HakkıUzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devleti,** Ankara 2003, s.104.
[13] Yinanç**, a.g.e,** s.22.
[14] Uzunçarşılı, **a.g.e**, s.104.

hükümdar sıfatı ile Birgi'de oturmuş ve Ayasulug'da kurduğu tersane ile güçlü bir donanma meydana getirmiştir. İzmir valisi tayin ettiği oğlu Aydınoğlu Umur Bey, bu donanmayla Sakız, Eğriboz, Bozcaada, Mora ve Rumeli kıyılarına akınlar düzenlemiştir[15].

Gazi Mehmet Bey'in, devrinin medeniyet seviyesini göstermesi açısından, 1333 yazında ölümünden bir yıl önce, onu Birgi'de ziyaret eden meşhur İslâm seyyahı İbni Batuta'nın müşahedeleri özel bir değer taşımaktadır. Aydın oğlu Mehmet Bey, İbni Batuta'yı Bozdağ'daki sayfiyesinde kabul etmiş ve bir müddet sonra da Birgi'deki sarayına götürmüştür[16].

İbni Batuta'nın, birçok merdivenlerden çıkılan salonun ortasındaki köşelerinde aslan heykellerinin ağzından sular akan havuzu ile bu güzel sarayda gördüğü mükellef kabul resmini ve içerdeki emsalsiz konforu tasvir etmesi ile Aydın oğullarının zenginliği ve hayat seviyelerinin yüksekliği hakkında bir fikir edinmek mümkün olmaktadır. Aynı zamanda biz ondan, Birgi'de tanıştığı İbni Melek, Müderris Muhiddin gibi ilim adamlarına karşı sultanın yüksek bir itibar gösterdiğini öğrenmekle, o devirdeki fikir hareketlerinin canlılığına dair gerçek materyaller elde etmiş bulunuyoruz[17].

Aydınoğlu Mehmed Bey'in bizzat ilimle uğraştığı ve kendisine meşhur kadı İbni Melek'in muallim olduğu da kaydedilmektedir. Onun Birgi'deki caminin eşsiz ahşap oymacılık örneği olarak tanınan minberini yapan (1318) Muhiddinü'l-Garbî; İbni Batuta'nın Birgi sarayında gördüğü Yahudi tabip ve Tire kitabeleri arasında görülen Seyfüddinü'l-Baytar gibi şahsiyetler göz önüne getirilirse Aydın Oğullarının sanat ve fen alanında ne derece önemli bir mevki kazandıkları kolaylıkla anlaşılır[18].

Aydınoğlu Mehmed Bey'in 1334'te bir av sırasında attan düşerek ölümü üzerine, yerine kardeşlerinin de ittifakıyla Gazi Umur Bey geçmiştir[19]. Umur Bey, 14 yıllık beyliğinde, devlet merkezi Birgi'de ancak üç gün oturabilmiş, bütün yılları savaşlarla geçmiştir[20].

---

[15] Uzunçarşılı, **a.g.e**. s.105.
[16] Akın, **a.g.e**, s.36.
[17] Akın, **a.g.e,** s.36.
[18] Akın, **a.g.e,** s.96.
[19] Koca, **a.g.e,** s.724.
[20] Akın, **a.g.e,** s.49.

Umur Beyin devri, Aydınoğulları Beyliğinin en parlak devri olmuştur. Saruhanoğlu Bey'i Süleyman Şah ile ittifak kurarak, büyük bir donanmayla Mora ve Yunanistan' a seferler düzenlemiş, birçok ganimet elde etmiştir[21]. 1335 tarihinde Germiyanoğullarına haraç ve cizye veren bir Bizans şehri olan Alaşehir'i iç bölgede kalmasına rağmen, kuşatarak nüfuzuna almıştır[22]. Gazi Umur Bey, 1338-1339 yıllarında, yanında kardeşi Aydınoğlu Hızır Bey olduğu halde, Ege Denizi adaları ve Yunanistan'a seferler düzenlemiş ve Bizans'la iyi ilişkileri sayesinde Karadeniz'e geçerek, Kili ve Eflak seferlerini gerçekleştirmiştir[23].

Umur Bey'in Doğu Akdeniz'deki bu faaliyetleri nedeniyle zarar gören Latinlerin kışkırtmasıyla[24]Papa IV. Clemens'in desteğiyle Aydınoğulları üzerine Haçlı seferi düzenlenmiştir. 1344-45 yıllarında Kıbrıs, Ceneviz, Venedik ve Rodos gemilerinden oluşan Haçlı donanmasının birinci saldırısı sonuçsuz kalsa da, ikinci saldırı sırasında Aydınoğlu Beyliğinin donanması yakılmış ve İzmir'in sahil kesimi işgal edilmiştir[25].

Ancak Haçlılar, yukarı İzmir'i elinde tutan Umur Beyin, şiddetli ve devamlı taarruzlarıyla karşılaştıklarından, kesin neticeye ulaşamamış ve anlaşma yapmak zorunda kalmışlardır. Bazı müttefiklerin antlaşmaya yanaşmaması üzerine, Papa bu antlaşmayı onaylamamış ve bu anlaşmayla bir sonuca varamayacağını bilen Umur Bey, 1348 tarihinde sahil İzmir'ini almak için savaşırken şehit düşmüştür[26].

Netice itibariyle Gazi Umur Bey devrini, deniz aşırı fetihlerle elde edilen ganimetlerin getirdiği zenginlik yüzünden Aydınoğulları Beyliğinin ekonomi, fikir, askerlik ve siyaset alanlarında yükselişe ulaştığı parlak bir devir olarak kabul etmek gerektir ki, hususiyle bu beyliğin gelişmesinde Latinlerle yapılan devamlı ticaret münasebetlerinin önemli bir rol oynadığını gözden uzak tutmamalıdır. Gazi Umur Bey'in İzmir uğrunda şehit düşmesi üzerine büyük kardeşi Ayasuluğ (Selçuk) Emiri Hızır Bey başa geçti. Fakat o, Umur'un boşluğunu doldurmaya muktedir olamadığından Hıristiyanlara

[21] Akın, **a.g.e,** s.50-51, Yinanç, **a.g.e,** s. 35.
[22] Uzunçarşılı, **a.g.e**, s.106.
[23] Koca, **a.g.e**, s.727.
[24] Uzunçarşılı, **a.g.e,** s.107.
[25] Koca, **a.g.e,** s.727.
[26] Uzunçarşılı, **a.g.e**, s.109.

karşı daha fazla mukavemet gösteremedi. Bu yüzden Hızır Bey, Latinlerle çok ağırşartlar taşıyan bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı (19 Ağustos 1348)[27].

Bu anlaşma sonucunda beylik topraklarında bulunan bütün limanlardan alınan vergilerin yarısı Latinlere verilmesi ve Latinlerin Aydınoğulları Beyliği topraklarında elçi bulundurması gibi oldukça ağır maddeler uygulanmıştır[28]. Hızır Bey hayatta iken iki oğlu vefatettiği için Hızır Bey'den sonra hükümdarlık İsa Bey'e geçmiştir[29]. Kesin olmamakla birlikte 1364 tarihli İsa Bey adına düzenlenmiş kitabeden yola çıkarak, Hızır Bey'in 1360 tarihlerinde öldüğü sanılmaktadır[30].

İsa Bey, Osmanlılarla iyi geçinmiş, Latinlerin Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetlerine son vermek için Mısır'la Anadolu Beylikleri arasında kurulan ittifaka katılmıştır[31].

İsa Bey, 1389 tarihli Kosova Savaşında, Osmanlı hükümdarı Murad Hüdavendigar'ın yardım istemesi üzerine bir miktar kuvvet göndermiştir. Bu savaşta I. Murad'ın şehit düşmesiyle, Karamanoğlu Beyliği'nin yanında yer alan Aydınoğlu İsa Bey'i mükâfat olarak, Yıldırım Bayazid 1390 tarihinde İzmir ve civarının müstakil emiri tanımış ve İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun ile evlenerek, aradaki bağı kuvvetlendirmiştir. Yıldırım Bayezıd, bir müddet sonra İsa Beyi İznik'te ikamete mecbur etmiş, böylece Aydınoğulları Beyliğini kesin olarak Osmanlılara bağlamıştır[32].

Ankara Savaşı'nda Bayezid'i yenen Timur tarafından bütün Anadolu Beyliklerine toprakları iade edilmiş, böylece on iki yıllık aradan sonra Aydınoğlu hâkimiyeti tekrar başlamıştır[33].Ankara Savaşı'ndan sonra İsa Bey'in oğulları Musa Bey ve II. Umur Bey beyliğin başına geçmiş, Musa Bey'in 1403 tarihinde ölümüyle beyliğin tümü II. Umur Bey' e geçmiştir[34]. Böylece, Aydınoğullarıda eski topraklarına sahip ve hâkim olmuşlardır.

---

[27] Akın, **a.g.e,** s.97.
[28] Mustafa ÇetinVarlık, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul 1992**,** C.8, s.540
[29] Uzunçarşılı, **a.g.e**, s.112.
[30] Bkz: Selçuk İsa Bey Hamamı Kitâbesi.
[31] Akın, **a.g.e,** s.56-57.
[32] Akın, **a.g.e**, s.56-57.
[32] Eroğlu**, Batı Anadolu Beylikleri Mimarisinde Tipolojiye Bağlı Süsleme Tasarımları,** (Doktora Tezi), s.13.
[33] Uzunçarşılı, **a.g.e,** s.114.
[34] Akın, **a.g.e,** s. 60-61.

Yıldırım Bayezid'in Osmanlı mülküne kattığı 1390 tarihinden, Timur'un Aydın elinieski sahiplerine verdiği 1402 yılına kadar geçen 12 yıllıkzamanı, Aydınoğulları Beyliği için 'saltanat fasılası' olarak kabuletmek âdet hükmüne girmiştir[35]. İbrahim Bahadır Bey'in oğullarından biri olan Cüneyd Bey İzmir'e, diğer oğlu Karahasan Bey ise Ayasulug'a hâkim olmuştur[36].

Umur Bey Menteşe Bey'inden yardım alarak Cüneyd Bey ve kardeşinin üzerine yürümüş, Karahasan'ı Marmaris'e hapsetmiştir. Kardeşini kurtaran Cüneyd Bey, ilişkileri düzeltmek için Umur Bey'in kızıyla evlenmiş ve Umur Bey'in ölümünden sonra da beyliği tek başına idare etmeye başlamıştır[37].

Beyliğini ayakta tutmak için Osmanlı şehzadelerinden Emir Süleyman'a yakın duran Cüneyd Bey, beklediği desteği görememiştir. Cüneyd Bey'in topraklarına el koyan Emir Süleyman, Cüneyd Bey'i kontrol altında tutabilmek için[38], Ohri sancak beyliğine tayin etmiştir. Cüneyd Bey, daha sonra Musa Çelebi ve Mehmed Çelebi arasındaki mücadelede taraf olmuş, Sultan II. Murad tarafından gönderilen Osmanlı orduları karşısında başarı sağlayamamış, hayatına dokunulmaması şartıyla teslim olmuştur. Ancak Osmanlı komutanları sözlerinde durmayarak Cüneyd Bey'i öldürmüşlerdir. Böylece 1425 tarihinde Aydınoğulları Beyliğinin siyasi varlığı sona ermiştir[39]. Aydıneli de tamamıyla Osmanlı mülküne katılmıştır[40].

[35] Akın, **a.g.e,** s.97.
[36] Uzunçarşılı, **a.g.e,** s.115.
[37] Akın, **a.g.e,** s.79, Uzunçarşılı, **a.g.e,** s.115-116.
[38] Koca, **a.g.e**, s.729.
[39] Koca, **a.g.e,** s.730, Uzunçarşılı, **a.g.e,** s.118.
[40] Koca, **a.g.e,** s.98-99.

II. TÜRK-İSLÂM MİMARİSİNDE YAZI SANATININ TARİHÇESİ

2.1. Doğuşu ve Gelişmesi:

Hat sanatının temelini Arap harfleri oluşturmaktadır. Arap yazısının kaynağını araştıran filologlar, onun iki devrede incelenebileceğini, birincisi İslam'dan önceki yüzyılı da içine alan ve hicrete kadar devam eden dönem; ikincisinin ise Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Mekke'den Medine'ye hicretini takip eden ve günümüze kadar süren zaman olduğunu ileri sürmektedir[41].

Hat sanatının ortaya çıkışı ile gelişip yayılmasında en önemli sebeplerden biri, şüphesiz İslâm Dini'dir. İslam'ın inanç ibadet ve ahlak unsurlarının kaynağı olan Kuran-ı Kerim'in yazı ile tespiti, onun da kutsal kabul edilmesini sağlamıştır. Bilhassa kaleme, kalem ehline ve onların satırlara yazdıklarına ayetlerde yemin edilmesi[42]İslam'da bilimsel düşüncenin ve aynı zamanda İslâm hat sanatının doğmasında en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.)'in yazının öğretilmesi konusunda özellikle Hz. Ali'ye ifade ettiği birçok hadis-i şerif, bu etkinin artmasına yol açmıştır. Böylece yazı, zaman içinde İslâm kültürünün yerleşmesinde ve devamında en önemli rolü üstlenmiştir[43]. İslâm Dinini kabul eden hemen bütün kavimlerin her şeyden önce dini gayretle benimsemiş oldukları Arap

---

[41] M.Bedreddin Yazır, **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli-1,** Ankara 1981, s.53.

[42] "Nûn (Ey Muhammed)Andolsun Kaleme ve satır satır yazdıklarına ki, sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin."(K.K,68/1-2.)
"De ki, Allah'ı bırakıp da taptıklarınızı gördünüz mü? Bana gösterin, yeryüzünden neyi yaratmışlardır? Yoksa göklerin yaratılışında onların bir ortaklığı mı var? Eğer doğru söyleyenler iseniz bundan önceki bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı olsun getirin bana!" (K.K,46/4.)
"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak"dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir." (K.K, 96/1-5.)

[43] Tüfekçioğlu **a.g.e,** Ankara 2001, s.6.

yazısı, bu sebeple hicretten birkaç asır sonra bir ırkın değil, bütün İslâm âleminin ortak malı haline gelmiş ve" İslâm hattı" vasfını kazanmıştır[44].

Arap yazısını bilenlerin önceleri az olmasına karşılık, öğrenme ve öğretme ortamının süratle geliştirilmesi, zaman içinde Kur'an-ı Kerim'in hatasız, lisanın da kusursuz yazılmasını sağlayacak şekilde teçhiz edilmesine yol açmıştır. Bu amaçla Arapça'nın gereği olarak, sessiz harflerin vereceği kısa sesleri belirtmek için hareke geliştirilmiştir.

Yine şeklen birbirine benzeyen harfleri ayırmak için, farklı yer ve sayıdaki noktalar kullanılmaya başlanmıştır. Hatta sonraki dönemlerde karışıklıkları önlemek üzere ve noktasız harflerin, yazılışı aynı olan noktalılardan ayrılabilmesi için de noktasız harf (mühmel harf) işaretleri meydana getirilmiştir. Böylece yazı içindeki harekeler, noktalar ve mühmel harf işaretleri, hattın sanat haline gelmesinde büyük rol oynamıştır[45].Yazı değişik dönemlerde en çok kullanıldığı bölgeye nispetle adlandırılır. İslam öncesi dönemde Anbarî, Hîrî, Mekkî; hicretten sonra da Medenî isimleri verilmiştir[46].

İslam'ın doğuşu sırasında Arap yazısının, kullanılma sahalarının ve farklı yazı malzemelerinin tesiriyle önem, şekil bakımından iki tarzı oluşmaya başlamıştır. Harflerin şekillerinde sert köşelerin hâkim olduğu tarz, taş üzerine kazılan kitabelere, parşömene kaydedilen mühim vesika ve Mushaf-ı Şerif yazımına tahsis edilmiştir. Süratli yazılabilen, yumuşak ve kavisli özelliklerin bulunduğu ikinci tarz ise günlük yazışmalarda kullanılmıştır[47]. Bunlardan birincisine "Hicazî", ve "Ma'kılî", ikincisine de "Şamî" ve "Nebatî" adları da verilmiştir[48].

Ayrıca iki türün daha sonra Kufe şehrinde Mushaf-ı Şerif çoğaltılmasında da kullanılıp, bunların da yeni fethedilen şehirlere gönderilmesi ve oralarda da yaygınlaşması neticesinde "Kufî" adıyla tanınmıştır[49]. İkinci tür yazı ise yuvarlak ve yumuşak karakterinden dolayı

[44] Yazır, **a.g.e,** s.59; Uğur Derman**,"Türk Hat Sanatı", "Başlangıçtan bugüne Türk Sanatı"** Ankara, 1993, s.374.
[45] Tüfekçioğlu, **a.g.e,** Ankara, 2001, s.7.
[46] Derman, **a.g.m,** s.374.
[47] Nihat M.Çetin, **"Arap (Yazı)",** DİA, II, İstanbul 1991, s.280.
[48] Yazır**, a.g.e,** s.54.
[49] Yazır, **a.g.e,** s.68,69.

sanat icrasına daha uygun görülmüştür. Emeviler devrinde Şam'da gelişmesi ve yazılması hızlanan bu yazıdan, VII. yüzyılda, ağız açıklıkları belirli ölçülerdeki kalemler oluşturulmuş ve zamanla bu kalemlere bağlı olarak yeni hat türleri geliştirilmiştir.

Celil, tomar, sülüseyn, sülüs, verrakî, muhakkak, ırâkî gibi adlarla bilinen yazılar, bu gelişme sonucunda tesbit edilmiştir. Abbasiler döneminde yaşamış İbn Mukle (ö.940), İbn Bevvâb (ö.1022), İbn Hazîn (ö.1124), ve Yakut Musta'sımî (ö.1298) gibi büyük hattatların elinde gelişip süzülen ve üsluplaşan yazı "aklam-ı sitte" (tevkî, rıkâ', muhakkak, reyhanî, sülüs ve nesih) adıyla son haline kavuşmuştur. Bu haliyle Osmanlı hattatlarının eline ulaşan yazı, ta'lîk, divanî, siyâkat, rik'a gibi üslubu farklı yeni türlerin ortaya çıkmasıyla zenginleşmiştir[50].

2.2. Türk-İslâm Yazı Çeşitleri:

Tarih boyunca Arap yazısını kullanan milletlerin yazı sistemi ile Arapça incelendiğinde, harflerin çoğunun, kelimenin başına, ortasına ve sonuna gelişlerine göre bünye değişikliğine uğradığı görülmektedir. Yazı türlerini de birbirinden ayıran bünye farklılığıdır. Harflerin esası, ismi ve ifadesi aynı, fakat şekli ve görünüşü başkadır[51].

Yazı türlerinin oluşmasında sanatkârların daima güzel olanı tercih ederek bunu teşvik etmeleri ile zamanın ihtiyacına göre en uygun yazı kompozisyonunu geliştirmeleri etkili olmuştur. Bununla birlikte yazılan kalemin ağzının genişliği ve kullanılan malzeme çeşidi de zaman içinde farklı adlarla yazı türlerinin oluşmasına yol açmıştır[52].

İslâm yazıları aslî (asıl ve esas olan) ve fer'î (asıldan kollara ayrılan) olmak üzere, başlıca iki grup teşkil eder. İslâm'da, yazıya bütün diğer ümmetlerden fazla ehemmiyet verilmiş olduğundan, bu yazıların çeşitlenmelerini bir tesadüf eseri sanmamalıdır.

---

[50] Tüfekçioğlu, **a.g.e,** s.7.
[51] Tüfekçioğlu, **a.g.e,** s.8.
[52] Kâtip Çelebi**, Keşfu'z-Zunûn, C.I**, İstanbul 1971, s.466; Müstakimzade Süleyman Sadeddin, **Tuhfe-i Hattatin,** İstanbul, 1928, s.618; Yazır, **a.g.e**, s.84.

Yazı üstad ve sanatkârları, hattı daha başlangıçta bir sanat konusu olarak ele almışlar ve bunda el ve kalemle yazmayı esas tuttukları gibi, Ma'kılî yazıyı da bu hususta harekete başlangıç olarak saymışlardır. Bu esastan hareketle, kalb ve irca' kanununun, kalemle yazma bakımından, sanat üzerindeki rollerini samimiyetle hesaba katarak bir yazı ortaya koyarken, hayat ve tabiatı, eşyayı, lüzum ve ihtiyacı etraflıca mütalaa etmekle beraber; ruhî hendeseyi bir estetik içinde kalemle tespit ederken, yok olmaktan korumak ve ömürlü kılmak için ilmini de yapmayı ihmal etmemişlerdir.

Yani yazının kendine has olan tekniğini, metodunu, prensip ve formüllerini de etüd ederek ortaya koymaktan ve bunları ilmî bir tasnif içinde derecelere ayırmaktan da geri kalmamışlardır. Bunları yaparken ve yazıların ilmî haysiyet bakımından olan rollerini göz önüne alırken ayrıca sanat haysiyeti üzerinde durmuşlar ve bu suretle, sanatın ileri inkişafını sağlayacak sistemli bir ekol halinde işlemesine himmet eylemişlerdir.

Asırlarca süren arınma ve süzülme sonucu, yazı estetik olarak güzelleşirken, çok çeşitlenen yazılar belli bir tasnifte toplanmaya başlamıştır. Aklam-ı sitte adı altında toplanan yazıların temeli, Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkan iki ana karakterden, köşeli ve yuvarlak karakterli yazıdan neşet ederek çeşitlenmiştir. Bu yazıların ana çizgileri İbn Mukle ve İbn Bevvâb tarafından belirlenmiş, Yâkut el-Mustasımî tarafından kaideleri konmuştur.[53]

Yazı çeşitlerini şöyle tasnif edebiliriz.

Aklâm-ı Sitte denilen altı çeşit yazı şunlardır:

1-Muhakkak
2-Reyhâni
3-Sülüs
4-Nesih
5-Tevkî
6-Rika’ (İcâze Hattı)

[53] Muhiddin Serin, **“Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar”**, İstanbul, 1999, s.72.

Diğer Yazı Çeşitleri şunlardır:

1-Kûfi

2-Talik

3-Divâni

4-Celî Divânî

5-Rik'a

Kûfî yazı çeşitli kollara ayrılmaktadır:

A-Yapılarına göre kûfî yazı:

1-Sade Kûfî 2-Yapraklı Kûfî 3-Zemini Süslü Kûfî 4-Örgülü Kûfî 5-Makılî Kûfî[54]

B-Yazıldıkları bölgeye göre de kûfî yazı üç kısma ayrılır:

1-Meşrık Kûfîsi 2-Mağrib Kûfîsi 3-Kayravan Kûfîsi

Aklâm-ı Sitte:

Aklam-ı sitte içerisinde yer alan ve üçte bir anlamına gelen sülüs yazı, ismini başlangıçtaki yuvarlak karakterli yazıdan gelişen tûmar yazının üçte bir ölçüsünden almıştır. Kalem ağzı kalınlığı 3 mm'dir. Hat sanatında, sanat olarak yazının anası "ümmü'l-hutût" olarak kabul edilmiştir. "Muhakkak" yazıya göre harfleri biraz küçüktür. Çanaklı harflerin çanakları derindir. Nesih yazı ile birlikte gelişimi Osmanlıda çok hızlı olmuştur.[55]Böylece tarih boyunca tekâmül ede ede ma'kılî, kûfî, tevkî', rikâ', muhakkak, reyhanî, sülüs, nesih, ta'lîk, dîvânî, rik'a ve siyakat türleri en çok kullanılan alanı bulmuş ve günümüze kadar ulaşmıştır[56].

Ma'kılî Yazı

Ma'kıl, lügatte, kal'a (kale) gibi sığınacak yereyahut sarp yere denir. Ma'kılî yazı da şöyle tarif olunmuştur: "Tamamı hurûf-ı musettah (düz ve yassı) olup harf-i müdevver anda yoktur"[57].Yani harflerinin hepsi düz,

[54] İbrahim Cum'a, **Dirase fi tasavvuril-Kitabati'l Kufiyye**, Kahire, s.45-46.
[55] Süleyman Berk, **Hat Sanatı Tarihçe Malzeme ve Örnekler**, İstanbul, 1997, s.59.
[56] Tüfekçioğlu, **a.g.e**, s.8.
[57] Habib İsfahani, **Hat ve Hattatan,** İstanbul, 1305, s.20.

köşeli, hendesî ve donuktur. Bu sebepten sertlik ve katîlik ifade eder. Sarp, kübik bir yazıdır. Bundan dolayı, gözlü ve başlı harfler, hep muntazam murabba' (kare) resmederler. Her harf değilse de, çoğu, dört hareketle meydana gelir. Bu sebepten Ma'kılî'ye Hatt-ı Satrancılî de denilmiştir.

Bu yazı, İslâm'dan önce âbide yazısı olarak kullanılmaktaydı. El ve kalemle yazarak değil, hendese ve nakış aletleriyle çizerek, hâkk ederek vücuda getirilirdi. İslâm'a geçtikten sonra da, âbide yazısı olarak kullanılmış ve hep çizerek yapılmıştır. Harfler arasında nokta, hareke gibi işaretlere rastlanmamaktadır. Bunlar da, el ve kalemle yazmak bulunmadığından; hakiki değil, mecâzî yazılardan sayılırlar, estetikleri de ancak resmedilme bakımından mütalaa edilir[58].

Kûfî Yazı

"Hurûfu hem musettah ve hem müdevverdir" şeklinde açıklanan kûfî yazının harflerinde ma'kılîden farklı olarak, düz yuvarlak özellikler de bulunmaktadır. Gözlü ve başlı harfler üçgenimsidir. İslamın ilk yıllarında Kur'an yazmağa tahsis edilen kûfî yazı, yazma ve yapma kûfî şeklinde iki kısma ayrılabilir. Birincisi el ve kalemle yazılıp, harfler arasında veuçlarında tezyînî unsurlar bulunmamaktadır. Bun da yuvarlak kısımlar ve eğri çizgiler daha çoktur. İkincisi ise ma'kılî gibi el ve kalemle yazılmayıp aletler yardımıyla çizilerek meydana getirilmektedir.

Mimaride en çok kullanılan çeşidi yapma kûfîdir ve harfler arasında tezyînî unsurlar yoğundur. Bu nedenle harf şekilleri daha çok tezyînatı andırmaktadır. Dikey harflerin uzantılarında geçmeler, düğümler, kilitlenmeler ve dolanmarla geometrik motifler meydana getirilmektedir. İçinde görülen bu motiflerin yoğunluğuna göre "çiçekli kûfî, örgülü kûfî ve yapraklı kûfî " adları da verilmektedir[59].

Söylendiğine göre, Hazret-iAlî'nin Kufileri başda gelir. Kûfî'nin terkîb ve bünyeleştirmeişinde belirli bir formülü yoktur. Yazanın fıtrî ve bedîî zevki hâkim olduğundan Ma'kılî'de görülen donuk hendese, ruhî ve akıcı bir hendeseye dönmüş bu da yazıya ve yazanlara geniş bir inkişaf ve

[58] Habib, **a.g.e,** s.20.
[59]Ali Alparslan**, "Mimari Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi",** Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, 4-5, İstanbul,1976- 1977, s.3.

imkân sağlamıştır. Kûfî'nin birçok yazılara kaynak olmasının sırrını ve Ümmül-Hutût (Yazıların anası) denilmesinin sebebini bu noktada aramalıdır[60].

1-Yazma Kûfî

Hat sanatında asıl Kûfî budur. Hazret-i Ali'nin ıslah ettiği yazının el ve kalemle yazılanıdır. Yukarıdaki tarif önce bunun tarifidir. Evvelâ Mensûb, sonra Kûfî diye şöhret bulan ve Ümmü'l-Hutût (Yazıların anası) denilen budur. Kaleminin belirli birkalınlığı yoktur. Kalem kalınlaştıkça "Kalın, celî Kûfî", inceldikçe de "ince Kûfî" adını alır.

Yazma Kûfî'lerde bünyeden ayrı tezyini unsurlar yoktur. Yuvarlak kısımlar ve eğri çizgiler daha çoktur. Bu nevi' Kûfîlerin estetikleri doğrudan doğruya yazı estetiği olarak mütalâa olunur. Bu manada Kûfî İslâm'dan evvel yoktur[61].

2- Yapma Kûfî

Bu gruba dâhil olan yazılarda el ve kalemle yazma yoktur. Çizme ve resmetme, yani yapma bahis mevzuu olabilir. İnceleri, kalınları ve celileri vardır. Aralarında bazı farklar göze çarpar, inceleri mushafların sûre başlarında ve emsali yerlerde görülür. Bunlarda tezyînî kısımlar hemen hemen yok gibidir; daha kalınlaşan ve âbidelerde kullanılan şekilleri vardır.

Celî Kûfî de denilmiş olan bu yapma Kûfî'ler, umumiyetle cetvel, gönye, pergel aletleriyle çizerek resmetme yoluyla vücuda getirildikleri cihetle, yazma değil, yapmadırlar. Bundan dolayı, hakîkî yazı değil, mecazî olarak mütalaa olunmak ve asıl Kûfî ile karıştırılmamak icap eder.

Bunlara Kûfî denilmesi, düzlükle yuvarlaklığın az çok karıştırılmış olmasından ileri gelse gerektir. Harf şekilleri, daha ziyade tezyînâtı andırırlar. Kollar, bacaklar, dolanmalar, kilitlenme ve kenetlenmelerle süslenmiş, tenazur ve tenasübeçok dikkat edilmiştir.

Asıl Kûfî'de müselles (üçgenimsi) bir manzara gösteren gözlü ve başlı harfler, bunlarda yuvarlaklaşmaya yüz tutmuş ve tamamıyla yuvarlak

[60] Yazır, **a.g.e,** s.77.
[61] Yazır, **a.g.e,** s,77.

hal almış olarak görülür. Hiçbir yerinde kalem hareketlerinden ve cereyanından eser bulunmaz. Bu yüzden, yapma Kûfî'ler hattat yazısı değil, mîmar, ressam, mühendis yazısıdır. Estetikleri de, yazı değil, resim estetiğidir[62].

Tevkî' Yazı

Harflerinin yarısı düzümsü, yarısı da yuvarlağımsı olan yazı çeşididir[63]. Kalem kalınlığı sülüs yazıya yakındır. Birleşmeyen harfler, kendisinden sonraki harflere birleştirilerek, sanki silsile halinde devam ediyor havası vermektedir. Daha çok padişahların berat, menşur, resmi mektupları ve fermanları ile vakfiyelerde sıkça kullanılmıştır.

Osmanlı döneminde divanî yazının gelişmesi ve daha fazla tercih edilmesi nedeniyle tevkî' yazının kullanımı da azalmıştır. Bazı özelliklerinin, mimari eserlerde kullanılan celî sülüslere de yansıtıldığı görülmektedir[64].

Rikâ' Yazı

Harflerindeki düz ve yuvarlak özellikleri farklı ve çoğu harfi de bitişik olan yazıdır[65]. Kalem kalınlığının belirli bir ölçüsü olmamasına rağmen daha çok tevkî' yazının küçüğü niteliğindedir. Süratli yazılabildiği için, harflerin birçoğu birbiriyle bitiştirilmiştir. Rikâ' yazı, daha çok haberleşmede ve icâzetnamelerde kullanılmıştır[66].

Muhakkak Yazı

"Muntazam" ve "muhkem" anlamına gelen bu yazının harflerinin ölçüleri, sülüse nisbetle daha büyüktür. Elif, lam, kef, tı gibi dikey harflerle, sin, fe, kaf, nun gibi çanaklı harflerin sola doğru uzayan kısımları daha uzunca ve düzümsüdür. Dönüşler köşeli ve keskincedir. Terkipleri satır halinde yazılıp, istife uygun değildir.

---

[62] Yazır, **a.g.e,** s.78.
[63] Muhiddin Serin, **Hat Sanatımız,** İstanbul,1982, s.32.
[64] Tüfekçioğlu**, a.g.e,** s. 9
[65] Serin**, a.g.e,** s.32.
[66] Tüfekçioğlu, **a.g.e,** s.9.

Osmanlı döneminde Ahmed Karahisârî (ö.1556)'ye kadar yoğun kullanılan muhakkak yazı, o yıllarda Şeyh Hamdullah (ö. 1520) ile gelişen Osmanlı celî sülüs ekolü karşısında tesirini kaybetmiştir[67].

Reyhânî Yazı

Muhakkak yazının özelliklerini taşımakla birlikte, ölçüsü ona göre üçte bir oranındadır. XVI. yüzyıla kadar Kur'an, En'am, Delâil, Duânâme gibi eserlerin yazımında kullanılan bu tür yazının, nesih yazının yaygınlaşması karşısında, tercihi azalmıştır[68].

Sülüs Yazı

Aklam-ı sitte içerisinde yer alan ve üçte bir anlamına gelen sülüs yazı, ismini başlangıçtaki yuvarlak karakterli yazıdan gelişen tûmar yazının üçte bir ölçüsünden almıştır. Kalem ağzı kalınlığı 3 mm'dir. Hat sanatında, sanat olarak yazının anası "ümmü'l-hutût" olarak kabul edilmiştir. Muhakkak yazıya göre harfleri biraz küçüktür. Çanaklı harflerin çanakları derindir. Nesih yazı ile birlikte gelişimi Osmanlıda çok hızlı olmuştur[69].

Bu kalem hat sanatında Kûfî'den sonra başlı başına bir mebde' ve hat taliminde bir esas ve mikyastır. Nitekim Tuhfe-i Mahmûdî'de de bu cihet belirtilmiştir[70]. Genellikle ağız genişliği 3-4 mm. kalınlığında açılmış kalemlerle yazılmaktadır. Hüsn-i hat öğretiminde esas kabul edilmektedir. Harflerin anatomisinde keskin ve sert görünüşler tamamen kaybolup onun yerini düz ve eğri çizgiler kaplamıştır. Bu nedenle satır nizamında olduğu gibi dairevî ve beyzî tarzlarda en güzel kompozisyonların meydana getirilebilmesine elverişli bir yazı türüdür.

Gerek büyük boy kitapların yazımında ve gerekse mimari eserlerde kullanımı, diğer yazılara göre daha çok tercih edilmiştir. Müsennâ istifler, tuğralar, kuşak yazılar daima sülüsle ve onun iri ölçülerindeki celîsiyle yazılmıştır. Şeyh Hamdullah ile gelişmeye başlayan Osmanlı celî sülüs

[67] Tüfekçioğlu**, a.g.e,** s.9.
[68] Tüfekçioğlu, **a.g.e,** s.9.
[69] Berk, **a.g.e,** s.59.
[70] Müstakimzâde, **a.g.e,** s.622.

ekolü, XIX. yüzyılda Mustafa Râkım (ö.1826), Kadıasker Mustafa İzzet Efendi (ö.1876), Abdülfettah Efendi (ö.1896), Şevki Efendi (ö.1887), Mehmed Şefik (ö.1879), İsmail Zühdü (ö.1806) ve Sami Efendi (ö.1912) gibi hattatların elinde zirveye ulaşmıştır. Özellikle Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemi mimari eserlerinde en yoğun kullanılan yazı türü celî sülüstür[71].

Nesih Yazı

Sülüs'e tâbi'olup, kalınlığı onun üçte biri kadardır. Bu yazı, teknik bakımından Sülüs'ün üçte ikisini neshetmiş ve üçte biriyle de ona tâbi' olmuştur. Bu sebeple, Nesih yazıda Sülüs harfleriüçte bir nispetinde ufalmış olmakla beraber, tam Sülüs değil, onu andıran bir hususiyeti haizdir[72].

Sülüs yazısının üçte biri ölçülerinde yani 1mm. Kalınlıktaki kalemle yazılan ve harf formu olarak sülüse uyan yazıdır. Nesih yazı da harfler aynı istikamette ve eşit yükseklikte birbirini takip eder. Böylece sülüsten ayrılan en önemli özelliği, istife uygun olmamasıdır. Bu yazıda kalemin ağız açıklığının 1mm. Olması sebebiyle nesih yazının, mimari yapılarda kullanımı imkânsız olup, celi sülüs yazıların "nesih" adlandırılması da yanlış görünmektedir. Daha çok kitap ve Kur'an yazımında yer almaktadır[73].

Ta'lîk Yazı

Her harfi tedvîrî (yuvarlağımsı) olup musettah (düz) harf yoktur. Dolayısıyla, Ma'kılî'nin tam aksidir. Ta'lîk kaleminin kalınlığı Sülüs kalemi kadar olup Meşk kalemi diye bilinir. Celî'sine Kamışkalem ismi verilmiştir. Ta'lîk kalemine İranlılar çardank derler ki, dört tarafı denk ve ölçülü demektir. Ta'lîk'a bizde Acem yazısı da derler. Ta'lîk'ın icat tarihi kesin olarak belli değildir[74].

---

[71] Tüfekçioğlu, **a.g.e**, s.10.
[72] Yazır**, a.g.e,** s.92.
[72] Yazır, **a.g.e**, s.10
[73] Tüfekçioğlu, **a.g.e,** s.10.
[74] Yazır, **a.g.e,** s.95.

Her harfi yuvarlak olan ve içinde düz harf bulunmayan yazıdır. Kalem kalınlığı, sülüs kalemi kadardır. Harfler yer yer incelerek kalınlaşır ve sağa doğru meyillidir. Her türlü hareke ve işaretten uzak olup sade görünümlüdür. Fatih devrinin başlangıcından itibaren Osmanlılarda kullanılmaya başlayan ta'lik, özellikle fetvalar, kadı sicilleri, edebî divanlar ve XVI. Yüzyıldan sonra da medrese, türbe, mezar taşı, kütüphane, sebil ve çeşme gibi mimari eserlerde kullanımı artmış XIX. Yüzyılda tekâmülünü tamamlamıştır[75].

Divâni Yazı

Terim olarak, padişahların iradelerini, emirlerini, fermanlarını yazmak için kullanılan yazı anlamına gelmektedir. Osmanlı Devletinin resmî yazısı olarak padişah fermanlarında resmî mektuplarda ve beratlarda kullanılmıştır. Bu nedenle divana mahsus anlamına gelen "dîvânî "adı verilmiştir.[76]

Dîvânî yazısı, Osmanlı Devleti'nin idare sahasındaki en yüksek resmi dairesinde, Dîvân-ı Hümâyûn'da kullanılan yazı şekli idi. Dîvân-ı Hümâyûn'da alınan resmi kararlar, yazışmalar, fermanlar, berat, menşur, buyruldu, hüküm, misal, tevki', yarlık, nişan, vakfiye ve il'am gibi resmi yazılar bu hatla yazılırdı[77].

Bu yazıda birleşmeyen harfler, kendisinden sonra gelen harflerle birleşmektedir ve sola doğrum meyilli durmaktadır. Satır sonları da hafifçe yukarıya yükselmektedir. Önceleri açık seçik olan divanî, daha sonraları inkişaf ederek girift (boş yer bırakmayacak biçimde iç içe istif edilmiş) bir hal almış ve muntazam bir şekle kavuşmuştur. Genellikle büyük boy ve kazımaya silmeye uygun olmayan âharsız kâğıtlara yazılan divanî hattı XIX. Yüzyılda en olgun şekline erişmiştir. Ta'lik ve sülüs yazıları gibi bunun da iri ölçülerdeki ve bilhassa tezyinatlı türüne "celî dîvânî" denilmiştir[78].

Gelişmiş Divanî örneklerinin girift görüntüsü vardır. Divani yazı sadece devlet yazışmalarına tahsis edildiği için gizliliği korumak kaydıyla

[75] Tüfekçioğlu**, a.g.e,** s.10.
[76] Serin, **a.g.e,** s.72.
[77] Ali Alparslan, **"Divanî**", DİA, C. IX, İstanbul, 1999, s.445
[78] Serin, **a.g.e,** s.73.

girift yazılmıştır[79]. Divanînin hayli girift, süslü ve dekoratif özelliklere sahip olan ve ondan daha geniş ağızlı kalemle yazılan şekline ise "Celî Divanî" denir. Celî Dîvânî yazısını önemli padişah vesikalarında, ahitnamelerde ve nâme-i hümayunlarda kullanmak adet idi. İstisnai olarak dini karakterdeki kitabelerde de uygulanmıştır[80].

1928 Harf İnkılâbı'na kadar kullanılan Divan yazısı, Harf İnkılâbı'ndan sonra ortadan kalkmış, ancak son devir meşhur hattatlarının elinde, az da olsa celî dîvânî levhalarda yaşamaya devam etmiştir[81].

Rik'a Yazısı

Osmanlı hattatları tarafından icat edilmiş bir yazıdır. Divanî yazının harflerinin küçültülmesi, sadeleştirilmesiyle geliştirilmiştir. Divanî yazıya göre harflerin kavis ve meyilleri azaltılmıştır. Harekesiz yazılan rik'a yazısı, sade ve süratli yazılmaya müsait olduğundan günlük hayatta kullanılmıştır. Sıbyan mekteplerinde çocuklara yazı öğretimine bu yazı ile başlanmakta idi.

Rik'a hattı, Divan-ı Hümayun'da ortaya çıkıp gelişmiştir. Zamanla kaideleri teşekkül edip sanatlı şekilde yazılmıştır. Bu yazıda başlıca iki tarz gelişmiştir. Birincisi Mümtaz Efendi yahut Bâb-ı Âli rik'ası denen tarz, ikincisi ise İzzet Efendi rik'asıdır. İzzet Efendi rik'asının sanat özelliği daha baskındır. Son dönemde hattat Hâmid ve hattat Halim Bey, Mümtaz Efendi tarzında güzel örnekler vermişlerdir[82].

Siyâkat Yazısı

Sanat yazısı olmaktan çok, maliye, tapu ve vakıflara ait defterlerin ve vesikaların yazılmasında kullanılmıştır.[83]

Osmanlı Döneminde icat edilmiştir. Bu yazıda, kûfî ve nesih hatların özellikleri görülmektedir. Bu yazının mali kayıtları tutmada kullanılması, bu

[79] Berk, **a.g.e,** s.64.
[80] M.Tayyib Gökbilgin, **Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi,** İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları no: 2608, İstanbul, 1979, s. 45.
[81] Alparslan, **"Divani",** s.445
[82] Berk, **a.g.e,** s.66.
[83] Derman, **a.g.m,(**1993), s.388; Serin, **a.g.e,** s.76.

tip bilgilerin gizlilik esasına göre tespit edilmesinde aranabilir. Siyâkat yazısı, ince, birbirine girift, noktasız ve dik yazıldığı için az yer kaplar ve çabuk yazılır. Kolay okunabilen çeşidi olduğu gibi, çok eski tabirleri ihtiva eden ve ancak uzmanları tarafından okunabilen türleri de vardır. Ayrıca, uzun hatlarla yazılmış olanları bulunduğu gibi, Rik'a tarzında kısa şekilde yazılmış olanları da mevcuttur[84].

Osmanlı Türklerinde bu yazı, Sultan II. Mahmut Devri'nde (1808-1839) yavaş yavaş kullanımdan düşmeye başlamışsa da 1875 tarihine kadar Tapu İdaresi'nde kayıtların bu yazıyla tutulduğu, dolayısıyla bu tarihe kadar Siyâkat yazısının kullanıldığı söylenebilir[85].

2.3. Anadolu Selçuklu Öncesi Mimaride Yazı

Emevîler Döneminde Yazı (41-132/661-750)

Hat sanatının asıl gelişimi, daha çok yumuşak ve yuvarlak karakterli yazı üzerinde olmuştur[86]. Bu gelişme en belirgin şekilde Emeviler döneminde meşhur hattat Kutbetü'l-muharrir kufî yazı üzerinde değişiklik yaparak, dört çeşit yazı meydana getirmiştir. Bunlar celîl, tûmâr, sülüs ve nısf'tan ibarettir[87].

Emevilerin sonu ile Abbasilerin ilk yıllarında yaşayan Kutbetü'l-Muharrir, daha önce kullanılan ve kalem ağzı genişliği belli olmayan celîl'e nispeten, kalem ağzı genişliği belli olan tûmâr yazıyı icat etti[88]. Bu yazı daha sonra icat edilecek yazılar için ana ölçü görevi görmüştür[89]. Kalem ağzı genişliği muayyen kuyruğu kısadır[90]. Bu da yaklaşık 15 mm.'ye eşittir ki[91], celî kaleminde de asgari ölçü budur.

---

[84] Dündar Günday, Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 2013, s. 2.
[85] Alparslan, **a.g.e,** s. 150
[86] Nihad M. Çetin, **İslam Kültür Mirasında Hat sanatı,** s.21.
[87] Çetin, **İKMHS,** s.20.
[88] Clement HUART, **Les Calligraphes et Les Miniatures de Musulman, Paris, Ernest, Leroux, Editer,** 1908, s.12; Selahaddin el-Müneccid, **Yakut el-Musta'simi,** Beyrut, Dârul Kitâbi'l-Cedîd,1985, s. 81;Alparslan, **İslam Yazı Sanatı,** İstanbul, 1990, s.459.
[89] El-Müneccid, **a.g.e,** s.81,Çetin, **İKMHS,** s.21.
[90] Çetin, **İKMHS,** s.21.
[91] Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, **Subhu'l-A'şâ fî Sınâati'l-İnşâ,** III, s.53; Çetin, **İKMHS**, s.23.

Tarihte ilk defa hattat unvanı ile karşımıza çıkan şahıs Kutbetü'l-Muharrir'dir. Kutbe, Arap hattını sanat olarak geliştiren ilk şahıs ve kendinden sonra gelen büyük hattatlar silsilesinin başı olarak kabul edilir[92].

İsminde bulunan muharrir sıfatı, hattat anlamına gelmektedir. Gerçek yazı sanatkârı ile yazısı sadece güzel olanı birbirinden ayıran en eski kelime "Muharrir" dir[93].

Yazıyı sanatlı bir şekilde yazma endişeleri olmayıp, sadece kitap istinsahı ile uğraşanlara ise "verrak" adı verilmiştir. Uzun zaman sonra *"muharrir"* kelimesinin karşılığı "hattat", "verrak" kelimesinin karşılığı ise "kâtip" olmuştur. Muhtemelen miladi XII. Yüzyıldan itibaren "muharrir" sıfatının yerini "hattat" sıfatı almıştır[94].Başlangıçta kalın yazılar için sadece celîl ismi kullanılmıştır. Bu isim, çeşitleri oluşmamış biri yuvarlak diğeri düz karakterli yazıların büyük boyda yazılanlarına verilen bir isim idi[95].

Celîl yazının üst seviyedeki devlet yazışmalarında kullanılan kalem ağzı kalınlığı belirli olan cinsine, dürülüp, bükülen kâğıt yahut deriye nispeten tûmâr adı verildi. Kalemu'l-celîl'in ince boyda yazılanına kitap istinsahında kullanıldığı için "neshî", verraklarca kullanıldığından da "verrakî" adı verildi; bu yazı ince muhakkak özelliği göstermektedir. Üst seviyedeki devlet yazışmalarında kullanılan kalemu't-tûmârın üçte biri nispetinde olanına üçte bir manasına gelen "sülüs" adı verilmiştir[96].

Emevîler döneminde devlet merkezi Şam'da olduğundan yazı "şâmî" ismini almıştır ki, bu yazıkûfî yazının bir kolu olarak sayılmıştır[97].

Emevîler döneminde şöhret bulmuş bir diğer isim de Hâlid b. Ebi'l-Heyyâc'dır. Bu şahıs Medine'de Mescid-i Nebevî'nin kıble duvarına Kur'an-ı Kerîm'in son yirmi dört suresini altınla ve muhtemelen celîl kûfî ile yazmıştır[98].

---

[92] Alparslan, **DİA, VII**, s.265.
[93] Müneccid, **a.g.e**, s.81.
[94] Çetin, **İKMHS,** s.21.
[95] Çetin, **İKMHS,** s.29
[96] Çetin, **İKMHS,** s.30.
[97] M.Uğur Derman, **"Selçuklulardan Osmanlıya Celi Sülüs Hattının Gelişimi"** IV. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya, s.22-23.
[98] Müneccid, **a.g.e,** s.81-82.

İslam mimarisinde büyük ölçülerdeki yazının ilk defa I.Velid bin Abdülmelik (65/685) zamanında Sa'd isimli bir sanatkâr tarafından yazıldığı bilinmektedir[99].

O, Medine'deki Mescid-i Nebevinin kıble duvarına, Şems suresinden başlayıp Kur'anın sonuna kadarki âyetleri yazmıştır[100].Bu hususta iki ayrı rivayet mevcuttur. Kanaatimize göre birinci rivayet daha doğru olmalıdır. Ancak Emevilerin yaptığı eserler incelendiğinde, yazının mimaride fazla yer aldığı söylenemez. Çünkü bu dönemin en önemli yapılarından olan Şam Ümeyye Camiinde tezyinatın bolluğuna rağmen yazıya çok az yer verilmiştir.

Endülüs Emevi mimarisinde yer alan Medinetu'z-Zehra, Kurtubâ Camii ve el-Hamra Sarayında tezyini kûfî örnekleri kullanılmıştır. Bu eserlerin mihrab, kapı ve pencere bordürleri ile tavana yakın kısımlarındaki yazılar, harflerin uzantılarına ve uçlarına çiçek, yaprak ve rumî gibi motiflerin eklenmesiyle zengin bir görünüme kavuşturulmuştur[101].

Endülüs Emevîlerinde kullanılan celîl yazının zemininde süsleme unsurları kullanılmıştır. Dik harflerde zülfe kullanılmamış, eliflerin alt uçları sol tarafa doğru kıvrılmıştır. Bazı harflerin uç kısımlarına tomurcuk şeklinde çiçek konulmuştur[102].

Abbasiler Döneminde Yazı (132-656/750-1258)

Emevîler'in sonu ve Abbâsîlerin başlarında kaynakların bahsettiği iki önemli sanatkâr, yazıyı Kutbe'nin başlattığı yönde geliştirmişlerdir. Bunlardan biri ez-Zahhak b. Aclân diğeri ise, Hammad el-Kâtip'tir[103]. Abbasilerin ilk devrinde yaşayan meşhur vezir ve aynı zamanda hattat olan Ebû Ali Muhammed b. Ali (İbn Mukle) (ö. 328/940), o zamana kadar uzun tecrübe ve arayışlarla elde edilen harf şekillerini belli ölçülere

[99] S.Kemal Yetkin, **İslam Ülkelerinde Sanat,** İstanbul, 1984, s.127.
[100] Yetkin, **a.g.e,** s.127.
[101] Tüfekçioğlu, **a.g.e**, s.12.
[102] Çetin, **İKMHS**, s.26.
[103] Çetin, **İKMHS,** s.21-22.

bağlandı[104].Artık kûfînin etkisinden kurtulup, aklam-ı sitteye dönmeye başlayan yazıya yeni bir şekil verdi. Bunda sahip olduğu hendese bilgisinin de etkisi vardır[105].

Yazıyı düzene koyarken nokta, elif ve daireyi ölçü olarak aldı[106]. Noktayı harflerin boyu, daireyi ise çanak şeklindeki harflerin genişliği için ölçü olarak koydu. Böylece aklâm- sitteyi ölçü içerisine alıp düzene soktu. İbn-i Mukle kalem-i tûmâr-ı kûfîden bahsetmiştir ki, kendi ifadesiyle bu hat cinsi harflerinde yuvarlaklık olmayan, tamamen düz hatlardan meydana gelen kûfîdir[107]. Bu hat daha sonra ma'kılî olarak isimlendirilmiştir.

İbn Mukle'den bir asır sonra gelen ve onun mektebinin ikinci merhalesini temsil eden İbnü'l-Bevvâb (ö. 413/1022), İbn Mukle'nin seviyesine ulaşmak için, yıllarca onun yazılarını inceledi ve taklit etti; İbn Mukle yazısını geliştirdi ve güzelleştirdi[108]. Merhum Nihad M.Çetin'in ifadesiyle; "….benzerleri arasında ortak hususiyetleri en bariz şekilde taşıyan hat üsluplarını seçti ve çok muhtelif kanallarına yöneltti "[109].

İbn Mukle ve İbnu'l Bevvâb'ın celîl yazısına örnek elimizde olmamakla birlikte, İbnu'l Bevvâb yolunda yazılmış celîl bir yazı örneği mevcuttur. İbnu'l Bevvâb'dan iki asır sonra, Ebu'l-Mecd Cemaleddin Yâkûtb. El-Musta'simî (ö.698/1298), yazıya yeni bir nefes verdi[110]. Yâkut uzun süre İbn Mukle ve İbn Bevvâb'ın yazılarını inceleyerek, yazıda yeni bir tavır ortaya koymuştur[111]. Onun sayesinde aklâm-ı sitenin kaideleri daha bir belirginleşerek, yazı güzelleşmiştir[112]. Yakût'un yaptığı en büyük değişiklik, o güne kadar düz kesilen kalemin ağzını eğri kesmesi ve eğimini

---

[104] Çetin, **İKMHS**, s.24.
[105] Ali Alparslan, **İbn Mukle'nin İslam Yazısına Hizmeti,"Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik semineri 30 Nisan/2 Mayıs 1986 Bildirileri",** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1986, s.11.
[106] Adolf GROHMANN, **Arabische Paleographie (ı.Tel)**,(Wien,1967),s.16, Alparslan, **İslam Yazısı,** s.463.
[107] Müneccid, **a.g.e,** s.81.
[108] Çetin, **İKMHS**, s.24,A.Süheyl ÜNVER,**"Hattat Ali Bin Hilâl, Hayatı ve Yazıları"**, İstanbul, Yeni Laboratuar Yay. 1958, s.5.
[109] Çetin, **İKMHS,** s.26.
[110] Müneccid, **age**, s.17; Çetin, **İKMHS,** s.27.
[111] Mustakimzâde, **a.g.e,** s.575; Çetin, **İKMHS**, s.27.
[112] Alparslan, **İslam Tarihi,** s.464.

arttırmasıdır[113]. Daha önce de belirtildiği gibi Yâkut, İbn Mukle ve İbn Bevvâb yazılarından istifade etmiş, onların kaidelerine bağlı kalmışsa da daha çok İbn Bevvâb'ın yazılarına zerafet kazandırıp, bir üslup meydana getirmiştir[114].

Yâkut'un bilhassa muhakkak ve reyhânide ortaya koyduğu estetik kurallar, âhenk ve nispet Osmanlı hat mektebinin doğuşuna kadar İslam âleminde ideal örnekler olarak kabul edilmiştir. Mustakimzâde, Yâkut'un Kıbletü'l-Küttâb (yazıcıların öncüsü) diye şöhret bulduğunu kaydeder[115].

Abbasilerin siyasi hayatlarının bitişi ve Yâkut'un vefatından sonra Bağdat, sanat merkezi olma özelliğini kaybetmiş, yerini önce Kahire'ye daha sonra İstanbul'a bırakmıştır[116].

Fatımîler döneminde kûfî yazının celîl örnekleri kullanılmıştır. Bu dönemde celîl yazının kullanımında zeminde çiçek ve rûmî motifler bulunmaktadır. El-Hâkim Camii, el-Ezher Camii harim duvarı, el-Akmer Camii'nde bu örnekler görülebilir. Bu dönemden Halife el-Muntasır'ın kudretli kumandanlarından Emiru'l-Cuyûş Bedrü'l-Cemâlî tarafından yaptırılan El-Cuyûşî Camii (m. 1085) mihrabında bulunan tezyini kûfî yanında mihrap içerisinde mevcut celî sülüs yazı önemli eserlerdendir. Fatımî eserlerinden incelenen tüm yazıların zeminlerinde tezyinat bulunmaktadır[117].

Karahanlılar döneminde tezyini kûfî ve makilî ile birlikte celî sülüs tezyinatlı olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Namazgâh Camii yazıları makılî, Özkent Celâleddin Hüseyin Türbesi portali tezyini kûfî, Muhammed b. Nasr Türbesi'nde ise tezyini celî sülüs örnekleri yer almaktadır. Buradaki celî sülüs yazı yalın olarak değil tezyinatla birlikte kullanılmıştır. Karahanlılar ile aynı yıllarda ve yakın bölgelerinde yaşayan Gazneli Türkleri, inşa ettikleri mimari eserlerde tezyini kûfîyi kullanmışlardır.

[113] Müneccid, **a.g.e,** s.28; Nihad M.ÇETİN**, Yakut Musta'simi, XIII**, s.354;a.mlf. Çetin, **İKMHS,** s.27.
[114] Çetin, **a.g.e**, s.27.
[115] Mustakimzâde, s.575.
[116] Muhiddin Serin, **Hattat Şeyh Hamdullah, Hayatı, Talebeleri, Eserleri, (**İstanbul, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı,1992, s.14
[117] Suut Kemal Yetkin, **İslam Sanatı Tarihi, (**Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2, 1954, s.67-82.

Sultan III. Mesud Minaresi, Aslan Cazib Türbesinin içinde kubbe kasnağında ve pencere alınlıklarında, Leşker-i Bazar Sarayının taht salonunda, Ribat-ı Mâhî'nin eyvanlarında tuğladan kesilen parçalarla işlenmiş tezyînî kûfîler görülmektedir[118].

Gazneliler döneminde de mimari eserlerde tezyini kûfî kullanılmıştır. Aslan Câzib Türbesi kubbe kasnağı ve pencere üstleri tuğladan yapılan parçalarla tezyini kûfîye rastlanır[119].

Büyük Selçuklu mimarisinde kufinin yanı sıra celî sülüse de rastlanmaktadır. Önceki dönemlere göre Büyük Selçuklu devrinde celi sülüsün mimaride daha fazla tercih edildiği söylenebilir.

Gerek Karahanlı gerekse Büyük Selçuklu mimarisinde kullanılan celî sülüs yazılar için "nesih" ıstılahının verilmesi, her iki yazı türünün kendilerine ait kaide, ölçü ve üslupları açısından mümkün olmamaktadır. Büyük Selçuklu yapılarında celî sülüsle birlikte tezyini kûfînin kullanımı devam etmiştir. Hargird Nizamiye Medresesi, Damgan Çihil Duhteran Türbesi ve Afganistan'daki İmam Hurd Türbesinde bol miktarda tezyini örnekleri görülmektedir. Bu tarihlerden sonra Eyyubî, Memluk ve Muvahhitlerin mimari eserlerinde de, takip edilen gelişimeparalel olarak hem tezyini kûfînin, hem ma'kılînin ve hem de celî sülüsün kullanıldığı müşahede edilmektedir[120].

2.4. Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisinde Yazı

Selçuklularda mimari eserlerde celî sülüs ve kufî kullanılmakla birlikte celî sülüs daha çok tercih edildi. Celî sülüs hem yalın hem de zemini süslü olarak, kûfiler ise tezyinî olarak kullanılmıştır. Bu dönemdeki yazıların ortak özelliği harflerin cılız, dik harflerin yukarıdan aşağı doğru incelmesidir. Ayrıca, yazıda kalem hareketlerinin özelliklerini görmek mümkün değildir. Horasan Selçukluları devrinde yapılıp bünye değişikliği geçirmeden zamanımıza kadar gelen camilerden, Zavare Mescid-i

[118] Tüfekçioğlu, **a.g.e,** s.12.
[119] Berk, **a.g.e**, s.15-16.
[120] Tüfekçioğlu, **a.g.e,** s.13.

Cuma'sında (m.1136) bulunan kuşak şeklinde kûfî yazının zemini kıvrık dallı motiflerle süslenmiştir[121].

Aynı dönemden Ardistan Mescid-i Cuma'sında (m. 1160) kubbeye geçiş bölgesinde ve mihrapta zemini kıvrık dallı motiflerle süslü celî sülüs örneklerini görmek mümkündür. Burada celî sülüs satır esasına göre yazılmıştır[122].

Anadolu Selçukluları döneminde mimari eserlerde kûfî, muhakkak ve celî sülüs yazı kullanılmıştır. Bu dönem eserlerinden yazılarıyla dikkat çeken Divriği Ulu Camii (m. 1129) portalinde zemini süslü celî sülüs kullanılmıştır. Burada dik harfler oldukça uzun ve harfler küttür.

Yapım kitabesi olmadığından araştırmacılar tarafından XIII. Yüzyılın ikinci yarısı veya sonunda tarihlenen, I. Alaaddin Keykubad'ın eşi Hunad Hatun tarafından inşa olunan Erzurum Çifte Minareli Medresesi (Hatuniye Medresesi) yazıları da celî sülüs ile yazılmış olup zemininde kıvrık dallı motifler bulunmaktadır.

Anadolu Selçukluları döneminden Konya Sırçalı Medrese (m. 1242), yine aynı dönemden Divriği Sitti Melik Türbesi (m. 1195) porteli, Divriği Ulu Camii (m. 1229) inşâ kitabesi yazılarında celî sülüs zemini kıvrımsal rûmî ve geometrik desenlerle süslüdür. Aksaray Sultan Hanı portali (m. 1229), Konya İnce Minareli Medrese (m. 1258) portali ve Konya Karatay Medresesi (m. 1251-1252) yazıları örgülü kufî ve ma'kılî yazı kullanılmıştır.

Kubbe kasnağında kullanılan kûfî, o zamana kadar görülen yazılardan farklılık göstermektedir. Tercan, Mama Hatun Kümbeti, Selçukluların bir kolu olan Saltuklulardan kalma abidevî bir eserdir. Burada kûfî ve celî sülüs yazı kullanılmış, celî sülüs yazı zemininde kıvrım dallı motifler yer almıştır. Kitabelerdeki celî sülüs harfleri yayvan olup, dik harfler yukarıdan aşağı doğru incelmektedir[123].

---

[121] Suut Kemal Yetkin, **İslam Mimarisi,** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2,Ankara, 1959, s.144.
[122] Yetkin, **a.g.e,** s.146-147.
[123] Yetkin, **a.g.e,** s.212

Bu dönem celî sülüsün ortak özelliği, harflerin çok basit ve küt, dik harflerin yukarıdan aşağı doğru incelmesidir. Yazılarda Osmanlı döneminde göreceğimiz estetik, kalem hareketlerinin hakkı ve özellikleri, istifte harflerin birbirini kucaklaması gibi güzellikleri görmemiz mümkün değildir. Bu dönemde yazılan kûfî yazılar celî sülüse göre daha başarılı sayılabilir[124].

Orta Asya'da Hâkim Tirmizî Türbesi'nde bulunan celî yazılar çok başarılı, istif ve harfler mükemmeldir. Dik harfler dengeli bir şekilde dağıtılmış diğer harflerin dağılımında da başarılı olunmuştur. XIV. Yüzyıla ait olan bu mezarın yazılarındaki başarı Osmanlı'da ancak XVI. Yüzyılda yakalanabilmiştir.

Semerkand, Bibi Hanım Camii'nin gerek çini üzeri gerek taş üzerine mahkûk celî yazılarının harfleri tenâsüb olarak oldukça başarılı ve canlıdırlar. XV. yüzyıl başlarınaait olan bu yazılarda, istifteki çizgi uyumu zamanına göre dikkat çekici seviyededir. Kufî yazının mimarî eserlerde kullanımı Anadolu Selçuklularına kadar devam etmiş, Osmanlı'da Fatih devrine kadar da zaman zaman süs unsuru olarak kullanılmış, Fatih devrinden sonra kûfî yazı bu alanda yerini tamamen celî sülüse terk etmiştir[125].

2.5. Beylikler Dönemi ve Erken Osmanlı Mimarisinde Yazı

Batı Anadolu Beylikleri Mimarisi'nde özellikle cümle kapısı üzerinde yer alan kitabelerde yazı ve bitkisel bezemenin bir arada kullanıldığı en güzel örneklerden biri Milas Ahmed Gazi Camii (1375)'dir. Cepheyi ifadelendiren yekpare mermer taş yüzeye işlenmiş olan kitabelikte yer alan muhteşem madalyonda, şakayık motiflerinin yer alması ile taş süsleme örneğini günümüze ulaştıran ilk yapı olmaktadır[126].

14.yy. başlarında Selçuklu mimarisinin canlılığını kaybetmediğini gösteren eserler varlığını sürdürmektedir. Yüzyılın sonuna kadar Selçuklu üslubu etkisini göstermekle beraber, bu zamanda kurulan Beyliklerde

[124] Semra Ögel, **AnadoluSelçuklularının Taş Tezyinatı,** Ankara Türk Tarih Kurumu, 1987, s.89-90

[125] Ali Alparslan, **"Mimarî Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi"**, Boğaziçi Üniversitesi Beşerî Bilimler Dergisi, s.2-3.

[126] Eroğlu, **a.g.t**, s.221.

değişik araştırmalarla yeni üslup gelişmeleri kendini belli etmektedir. Özellikle etrafındaki yapılardan kurtulmuş, önünde son cemaat yeri olan tek kubbeli kübik karakterdeki camiler bu gelişmenin başlangıç noktasıdır[127].

Batı Anadolu Beyliklerinin hem bölgesel, hem de diğer açılardan Anadolu Selçuklu etkilerinden uzak olmaları ve bulundukları çevre ile ilişkileri yeni denemelere açık olmalarını sağlamıştır. Batı Anadolu Beylikleri Mimarisi, süsleme programındaki bu farklılıklarına karşılık, Anadolu Selçuklu mimarisi ile bitkisel, geometrik ve yazı kullanımı büyük benzerlikler gösterirken, plân kuruluşunun mimari denemeleriyle de Osmanlı Mimari'sinin anıtsal üslubunu hazırlamıştır[128].

Batı Anadolu Beylikleri Mimarisi'nde ana malzeme mermer taştır. Mermer mihraplar, dıştan profilli silmeler ve mukarnaslı bordürle çerçevelenmeleri, yatay ve dikey yüzey bölümlenmesi, bitkisel, geometrik ve yazı kuruluşlu bezeme örnekleri, palmet biçimli tepelikleri, mihrap nişi içinde yatay bitkisel bordür ve yazı kuşağı uygulamaları ile geleneksel Selçuklu üslubundan uzaklaşıp yeni deneyimler arayışı içinde bulunduklarını gösterir[129].

Aydınoğulları Beyliği eserlerinden Birgi Ulu Camii'nde (1312) ağırlıklı olarak çini, ahşap ve taş süsleme görülür. Batı Anadolu Beylikleri mimarisi bütünlüğünde yer alan yapılardan Birgi Ulu Camii mozaik çini mihrabı, Selçuklu geleneğindeki yegâne örnektir. Birgi Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi'nin kubbe merkezinde bulunan geometrik geçmeli madalyon ve kubbe eteğindeki kufi yazının dekoratif kullanımıyla oluşturulmuş yazı kuşağı da çini mozaik tekniğindedir[130].

Yapının cephesinde pencere ve kapıyüzeylerinde görülen süslemelerde, geometrik süslemenin yerini bitkisel süslemeye bıraktığını görmek mümkündür. Yapının doğu ve kuzey cümle kapılarında, yazı ve bitkisel örneklerin seçilerek uygulandığı bir düzenleme vardır. Kemer köşe dolgu yüzeylerinde çarkıfelek, rozet üzerine yazı; kemer kilit taşı yüzeylerinde ise doğu kapısında rozet, kuzey kapısında, bir kaptan çıkan dalların ucunda nar motifi görünüşlü hayat ağacı işlenmiştir. Kuzey

[127] Eroğlu, **a.g.t**, s.223.
[128] Eroğlu, **a.g.t,** s.223.
[129] Eroğlu, **a.g.t**, s:211-214-215-216-221-223
[130] Eroğlu, **a.g.t,** s.212.

cephesinde bulunan cümle kapısında bir yazı kuşağı kapıyı silme gibi üç yandan çevreler. Yapının güney cephesindeki pencere kemer köşe dolgu yüzeylerine birer rozet yerleştirmekle yetinilmiş, buna karşılık doğu cephesinde yer alan iki pencerede farklı düzenleme yapılmıştır. Pencerelerden birinin lento yüzeyinde düğümlü geçme motifinin ortasında rozet; ikinci pencerenin lento yüzeyinde ise antik motiflerin uygulandığı üzüm yaprakları, üzüm salkımları ve naturalizme yaklaşan üslupta birer çiçek yer alır. Güneydoğu köşesine yerleştirilen devşirme arslan heykeli armasal sembolik düzenlemeyi gösterir[131].

Yapının minaresinde ise, firuze ve patlıcan moru renkli sırlı tuğla ve sırsız kırmızı tuğlarla örülen minare gövdesinde, atlamalı zikzaklar ve iç içe baklava motifleriyle yapılan düzenleme hâkimdir[132].

İç mekânda ilk göze çarpan mimari eleman mihraptır. Selçuklu geleneğinde firuze- patlıcan moru çini mozaik tekniğindeki mihrabın yüzeylerinde; bordürde tek sıra bitkisel süsleme ve mihrap sütunceleri dışındaki tüm örnekleri geometrik kuruluşludur. Bordürde rumi-palmet, sütuncelerde ise palmet örnekleri kullanılmıştır. Mihrap kavsarasında 14 farklı motif kullanılarak biçim zenginliği yaratılmıştır. Mihrap yüzeylerinde, çokgenler, baklavalar, kırık çizgilerle oluşturulan zikzaklar, dikdörtgen şeritlerler, altı ve sekiz köşeli yıldız motifleri yer alır. Mihraba bakan kemer yüzeyinde de palmetlerle oluşturulan bordür ve geometrik bezeme görülür. Yapının hariminde bulunan sütun ve sütun başlıkları devşirmedir. Devşirme malzeme, pencerelerin bir kısmında söve olarak da kullanılmıştır[133].

Minber ise dönemin en muhteşem eseridir. Geometrik ve bitkisel bezemenin; kündekârî ve delik işi (ajur) tekniklerinde sonsuza giden kuruluşlu örneklerle işlenmiştir. Mihrap yüzeylerinde sekiz kollu yıldız, beş köşeli yıldız, çokgenler ve ajurlu kabaralar yer alır. Çokgenlerin yüzeyleri, rumî, palmet ve kıvrık dallarla dolgulanmış, yüzeylerin araları ise rumi-palmet bordürlerle sınırlanmıştır. Minber kanatlarında çok zengin bitkisel bezeme uygulanmıştır[134].

---

[131] Eroğlu, **a.g.t,** s.214.
[132] Eroğlu, **a.g.t,** s.214.
[133] Eroğlu, **a.g.t**, s.215.
[134] Eroğlu, **a.g.t,** s.215.

Minberin giriş kapısı ile sağ ve sol kanatlarında, minber köşkünde yer alan yazılarda, Hadis-i Şerifler, minberin mihraba bakan yüzünde Aydınoğlu Mehmet Bey'e ait bir kitâbe, diğer yüzünde ise minberi yapan ustanın ismi ve minberin yapıldığı tarih, ahşaba oyulmuş kuşak yazısı olarak yer almaktadır.

Yapının ahşap işçiliği ile dikkati çeken pencere kanatlarında ise oyma ve eğrikesim tekniklerinde bitkisel ve geometrik örneklerle bezenmiştir. Üçlü panolar şeklinde düzenlenen pencere kanatlarının en üst panosu tüm pencere kanatlarında yazı, orta ve alt panoda ise bitkisel ve geometrik örnekler bir arada kullanılmıştır[135].

İsa Bey Camii (1375), devşirme malzeme, bitkisel ve geometrik süslemenin bir arada, anlamlı bir biçimde kullanıldığı yapılardandır. Cephede pencere lentoları Zengî düğümleri kullanılarak bezenmiştir. Benzer örneklerini, Konya Karatay Medresesi (1251) ve Konya Alâeddin Camii (1220) taç kapılarında gördüğümüz bu örnekler, yapıda hâkim olan Suriye ve Zengî etkisini gösterir[136].

Pencere lentolarında mukarnas sıraları, rozetler, Zengî düğümleri baskındır. Geometrik ve bitkisel bezeme bir arada kullanıldığı pencere lentolarında, rozetler, geometrik geçmeler ve bitkisel süsleme görülür. Batı cümle kapısı palmet ve yazıkuşağı ile üç yönden çevrilmiş, kavsara yüzeyinde yelpaze biçiminde tasarlanmış, rumi-palmet motifleriyle âdeta dantel gibi işlenmiştir. Batı giriş eyvanı tavanında yıldız biçimli tonozun ortasında çarkıfelek motifi, doğu giriş eyvanı tavanında ise zengin geometrik ve bitkisel bezemenin yanı sıra bitkisel motifli bordürler yer alır.

Doğu eyvanının batıya açılan yüzündeki alınlık bitkisel ve geometrik süslemeleriyle dikkati çeker. Avluda günümüze gelmeyen revak üst örtüsünü taşıyan sütunlar ise devşirmedir[137].

Cami iç mekânında, mihrap önü kubbesi kasnağında bulunan çini kaplımukarnaslar ve pandantif yüzeyinde yer alan, çini mozaik tekniğinde dikdörtgenşeritlerin çevrelediği altı köşeli yıldızlar dikkat çeker. Giriş

---

[135] Eroğlu, **a.g.t,** s.215.
[136] Çiğdem Başkan, **"Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Renkli Taş Kullanımı",** (Kültür ve Sanat, 2/8), Ankara,1990, s.56-60
[137] Eroğlu, **a.g.t,** s.215.

kubbesini sınırlayanbitkisel bordür ve yazı kuşağı ile süslenmiş mukarnas başlıklı sütunlar diğer bezemelielemanlardır[138].

Birgi Hâtuniye Türbesi (1310), kemer kilit taşı yüzeyinde yer alan üzeri geometrik bezemeli kabara ve kabaranın iki yanında iç içe kademeli bir biçimde yapılmış rozetlerden başka süsleme ögesi taşımaz. Birgi Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi (1334) ve Tire Süleyman ŞahTürbesi (1349) giriş kapısı düzenlemesi ile birbirine çok yakındır. Her iki yapının da kapı kemer kilit taşı yüzeylerinde rozetler yer alır[139].

Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi giriş cephesindeki devşirme panolar dikkati çekerken; Süleyman Şah Türbesinin giriş kapısı kemer köşe dolgu yüzeylerinde ışınsal geometrik madalyon ve damla biçimli, içleri rumi-palmet dolgulu bitkisel bezemeler yer alır[140].

El sanatları alanında da halıdan çiniye, ahşaptan hat ve kitap sanatına kadar birçok dalda çarpıcı eserler ortaya konmuştur. Aydınoğulları Beyliği'nden sekiz Melik 37 yapı, bir Melik oğlu 3 yapı, iki Melik torunu 3 yapı, dört Melik kızı 9 yapı, bir Melik eşi 2 yapı, bir Melik torunu 6 yapı, iki Emir 2 yapı, üç Kadı 6 yapı, altı Din Adamı 8 yapı, iki Âhi 12 yapı, konumu belirlenemeyen dört kişi de 4 yapı olmak üzere 93 yapı inşa ettirmiştir[141]. Bu dönem eserleri arasında 21 cami, 5 mescit, 6 medrese, 1 mektep, 2 darülhuffaz, 2 imaret, 26 zaviye, 1 bedesten, 2 han, 9 hamam, 3 çeşme, 1 saray,1 tersane, 12 türbe, 1 kervansaray ile 1 köprü yer alır. En çok zaviye ve cami yapılmıştır.

[138] Eroğlu, **a.g.t,** s.216.
[139] Eroğlu, **a.g.t,** s.216.
[140] Eroğlu, **a.g.t,** s.216.
[141] Aydınoğlu Beyliği Mimarisi İçin Bkz, Aynur Durukan, **Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit,** (2006), s.147, 149, 152-153, 155, 159-160, 165, 167-170.

III. KATALOG

3.1. Birgi Sultan Şah Türbesi

Yapının Adı : ***Sultan Şah Türbesi (Hatuniye Türbesi)***

Bulunduğu Yer : ***Birgi Camii Kebir Mahallesinde, Ulu Camii'nin güney doğu köşesindedir.***

İncelendiği Tarih : ***03.06. 2015.***

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Hanzade Hatun ile ilgili çok fazla bilgiye sahip değiliz. Aydın beyin kızı, Mehmed Bey'in kız kardeşidir. Türbe Mehmed Bey tarafından yaptırılmış olmalıdır. Türbe önceleri Ulu Camii'nin haziresinde iken, yol çalışmaları sırasında hazireden ayrılmış ve iki tarafından yol geçirilmiştir.

Bugün Ulu Caminin güney doğu köşesinde, camiye 10-15 m. uzaklıkta bulunmaktadır. Bugün Türbe içinde mevcut tek bir mezar vardır. Kırık durumdaki ayak ve başucu şahidelerinde de herhangi bir yazı yoktur. Türbe ziyarete açıktır.(Foto:1)

Yapının Malzeme ve Tekniği: Sultan Şah Türbesi, üzeri bir kubbeyle örtülü, düzgün altıgen prizma şekilli bir gövdeye sahiptir. Duvarları kırma taşlarla, kubbesi ise tuğla ile inşa edilmiştir[142].

Yapıdaki Yazılar: Mermer çerçeveli türbe kapısının üzerinde iki satırlık sülüs kitabe vardır. Kitabe70x45 cm ölçülerinde mermer bir levha üzerine yazılmıştır. Türbenin içinde adi taşla örülmüş bir kabrin başında, üç parçaya ayrılmış bir taşın üzerinde kitabe görülür. Bu türbede halk arasında Sultan Şah olarak bilinen, Aydın Beyin kızı Mehmed Bey'in kız kardeşi Hanzade Hatun medfundur. Vefatı 710 (1310) senesidir[143].

Yazının Türü ve Malzemesi: Türbenin giriş kapısı üzerinde mermere hâkk edilmiş sülüs bir kitabe mevcutur.

Hattatı: Bilinmiyor.

Türbenin Giriş Kapısı Üzerindeki İnşâ Kitâbesi Metni
(Foto:2)

1- وقع الفراغ منبناء هذه اتربة الحاتونيه

2- بنت آيدين بعون الملك المعين فى اوايل محرم الحرام سنة عشرة و سبعمايه

[142] Ünal, **a.g.e,** s.125.
[143] Uzunçarşılı, **a.g.e,** s.115.

Türkçesi:

"Hatuniye binti Aydın'a ait bu türbenin inşaatı, Melik'in yardımlarıyla, 710 yılı Muharrem ayı başında (Haziran 1310) yapılmıştır."

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Yarım daire şeklinde mermer bir pano içine yazılan kitâbe, bir cetvelle ayrımış iki satır halindedir. Selçuklu celî sülüs üslubunun özelliklerini taşıyan kitâbede herhengi bir tezyîni unsur bulunmamaktadır. Alttaki satır, üstteki satıra göre daha geniş alana yazılmıştır. Yazı yalın bir Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır.

Yazıda rumi ve nebati motifler kullanılmamıştır. Dairenin üst satırı alt satıra göre daha dar olduğundan yazı istifi daha grift, alt satır daha geniş olduğundan yazı istifi daha rahat uygulanmıştır. Satır arası düz ve kalın bir çizgiyle belirlenmiştir.

Yazı alanında yer yer harekeler göze çarpar. Şedde ve cezm işaretleri birkaç yerde kullanılmıştır. İkinci satırda yer alan "rı" harfinin üzerinde şedde kullanılmıştır. "Elif, lâm ve rı" gibi harflerin zülfeleri sivri olarak yazılmıştır. Yazıda mühmel harfler ile tezyini süslemeler yer almaz.

3.2. Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii

Yapının Adı **:** Aydınoğlu Mehmed Bey Camii (Birgi Ulu Camii)

Bulunduğu Yer **:** Cami-i Kebir Mahallesi, İmam Birgivî meydanındadır.

İncelendiği Tarih: 01.06. 2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Birgi deresinin doğusunda, kenti güneyden kuzeye kat eden ağaçlı yolun sonunda İmam Birgivî meydanı üzerindedir. Güneyinde Şah Sultan Türbesi, doğusunda İmam Birgivi Medresesi (Ataullah Efendi Medresesi), kuzey doğusunda Ulu Camii Hamamı yer almaktadır. Avlusu bir ihâta duvarıyla çevrilidir.

Hemen bitişiğindeki Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi ile aynı avluyu paylaşmaktadır. Avlunun güneyini ve batısını kaplayan hazire bugün yok olmuş[144], geriye döneme ait korunmayı bekliyen birkaç mezar taşı kalmıştır. Birgi Ulu Camii'nin batısında yer alan ve kuzeyden güneye doğru uzanan Aydınoğlu Mehmed Bey Medresesi ise bugün mevcut değildir.

Kitâbesine göre yapı, Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından 712 (m.1312) tarihinde inşâ edilmiştir. Mimarının kim olduğu kayıtlarda yer almamaktadır. Cami, günümüzde ibadete açıktır. (Foto:3)

Yapının Malzeme ve Tekniği: Doğu ve güney cephesi devşirme mermer bloklarla kaplı olup moloz taşlarla yapılmıştır. Güney doğu köşesine arkaik bir aslan heykeli yerleştirilmiştir. Birgi Ulu Camii kareye yakın bir alan üzerine inşa edilmiştir. Kıble duvarına dik beş sahını vardır. Sahınları birbirinden ayıran kemer dizileri, devşirme mermer sütunlar üzerine oturmaktadır. Sade başlıklar da devşirmedir. Kuzey güney yönlü dört destek sırasınadan en batıdakinde üç, diğer sıralarda ise dörder destek mevcuttur[145]. Anıtsal giriş kapısından (Foto:4) 15 devşirme sütunlu harîme girilir.

Tavanı kurşun kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Mihrabı geometrik firûze ve patlıcan moru çinilerle kaplıdır. Ahşap minberi ise kündekâri tekniği ile yapılmış, yıldız ve geometrik geçmelerden oluşmaktadır. Cami Aydınoğlu Beyliği ahşap sanatının en güzel örneklerinden biridir.

Birgi Ulu Camii, çok destekli Selçuklu camilerinin plân şemasını tekrarlamaktadır. Bu camilerde destek sıraları, kıble duvarına paralel veya diktir. Mihrab önü mekânı bir kubbe ile örtülüdür. Bugün camiyi örten madeni levhalarla kaplı ahşap çatı ilk inşaatan değildir. Çatı bugünkü şeklini

[144] Ünal, **a.g.e,** s.59.
[145] Ünal, **a.g.e,** s.74.

son onarımlar sırasında almıştır. Birgi Ulu Camii'nin az rastlanan özelliklerinden biri de minaresinin kıble duvarı üzerinde yer almasıdır[146].

Yapıdaki Yazılar*:* Kuzey taç kapısı (Foto:5-6) üzerindeki inşâ kitâbesi, kuzey taç kapısı bordüründe yer alan ayetler, doğu taç kapısı âyet ve inşâ kitâbeleri, minber kapısı üzerinde ve minber köşkünün batı ve doğu yüzünde yer alan hadis kitâbeleri, iç mekândaki pencere kanatlarında yer alan hadis kitâbeleri, kubbenin orta sahına bakan kemerindeki çini kitâbe ile caminin doğu cephesinde bulunan pencere alınlıklarındaki âyet kitâbelerinden oluşmaktadır.

Yazının Türü ve Malzemesi: Celî sülüs yazı, mermer ve ahşap malzemeler üzerine yazılmıştır.

Hattatı: Minber ve pencere kanatlarında bulunan ahşap kitâbelerin hattatı bilinmemekle birlikte, minberi yapan Muzafferu'd-dîn bin Abdülvâhid bin Süleyman ustanın, devrin en yetenekli sanatkârlarından biri olduğu düşünüldüğünde, ya bir hattat tarafından yazılan yazıları ahşap üzerine uyguladığı, ya da yazıları da bizzat kendisinin yazmış olabileceği muhtemeldir.

Yazının Bulunduğu Yer:

Kuzey Taç Kapısı İnşâ Kitâbesi Metni (Foto:7)

1- بسم الله الرحمن الرحيم فتح هذه البلدة بنصر الله وتأييده مو لانا الامير الكبير الغازي

2- في سبيل الله تعالى محمد بن ايدين في تاريخ سنة سبع و سبعمايه و بنى هذه الجامع في سنة اثنى عشر و سبعمايه

Türkçesi:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Efendimiz, Büyük Emir, Gazi Mehmed bin Aydın bu beldeyi, Yüce Allah'ın yolunda, Allah'ın yardımı ve desteğiyle 707/1306-7 yılında fethetmiş ve bu camiyi, 712/1312-13 yılında inşa ettirmiştir."

Kuzey kapısının sağ bordüründe; aşağıdan yukarıya doğru Bakara suresinin 255. âyeti (Foto:8-8a), onu takiben Bakara suresinin 285. âyeti (Foto:9), sol bordüründe ise Ali İmran suresinin 18. âyeti sülüs yazı ile yazılmıştır.(Foto:10)

[146] Ünal, **a.g.e,** s.75.

Bakara suresi 255. ayeti metni:

الله لااله الا هو الحى القيوم لاتاخذه سنة و لانوم له مافى السموات ومافى الارض من ذاالذى يشفع عنده الاباذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم و لا يحيطون بشىء من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السماوات و الارض و لايؤده حفظهما و هو العلي العظيم

Türkçesi:

"Allah, kendinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, Hayy ve Kayyumdur. Kendisini ne uyku yakalar ne de uyuklama. Semavât ve arzda bulunanların hepsi O'nundur. İzni olmadan katında hiçbir kimse şefaat edemez. O, kullarının yapmakta olduklarını ve önceden yaptıklarını bilir. (O'na hiçbir şey gizli kalmaz)O'nun dilemesi hariç, insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü (tahtı) gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine ağır gelmez. O, yücedir, büyüktür."[147]

Bakara suresi 285. ayeti metni:

امن الرّسول بما انزل اليه من ربّه و المؤمنون كلّ امن بالله و ملاءكته و كتبه و ر

سله لانفرّق بين احدٍ من رسله و قالوا سمعنا و اطعنا غفرانك ربّنا و اليك المصير

Türkçesi:

"Gönderilen peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, mü'minler de iman ettiler. Onlardan her biri Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına peygamberlerine iman ettiler. (Biz de onun için) Allah'ın peygamberlerinden hiçbirini ayırmayız.(hepsine inanırız) Onlar 'işittik, itaat ettik, ey Rabbimiz mağfiretini niyaz ederiz, dönüş yalnızca Sanadır' dediler."[148]

Âli İmran suresi 18. âyeti metni:

شهدالله انه لااله الاهو و الملاءكة و اولوا الم قاءماً بالقسط لااله الا هو العزيز الحكيم

[147] K.K.(2/255).http://www.kuranmeali.org/kuran/bakara-suresi/ayet-255/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017)
[148] K.K.(3/18/).http://www.kuranmeali.org/kuran/bakara-suresi/ayet-285/13-diyanet-vakfi-meali.aspx (10 Ocak 2017)

Türkçesi:

"Allah, melekler ve adalette sebat eden ilim adamları şahitlik etmiştir ki, O'ndan başka ilah yoktur.(Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilah yoktur."[149]

Kuzey giriş kapısının üzerinde ve kitabenin altında Hayat Ağacı motifi mevcuttur. Giriş kapısının sağ ve solunda, hayat ağacının hemen altında yer alan rozetlerde bitki ve çiçek motifleri ile ay yıldız motifleri yer almaktadır. Çiçek motiflerini takip eden sağdaki rozette **El izzetü lillâh** العزة لله (Foto:11) ***"İzzet, şan ve şeref Allah'a mahsustur",*** soldaki rozette ise **El mülkü lillâh** الملك لله (Foto:12)***"Mülk Allah'ındır"*** yazılıdır. Giriş alınlığının en üstündeki rozette **Allah** لله (Foto: 13) ismi yazılıdır.

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Yapının inşâ kitâbesi dikdörtgen panoya yazılmıştır. Kitâbe bir cetvelle ayrılmış iki satır halindedir. Selçuklu celî sülüs üslubunun özelliklerini taşıyan kitâbede, tezyini unsurlar kullanılmıştır. Yazıda kullanılan kalem ile harekelemede kullanılan kalem aynı değildir. Yazı düzgün bir şekilde kabartma tekniği ile hakk edilmiştir. Satır arası düz ve kalın bir çizgiyle belirlenmiştir.

Yazı alanındaki boşluklar rumi ve nebati süslemeler ile bezenmiştir. Şedde ve cezm işaretleri kullanılmıştır. Yazıda fethe, zamme ve kesreler gerekli olan her yerde kullanılmıştır. Elif ve lâm harflerinin zülfeleri sivridir. Kitâbede dikey harfler yan yana sıralanmıştır. Birinci ve ikinci satırların başında yer alan Lafzatullah "Allah" (الله) lafzındaki "he" harfi açık olarak yazılmıştır. Yazıda süsleme amaçlı tirfil işareti kullanılmamıştır.

Kuzey taç kapısını çevreleyen bordürlerin sağında aşağıdan yukarıya doğru Bakara suresinin 255. âyeti, onu takiben Bakara suresinin 285. âyeti yer alır. Kapının sol bordüründe ise Ali İmran suresinin 18. âyeti yer alır. Giriş kapısını çevreleyen yazı kuşağı celi sülüs ile yazılmıştır. Yazı alanındaki boşluklar rumi ve nebati süslemelerle tezyin edilmiştir.

Özellikle kuşak sonlarında bitki ve çiçek formları dikkat çeker. Yazıda hemze, cezm ve şedde gerekli olan her yerde kullanılmıştır. Harekeler ve mühmel harflerin, yazı alanındaki boşlukları doldurmak için süsleme malzemesi olarak kullanıldığını görmekteyiz. Yazı içerisinde geçen Lafzatullah, "Allah" (الله) lafzındaki "he" harfi açık olarak yazılmıştır. Yazıda geçen diğer *"he"* harfleri kapalı olarak kullanılmıştır. Lâm, lâmelif

[149] K.K.(3/18). http://www.kuranmeali.org/kuran/ali-imran-suresi/ayet-18/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017)

ve elif'lerin zülfeleri sivridir. Yazıda tirfil işareti kullanılmıştır. Elif ve lâm, ra, dal ve zel, harflerinin zülfeleri sivridir. Sin harfleri dişli ve uzun yazılmıştır.

Giriş kapısının sol bordüründe yer alan yazı kuşağında kâf harfleri sereni boru şeklindedir. Selçuklu geleneğinin devamı olarak bilinen, zülfelerin yuvarlak olarak kullanılması ve hemzenin yazı içinde yer almaması gibi temel ensturumanlar, Aydınoğlu Beyliği yazısında terk edilmiştir. Ancak elif harfinin aşağıya doğru inerek ucu sola kıvrık şekilde yazılmaya devam ettiğini görmekteyiz. Kuşak sonları yekpare çiçek motifi ile betimlenmiştir.

Giriş kapısının sağ sövesinde yuvarlak rozet içinde yer alan "El izzetü lillah" yazısı, sol sövesinde yuvarlak rozet içinde yer alan "El mülkü lillâh" yazısı ile inşâ kitâbesinin üzerinde yuvarlak rozet içindeki "Allah" yazıları celî sülüs olup istifli bir karakter taşırlar. El mülkü lillâh yazı alanında üstün, esire, ötüre, şedde ve cezm gibi okuma işaretleri kullanılmıştır. Çanaklı "Kâf" harfinin içindeki hemze, yer darlığından aynı harfin üstüne yerleştirilmiştir. Elif harfinin ucu sola kıvrık olarak yazılmıştır.

El izzetü lillâh yazısı içinde harekeler ile okuma işaretlerine yer verilmiştir. Lafzatullah'daki "he" harfi açık, "El izzetü" yazısındaki "he" harfi ise kapalı yazılmıştır. Elif harfinin bitimi aşağıdan sola doğru kıvrık olarak yazılmıştır. Ortada yer alan "Allah" yazılı rozette hareke ve şedde ve cezm işaretleri yer almaktadır. Elif harfi nin sonu sola doğru kıvrıktır. "He" harfinin üzerinde kuyruk şeklinde bir "he" he harfi süsleme amaçlı kullanılmıştır. Lâm ve elif harflarinin zülfeleri sivridir. Rozetlerde ye alan yazılar kabartma şeklinde hakk edilmişlerdir. Rozet içindeki yazıları bir daire çevrelemektedir.

Doğu Kapısı Âyet Kitâbesi Metni

Caminin doğu cephesi (Foto:14) taç kapısında yer alan kitâbenin 1.satırında Tevbe Suresinin 18. ayeti, 2.satırında Fâtır Suresi 34. ayeti yazılıdır.(Foto:15)

Tevbe Suresinin 18. ayeti:

انما يعمر مساجد الله من آمن بالله و اليوم الاخر و اقام الصلاة و آتى الزكاة ولم يخش الا الله فعسى اولئك ان يكونوا من المهتدي.

Türkçesi:

"Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır."[150]

Fâtır Suresinin 34.ayeti:

و قالوا الحمد لله الّذي أذهب عنّا الحزن انّ ربّنا لغفورٌ شكورٌ

Türkçesi:

"(Cennette şöyle) derler: Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan, çok nimet verendir."[151]

Doğu Kapısı İnşâ Kitâbesi Metni (Foto:16)

1- امر بعمارة الجامع المبارك الجناب العالى الامير الكبير العالم العادل
2- ابو الخيرات مبارز الدولة والدين محمد بن ايدين اعز الله انصاره في سنة ثانى عشر و سبعمايه

Türkçesi:

"Bu mübarek caminin imarını Yüce Han, büyük komutan, âdil ve âlim, hayırların babası, din ve devlet için tek başına harbeden, Mehmed ibni Aydın Allah'ın yardımı ile emretti. 712/1312-13 "

---

[150] K.K.(9/18). http://www.kuranmeali.org/kuran/tevbe-suresi/ayet-18/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

[151] K.K.(35/34). http://www.kuranmeali.org/kuran/fatir-suresi/ayet-34/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

Kitâbelerin altında bulunan sağ yuvarlağın içinde El mülkü lillâh الملك لله (Foto:17), 'Mülk Allah'ındır', sol yuvarlağın içinde ise El vâhidü'l kahhâr الواحدالقهار (Foto:18), 'Tek ve mutlak hüküm sahibi Allah'tır' yazılıdır.

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Doğu kapısı giriş kapısı üzerinde iki kitâbe yer alır. Birinci kitâbe ayet kitabesidir. Kitâbe enine dikdörtgen şeklindedir. Kitâbe bir cetvelle ayrılmış iki satır yer alır. Kitâbede satır arası düz ve kalın bir çizgiyle ayrılmıştır. Yazı alanında hareke ve okuma işaretleri gerekli olan her yerde kullanılmıştır. Yazıda grift bir istif göze çarpar.

Birinci satırda Lafzatullah'da yer alan "he" harfi açık yazılmıştır. Lafzatullah dışındaki "he" harfleri kapalı yazılmışlardır. Yine birinci satırda yer alan "kâf" harflerinin sereni mühmel harflerden "kâf" ile yazılmıştır Bunun yazı alanındaki yer darlığından olduğunu sanıyoruz. Elif harflerinin bitimi sola doğru eğiktir. Yazıdaki lamelifler makas şeklinde yazılmıştır. Yazı alanında rumi ve nebati motifler dal ve çiçek tezyinatı yer alır. Elif ve lam harflerinin zülfeleri sivridir.

İkinci satırda, lâm, vav ve dal haflerinin sonları kıvrık dallar ile tezyin edilmiştir. Yazı alanı rumi ve nebati süslemelerle tezyin edilmiştir. Elif harflerinin sonu sola doğru kıvrık olup zülfeler sivridir. "Kâf" harfinin sereni mühmel harflerden "kâf" ile yazılmıştır. Yazı alanı grift bir istif göze çarpar. Elif, lam, nun ve dal harflerinin zülfeleri sivridir. Yazı alanındaki boşluklarının doldurulmasında tirfil işareti kullanılmamıştır. Şakulî (dikey) harflerin yan yana yerleştirilmiş olduğu dikkati çeker. Kitâbede hattat ismi ve tarih bulunmamaktadır.

İkinci kitâbe inşâ kitabesidir. Kitâbe enine doğru dikdörtgen bir pano üzerine tek satır olarak celî sülüs ile yazılmıştır. Yazı alanında mühmel harf ve işaretler seyrek kullanılmıştır. Yazı alanındaki boşluklar rumi ve nebati motiflerle tezyin edilerek doldurulmuştur. Yazıda fetha ve kesreye yer verildiği halde damme işaretine yer verilmemiştir. Yazıda bir kez geçen

Lafzatullah'ın "he" si kapalıdır. Elif, lâm ve dal harflerinin zülfeleri sivridir. Lam ve mim harflerinin sonu kıvrık dal motifleriyle tezyin edilmiştir. Elif harfinin sonu sola doğru kıvrık yazılmıştır. Yukarıya doğru uzanan dikey harfler istifi yazıya estetik görünüm sağlamıştır. Yazıda kullanılan nokta işaretleri genellikle yuvarlak olup noktaların büyüklükleri ise farklılık göstermektedir.

Kitâbenin son kısmı kırıktır. Oraya bu şekilde mi konulduğu yoksa sonradan mı kırıldığı hakında bir bilgiye ulaşamadık. Ancak mermer kitâbe yakından incelendiğinde bu kırığın sonradan meydana gelmiş olduğu

anlaşılmaktadır. Kitâbede oluşan dikey kırık yazının okunmasına engel teşkil etmemektedir. Kitâbede hattat ismi yoktur.

Doğu taç kapısının sağında yuvarlak rozet içinde yer alan "El mülkü lillâh", solunda yuvarlak rozet içinde yer alan "El vâhidül kahhâr" yazıları celi sülüs ile istifli bir şekilde yazılmışlardır.

El mülkü lillâh yazı alanında üstün, esire, ötüre, şedde ve cezm gibi okuma işaretleri kullanılmıştır. Kâf harfinin içindeki hemze, yer darlığından aynı harfin üstüne yerleştirilmiştir. Elif harfinin ucu sola kıvrık olarak yazılmıştır. Lafzatullah'taki "he" harfi açık yazılmıştır. İstif yazıyı içten bir daire çevreler.

'El vahidü'l kahhâr' rozetinde yer alan yazı celî sülüs istif bir yazıdır. Dikey harflari yan yana yerleştirilerek istifte estetik kazandırılmaya çalışılmıştır. Yazıda üstün, esire harekeleri ile şedde işareti herekeleri kullanılmıştır. Elif ve lâm harflerinin zülfeleri sivridir. Rozetlerde yer alan yazılar mermer üzerine kabartma şeklinde hakk edilmişlerdir.

Doğu Cephesi Pencere Kitâbeleri

A. Doğu cephesinin solundaki pencere kitâbesi metinleri

Doğu cephesinin güneyindeki pencerenin (Foto:19) üstündeki sövede, Kelime-i Tevhîd, devamında Fetih sûresinin 28.ayeti yazılıdır. (Foto:20)

لا اله الا الله محمد رسول الله

Türkçesi:

"Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed(sav) O'nun elçisidir."

هو الذى ارسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله

Türkçesi:

"Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen oldu."[152]

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Pencere kitâbesindeki yazı, bütün bir ayet olarak görülüyorsa da yazının ilk bölümünde 'Kelime-i şehâdet', ikinci bölümünde Fetih suresinin 28. ayeti yer almaktadır. Yazı celî sülüs bir yazıdır. Yazıda hareke ve diğer işaretler ile bazı bitkisel motiflere yer verilmiştir. Elif, lâm ve dal harflerinin zülfeleri sivridir. Kitâbenin başında yer alan dikey harflerin istifi harekelemeye imkân tanımamıştır.

Bu bölümde grift bir istif olduğundan hareke ve okuma işaretlerine yer verilememiştir. Ancak yazının devamında gerekli olan her yerde hereke ve işaretlere yer verilmiştir. Kelime-i Tevhit'de geçen iki adet Allah lafzında şedde işareti konulmuştur. Yazının üç yerinde tirfil işareti kullanılmıştır. Kitâbenin sonunda yer alan "kâf" harfinin sereni mühmel harflerden "kâf" ile sonlandırılmıştrır. Elif, lâm ve dal harflerinin zülfeleri sivridir.

Yazı alanındaki boşluklar rûmi ve nebatî motiflerle tezyin edilmiştir. Fetha işareti üç yerde geçmektedir. Nokta işareti farklı büyüklükte kullanılmıştır. 'Kelime-i Tevhîd' yazısında geçen "Allah" ve "Muhammed" lâfızları diğer yazılardan daha büyük yazılmışlardır. "Allah" lafzındaki "he"

[152] K.K.(48/28). http://www.kuranmeali.org/kuran/fetih-suresi/ayet-28/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

açık olarak yazılmıştır. “Rasülullah” yazısındaki “sin” harfi dişsiz ve uzundur. Yazıda geçen elif harfleri, aşağıda sola doğru eğik ve kıvrımlıdır.

Kitâbe, kuzeyde bulunan pencere kitâbesine göre daha okunaklıdır. Kitâbe çerçevesinin altında iki ayrı yerde oyuk vardır. Oyuklar matkapla delinmiş izlenimi vermektedir. İlk oyuk ‘Kelime-i Tevhîd’ yazısının tam ortasından yukarıya kadar verevli bir şekilde çatlak oluşturmuştur. Oyuklar yazının okunmasına mani değildir.

B. Doğu cephesinin sağındaki pencere kitâbesi metinleri

Doğu kapısının kuzeyindeki pencere (Foto:21) üzerindeki kitâbe Cin suresi 18. âyetle başlar, Yusuf suresi 92. âyetiyle son bulur.(Foto:22)

وأنّ المساجد لله فلا تدعوا مع الله أحدًا

Türkçesi:

" Şüphesiz mescidler Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye kulluk etmeyin"[153]

اليوم يغفر الله لكم وهو ارحم الرّاحمين

Türkçesi:

" Yusuf dedi ki; "Bugün size kınama yok, Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir."[154]

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Kitâbe enine doğru dikdörtgen şeklinde ve bir satırdan ibarettir. Yazı Selçuklu sülüsü ile celî sülüs olarak istif edilmiştir. Yazı alanında, sadece "Allah" lafzının üzerinde üstün işareti vardır. Kitâbenin başında ve sonunda yer alan " Allah" lafızları yazının üst satırına istiflenmiş, kitabenin ortasında yer alan "Allah" lafzı ise normal satıra yazılmıştır. Şedde işaretleri sadece "Allah" yazısında kullanılmıştır. Yaprak ve bitki motifleri ile noktalar yazının her tarafına serpiştirilmiştir.

Pencere kitâbesinde bulunan yazı oldukça küt ve kalındır. Yazıda geçen ilk "ayın" harfi filkulağı şeklinde, diğer ayın harfi, sonda yazılan ayın şeklinde ve ucu sağa doğru incelerek sivri olarak bırakılmıştır. Elif ve lâm harflerinin zülfeleri sivridir. Yazıda geçen elif harflerinin uçları sola doğru kıvrımdır. Bu özellik Anadolu Selçuklu yazı geleneğinin bir devamıdır.

Yazı mermer üzerine celî sülüs olarak hakk edilmiştir. İki ayrı ayetin, yazı kuşağına istiflemek suretiyle sığdırılmaya çalışması yazının estetiğini ikinci plâna atmıştır. Bu durum yazının okunmasını da güçleştirmektedir.

[153] K.K.(72/18). http://www.kuranmeali.org/kuran/cinn-suresi/ayet-18/12-diyanet-isleri-eski-meali.aspx (10 Ocak 2017).
[154] K.K.(12/92). http://www.kuranmeali.org/kuran/yusuf-suresi/ayet-92/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017)

Minber Kitâbeleri

Minber kapısı üzerindeki hadis metni iki satırdan ibarettir: (Foto:23-23a)

1- اللهم اني اعوذبك من علم لا ينفع و قلب لا يخشع ودعاء لا

2- يسمع و نفس لا تشبع اعوذبك من شر هؤلاء الاربع

"Yârabbi, faydasız ilimden, korkmayan kalpten, kabul görmeyen duâdan ve doymak bilmeyen nefisten sana sığınırım. İşte bu dört şeyin şerrinden sana sığınırım Allah'ım."[155]

Minber kapısının sağ kanadındaki hadis metni:(Foto:24)

أحبّ الْبقاع إلَى اللَّه المساجد

"Allah'a en sevimli gelen mekânlar, mescitlerdir."[156]

Minber kapısının sol kanadındaki hadis metni:(Foto:25)

ما من عمل أفضل من إشباع كبد جابعٍ

" Aç bir karnı doyurmaktan daha üstün bir amel yoktur."[157]

Minberin batı yüzünde, minber köşkünün altındaki ilk hadis metni:(Foto:26)

إنّ الحسد يأْكل الحسنات كما تأْكل النّار الحطب

"Hased, ateşin odunu yediği gibi, bütün iyilikleri yer bitirir."[158]

Minber köşkünün altındaki diğer hadis metni:(Foto:27)

إنّ أكثر ما يدخل النّاس الجنّةَ تقوى اللَّه وحسن الخلق

"İnsanları cennete koyan şey, Allah korkusu ve ahlak güzelliğidir."[159]

---

[155] Ali Yardım**, Şihâb'ül- Ahbar Tercümesi,** Damla Yayınevi, İstanbul 1999. S.233.
[156] Yardım, **a.g.e,** s. 234, no.800.
[157] Yardım, **a.g.e,** s. 232, no.795.
[158] Yardım, **a.g.e,** s.200, no. 669.

Onun altındaki hadis metni:(Foto:28)

من أخلص لله أربعين صباحا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه

"Kim, kırk gün ihlâslı olarak sabah namazını cemaatle kılarsa, hikmet pınarları, onun kalbinden diline akar."[160]

Minberi yapan ustanın isminin hakk edildiği kitâbe metni:(Foto:29)

عمل مظفر الدين بن عبد الواحد بن سليمان العرني

"Amele Muzafferu'd-dîn bin Abdülvâhid bin Süleyman el-Arnî ."

Birgi Ulu Camii minberindeki usta kitabesinin son kelimesi uzun tartışmalara neden olmuştur[161]. Ali Haydar Bayat, çeşitli kaynaklarda el-Mağribî, el-Arabî, el-Arnî, el-Garbî şekillerinde okunan, noktasız olarak yazılmış bu kelimenin el-Uranî şeklinde okunmasını önermektedir. Araştırmacı, Berlin Müzesi, Türk İslam Sanatları Bölümü'nde bulunan bir rahlede, yapım ustası olarak adına rastlanan Abdü'l Vahid bin Süleyman'ın, Birgi Ulu Camii minberini yapan Muzafferuddin'in babası olduğunu düşünmektedir[162].

Aynı yazar, bazı araştırmacıların, Mevlana'nın sandukasını yapan Abdü'l-Vâhid bin Selim adlı usta ile, Abdü'l-Vâhid bin Süleyman'ın aynı kişiler olabileceğini öne sürdüklerini ifade etmekte; kendisinin de bu öneriye sıcak baktığı izlenimini vermekle birlikte, konunun araştırılmaya muhtaç olduğunu kaydetmektedir[163]. Uzunçarşılı, usta kitâbesinin son kısmını Süleyman el-Mağribi[164], H.Akın ise Aydınoğulları Tarihi kitabında, Süleyman el-Ğarbî[165] olarak zikretmiştir.

Bu konuyu ele alan araştırmacılardan Zeki Oral, usta kitâbesinin son kelimenin en doğru okunuşunun el-Arnî olduğunu; Çorum, Mardin, Erzincan, Bitlis, Van, Malatya gibi şark vilayetlerinde Arnas, Arnasî, Arnavu, Arnis, Arnut gibi köyler ve nahiyeler[166]'in isimlerinden yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır. Bizim kanaatimiz de bu istikamettedir.

---

[159] Yardım, **a.g.e,** s. 200, no.670-b.
[160] Yardım, **a.g.e,** s. 107, no.326.
[161] Ali Haydar Bayat**,"Birgi Ulu Camii Minberi",** Vakıflar Dergisi, XXII, Ankara 1991, s.134-135.
[162] Bayat**, a.g.m,** s.134.
[163] Bayat, **a.g.m,** s.135.
[164] Uzunçarşılı, **Kitabeler, C.II**, s.111.
[165] Akın**, a.g.e,** s.107.
[166] Zeki Oral,**"Anadolu'da San' at Degeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri"** Vakıflar Dergisi, Ankara,1962, S.V, s.60-61.

Minberin batı korkuluğu üzerinde inşâ tarihi verilmektedir: (Foto:30)

في سنه اثنى و عشرين و سبعمأيه

"722 (1322) yılında, (Muzaffereddin bin Abdülvahid bin Süleyman el-Arnî tarafından yapıldığına dair tarih düşülmüştür.)"

Minberin doğu yüzünde ve minber köşkünün altıdaki ilk hadis metni: (Foto:31)

انّ ربّي أمرني أن يكون نطقي ذكرا، وصمتي فكرا ونظري عبرة

"Rabbim bana; sözümün bir zikir, susmamın bir fikir ve bakışımın bir ibret bakışı olmasını emretti."[167]

Onun altındaki diğer hadis metni: (Foto:32)

من يشته كرامةَ الآخرة يدع زينةَ الدّنيا

"Âhiretin ikramını arzulayan, dünyanın ziynetlerinden vazgeçer."[168]

Onun altında minber yapım kitâbesinin metni bulunmaktadır: (Foto:33)

امر بابداع هذا المنبر البديع الامير العالم العادل محمد ابن آيدين عز وصره

" Bu güzel minberin yapımını bilgin, adaletli Emir Mehmed bin Aydın emretti."

Onun altındaki hadis metni: (Foto:34)

من طلب عمل الدّنيا بعمل الآخرة فما له في الاخرة من نصيب

"Kim, âhiret işi ile dünya işini elde etmek isterse, onun ahrette hiçbir nasibi yoktur."

[167] Yardım, **a.g.e,** s. 215, no.726.
[168] Yardım, **a.g e,** s. 99, no.291.

İç Mekân Pencere Kanatlarındaki Kitâbeler

Minberin batısında yer alan pencere kanatlarındaki yazılar:

Pencerenin sağ kanadındaki metin: (Foto:35)

قال النبي صلى الله عليه وسلم

" Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve selem buyuruyor ki; "[169]

Pencerenin sol kanadındaki hadis metni: (Foto:36)

انما الأَعمال بالنّيّات

"Ameller niyetlere göredir."[170]

Mihrabın doğusunda yer alan pencere kanatlarındaki yazılar:

Pencerenin sağ kanadındaki hadis metni:(Foto:37)

المجالس بالأَمانات"

" Meclisler emanet hükmündedir."[171]

Pencerenin sol kanadındaki hadis metni:(Foto:38)

المستشار مؤتمن

"Kendisiyle istişâre edilen, güvenilir kimsedir."[172]

Caminin doğusunda yer alan pencere kanatlarındaki yazılar:

Birinci pencerenin sağ kanadındaki hadis metni: (Foto:39)

الجماعة رحمة والفرقة عذاب

---

[163] Minberin batı tarafındaki pencere yazıların başlangıç noktasıdır. Oradan sola, yani kuzey tarafına doğru takip edildiğinde, yazılar başlangıç noktasında nihayetlenir. Birinci pencerenin sağ kapağına, hadis metni yerine, yazılan metinlerin hadis olduğunu gösteren **"*Kâlennebiyyü sallallahü aleyhi ve sellem"*** şeklindeki hadis formülü yazılmış; ancak, doğu tarafındaki üçüncü pencerenin sol kanadına iki hadis metni yazılmak suretiyle bu açık kapatılmıştır. Böylece 8 pencerenin 16 kanadına, 16 hadis-i şerif işlenmiştir.

[170] Yardım, **a.g.e,** s. 33, no. 1.

[171] Yardım, **a.g.e,** s. 33, no. 2.

[172] Yardım, **a.g.e,** s. 34, no. 3.

"Cemâat rahmettir, ayrılık azaptır."[173]

Birinci pencerenin sol kanadındaki hadis metni : (Foto:40)

الأَمانة غنىالدّين النّصيحة"

"Emanet zeginliktir, Din nasihattır."[174]

İkinci pencerenin sağ kanadındaki hadis metni: (Foto:41)

القناعة مال لا ينفد

"Kanaat tükenmez bir sermayedir."[175]

İkinci pencerenin sol kanadındaki hadis metni: (Foto:42)

الجنّة دار الأَسخياء

"Cennet cömertler yurdudur."[176]

Caminin kuzeyinde yer alan pencere kanatlarındaki yazılar:

Birinci pencerenin sağ kanadındaki hadis metni: (Foto:43)

الغيرة من الإيمان

"Kıskançlık duygusu imandandır."[177]

Birinci pencerenin sol kanadındaki hadis metni: (Foto:44)

الحياء من الإيمان

"Hayâ imandandır."[178]

[173] Yardım, **a.g.e,** s. 35, no. 8.
[174] Yardım, **a.g.e,** s. 35, no. 9 ve 10.
[175] Yardım, **a.g.e,** s. 43, no. 42.
[176] Yardım, **a.g.e,** s. 51, no. 80.
[177] Yardım, **a.g.e,** s. 56, no. 108.
[178] Yardım, **a.g.e,** s. 57, no. 109.

İkinci pencerenin sağ kanadındaki hadis metni : (Foto:45)

الإيمان نصفان نصف شكر ونصف صبر

"İman, iki yarımdır; bir yarısı şükür, bir yarısı da sabırdır."[179]

İkinci pencerenin sol kanadındaki hadis metni: (Foto:46)

المهاجر من هجر ما حرم اللّه عليه

"Muhâcir, Allah'ın haram kıldığı şeyden hicret eden, kaçınan kimsedir."[180]

Caminin batısında yer alan pencere kanatlarındaki yazılar:

Birinci pencerenin sağ kanadındaki hadis metni: (Foto:47)

أفضل الصّدقة الّسان

"Sadakanın en iyisi dil ile olandır."[181]

Birinci pencerenin sol kanadındaki hadis metni: (Foto:48)

أفضل الحسنات تكرمة الجلساء

"Hasenâtın en üstünü, sohbet arkadaşlarına edilen ikramdır."[182]

İkinci pencerenin sağ kanadındaki hadis metni: (Foto:49)

الدّعاء سلاح المؤمن

"Dua mü'minin silahıdır."[183]

İkinci pencerenin sol kanadındaki hadis metni: (Foto:50)

الصلاة نور المؤمن

"Namaz mü'minin nûrudur."[184]

---

[179] Yardım, **a.g.e,** s. 58, no. 112.
[180] Yardım, **a.g.e,** s. 60, no. 123.
[181] Yardım, **a.g.e,** s. 230, no. 785.
[182] Yardım, **a.g.e,** s. 231, no. 790.
[183] Yardım, **a.g.e,** s. 54, no. 99.
[184] Yardım, **a.g.e,** s. 55, no. 100.

Kitâbelerin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Hadis kitâbelerinin yer aldığı pencere kanatlarının, 722(1322) tarihli minber ile aynı tarihlere ait oldukları tahmin edilebilir. Üçer panodan ve bunları çevreleyen rûmili bordürlerden meydana gelmişlerdir. Üst pano yazı, alt pano grift rûmi ve palmet süslemeleridir. Orta pano ise her pencerede farklı desenlerden oluşmaktadır. Geometrik şekillere veya palmetlere bölünenler yanısıra yekpare levha üzerine salbekli şemse tertibi de görülür. Çoğu düz satıhlı oyma tekniğindedir[185].

Ahşap kitâbelerin zemini genellikle tezyinatlıdır. Yazı zemini harf figürlerinden başka hareke, muhmel harf ve bitkisel motiflerle tezyin edilmiştir. Minberde yer alan iki kitabe ile pencere kanatlarında yer alan iki kitâbede "Allah" yazısı diğerlerine nazaran daha büyük ve dikkat çekici mahiyette yazılmıştır. Allah lafzının, hem minberde hem de pencere kanatlarında, diğerlerinden daha büyük ebatda yazılması, itikadî yönden saygı ve hürmetin bir ifadesi olduğu kadar, sanat açısından da ele alınması gereken önemli bir konudur. Burada, ahşap ustasının, marifetiyle bakan gözlere bir ziyafet sunmak istediği aşikârdır.

Minber kapısı üzerindeki kitâbe, enine dikdörtgen şeklinde ahşap bir panodan ibarettir. Kitâbe celî sülüs yazıyla grift bir istifle yazılmıştır. Elif, dal, lam, nun ve he harflerinin zülfeleri sivridir. Allah lafzı üzerine şedde konulmuştur. Yazıda iki esire, ötüre, fetha işaretleri kullanılmıştır. Eliflerin uçları sola doğru eğik ve kıvrımdır.

Palmet ve dal motifleri yazıda dengeli bir şekilde kullanılmıştır. Harflere ait noktalar genellikle kare şeklindedir. Yalnız, kitâbenin başındaki büyükçe yuvarlak nokta, cezm işaretidir. Yazı alanında bazı harfler ve nokalama işaretleri yazıyı çevreleyen çerçeve içine taşmışlardır. Yazı içinde yer alan "vav" harfleri diğer harflarden daha büyük yazılmışlardır.

Minber kapısı sağ kanadında Lafzatullah diğerlerinden daha büyük yazılmıştır. Yazı alanındaki boşluklar nebati ve rûmi bitki ve palmetlerle tezyin edilmişlerdir. Elif ve lâm harflerinin zülfeleri sivridir. Minber kapısı sol kanadında da genellikle aynı özelliklerin hâkim olduğu görülür.

Minberin batı yüzünde minber köşkünün altındaki birinci, ikinci ve üçüncü kitâbelerdeki, elif, lâm, tı ve nun harflerinin zülfeleri sivri bir formdadır. Yazı alanında gerekli olan her yerde hareke ve okuma işaretleri

[185] Oktay Aslanapa, **"Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı, 14.yüzyıl"**, MEB, Devlet Kitapları, Ankara 1977, s.64.

kullanılmıştır. Minber köşkünün altında yer alan ikinci kitâbede Lafzatullah diğerlerinden daha büyük yazılmıştır. Yazı alanında rûmi ve nebati süslemeler yoğun olarak kullanılmıştır. Üçüncü kitâbenin hemen başında yer alan Lafzatullah, satırın üst kısmına yerleştirilmiştir. Lafzatullah dışında ki "he" harfleri kapalı olarak yazılmışlardır. Tirfil işareti bu panoda kullanılmıştır. Ahşap kitâbeler, Aydınoğlu Beyliği dönemi mimarisinin en nadide örnekleri olarak kabul edilebilir.

Minberi yapan ustanın isminin hakk edildiği kitâbe ile minberin inşâ tarihi kitâbesinde grift bir istif göze çarpmaktadır. Hareke ve okuma işaretleri, gerekli olan her yerde kullanılmıştır. Elif, lâm, tı ve nun harflerinin zülfeleri sivri olarak bırakılmıştır. Noktalar genellikle kare şeklindedir. Yazı alanında fetha ve kesreler kullanıldığı halde zamme kullanılmamıştır. Elif'lerin uç kısmı sola doğru kıvrıktır.

Minberin doğu yüzündeki kitabeler, celî sülüs yazı ile istif şeklinde yazılmışlardır. Panolar enine dikdörtgen şeklindedir. Yazılar kabartma şeklinde hakk edilmişlerdir. Yazı alanında rûmi ve nebati süslemeler harflerle uyumlu bir şekilde kullanılmışlardır. Elif'lerin ucu sola doğru kıvrıktır. Zülfeler sivri şekilde bırakılmıştır.

Yazıda yer alan vav harflerinin büyüklüğü hemen dikkati çeker. Yazıda üstün, iki üstün ve esire işaretleri yer yer kullanılmıştır. Minber köşkünün doğusundaki üçüncü kitâbede "Mehmed bin Aydın" ibaresinde geçen "Mehmed" daha belirgin olarak yazılmıştır. Elif, dal, lâm ve nun harflerinin zülfeleri sivri bırakılmıştır. Süslemede kullanılan tezyinat malzemeleri harflerle çok mütecanis ve uyumludur. Yazı zemininde mühmel harflerden hâ ve ayın kullanılmıştır.

Pencere kanatları üçer panodan ve bunları çevreleyen rûmili bordürlerden meydana gelmişlerdir. Üst pano yazı, alt pano grift rûmi ve palmet süslemeler, orta pano ise her pencerede farklı desenlerden oluşmaktadır. Üst panoda yer alan kitâbeler dikdörtgen zemin üzerine hakk edilmişlerdir. Pencere kitâbeleri, minberde yer alan kitabelere nazaran, oyma tekniği açısından daha estetik bir görünüme sahiptirler. Yazı metinlerinin kısa olması hattı yazan ve oyan sanatkârlara kolaylık sağlamıştır. Zemin Selçuklu devri rûmi ve nebati süslemelerle bezenmiştir. Bu süsleme unsurları yazının okunmasına mani değildir.

Minberin batısında yer alan birinci kitâbe celi sülüs yazı ile istifli bir şekilde yazılmıştır. Yazı içinde yer alan Lafzatullah'ın diğerlerinden daha büyük yazıldığı hemen göze çarpar. Yazıda geçen "he" harfleri açık olarak yazılmıştır. Yazı, süsleme elemanlarıyla boğulmamıştır. Şedde ve tirfil işaretleri yazıda yer almaktadır. Kitâbenin ahşap zemini dikey olarak boydan boya çatlamıştır. Çatlağın hemen yanında yer alan fetha işareti de

düşmüştür. Pencerenin diğer kanadındaki zemin, rûmi ve bitkisel elemenlarla tezyin edilmiştir. Yazıda harekeler yer almaz.

Minberin doğusunda yer alan ilk kitâbelerde süsleme oldukça yoğundur. Fetha, ters tırnak ve cazimli tirfil işaretleri boşlukları doldurmak için kullanılmıştır. Yazı alanında pek hareke yoktur. Elif ve lâm harflerinin zülfesi sivridir.

Caminin doğusundaki ikinci pencerenin sağ kanadında yer *alan* "el kanaat" yazısındaki "he" harfi açık ve noktasız olarak yazılmıştır. Lam harfinin içine lamelif yerleştirilmiştir. Elif, lâm ve dal harflarindeki zülfeler sivridir.

Kuzeydeki birinci pencerenin sol kanadında yer alan "el-hayaü mine'l iman" yazısında "hemze" işareti konulmamıştır. Kitâbede Nun harfleri nun-i râî şeklinde yazılmıştır. Sağ kanattaki kitâbede yer alan nun harfleri de 'nûn-i râî' şeklinde yazılarak yazıda bir insicam sağlanmaya çalışılmıştır.

Caminin batısındaki ikinci pencerenin sağ kanadında yer alan "ed-duâü silahu'l mü'min" yazısında elif harfinden sonra hemzeye yer verilirken, vav harfinin üzerine hemze konulmamıştır. Yazı istif olup, celi sülüs ile yazılmıştır. Elif harflerinin ucu sola doğru kıvrıktır. Yazıda harekeler, tezyin işaretlerinden cezimli tirfil, mühmel harflerden hâ işareti kullanılmıştır.

Pencerenin sol kanadındaki yazıda şedde, üstün, ötüre ve esire harekeleri kullanımıştır. "El-mu'minü" yazısındaki "vav" harfi üzerine hemze konulmuştur. Yazı zeminindeki tezyini süslemeler yazıyla iç içe kullanılmıştır. Rûmi ve nebati süsleme unsurları yazıya zenginlik katmıştır. Vav harfleri yazıda bir armoni oluşturmuşlardır. Elif harflerinin ucu sola kıvrıktır. Elif, lâm ve nun harflerinin zülfeleri sivridir.

Kubbenin Orta Sahına Bakan Kemerinde Yazılı Kitâbe Metni

Firûze renkli çini üzerinde Haşir suresinin 23. ayeti yazılıdır. (Foto:51)

هو الله الذي لااله الا هو الملك القدّوس اسّلام المؤمن المهيمن العزيز الجبآّر
المتكبّر سبحان الله عمّا يشركون

Türkçesi:

"O, öyle bir Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. O mâlik ve sahiptir, münezzehtir, selâmet verendir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır, üstündür, istediğini zorla yaptıran, büyüklükte eşi olmayandır. Allah, puta tapanların ortak koştukları şeylerden münezzehtir."[186]

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Kubbenin orta sahına bakan kemerinin köşe dolgularında bir ayet ve geometrik örneklerden iki renkli çini mozaikler görülür[187].

Kemerin hemen üzerinde yer alan yazı çini bir âyet kitâbesidir. Yazı, turkuaz zemin üzerine siyah renkte yazılmıştır. Kitâbede Haşir suresinin 23. ayeti yer almaktadır. Yazı estetik açıdan özensizdir. Yazının bir şablon üzerinde ön çalışması yapılmadan çini zemine aktarılmış olabileceği, bu yüzden de özensiz bir çalışmanın ortaya çıktığı söylenebilir. Başlangıçta rahat bir kompozisyon sergileyen yazı, sonlara doğru birbirinin içine girecek şekilde yazıldığından, yazının estetiği bozulmuştur.

Yazı celi sülüs olup harekesizdir. Yazının temel unsurlarından olan noktaların konulmadığı dikkati çekmektedir. Bunlara ilaveten yazı içerisinde rûmi desenler ve palmetler yoktur. Mühmel harfler de yer almamaktadır. Özellikle âyetin sonlarına doğru yer darlığından harfler birbirinin içine geçmiş özensiz istiflerden oluşmaktadır. Bundan dolayıdır ki, âyetin sonunda yer alan "Allah" yazısının dikey olarak yazıldığı dikkati çekmektedir. Elif ve lam harflerinin zülfeleri sivridir. Kitâbenin başında ve sonunda yer alan Lafzatullah'ların "he" harfleri açık yazılmıştır. Yazıyı alttan ve üstten desenli bir kuşak çevreler. Kitâbe, dönemin yazı karakterini vermekle birlikte, estetik ve üslûp açısından oldukça basit kalmıştır.

---

[186] K.K.(59/23), http://www.kuranmeali.org/59/hasr_suresi/23.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx.
[187] Aslanapa, **a.g.e**, s.40.

3.3. Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi

Yapının Adı : Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi

Bulunduğu Yer : Camii Kebir Mahallesi, Birgi Ulu Camii'nin batısındadır.

İncelendiği Tarih : 02.06. 2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii'nin iç avlusunun batı tarafında kapısı mermer çerçeveli Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi bulunmaktadır. Türbenin kubbesi sırlı tuğla tezyinatı ile yapılmıştır. Türbenin üç penceresi vardır. Türbe kapısının çerçevesi mermerdir. Türbe kapısının üzerinde sülüs hatla mermer üzerine hak edilmiş iki satır kitabe bulunmaktadır.

Bu türbede Aydın oğullarından, Mehmed bin Aydın, Bahadır bin Mehmed Bey, Umur Bey bin Mehmed Bey, İsa Bey bin Mehmed Bey medfundurlar. Türbe Mehmed Beyin vefatı senesi olan 734(1333) senesinde inşa edilmiştir. Avlunun güneyini ve batısını kaplayan hazire bugün yok olmuştur. Aydınoğlu Mehmed Bey'in türbesi ziyarete açıktır.(Foto:52)

Yapının Malzeme ve Tekniği: Aydınoğlu Mehmed Bey türbesi, kare kesitli bir plan şemasına sahiptir. Üzeri bir kubbeyle örtülüdür. Türbenin duvarları düzgün mermer bloklarla kaplanmış, kubbesi ise tuğladan inşa edilmiştir. Pencere köşelikleri, kubbe eteği, kubbe iç yüzeyi ve kubbe göbeğinde, çini mozaik ve sırlı tuğla süslemeler vardır[188].

Yapıdaki Yazılar: Türbe kapısının üzerinde sülüs hatla mermer üzerine hak edilmiş iki satırlık kitabe bulunmaktadır. Türbenin içinde Aydınoğlu Mehmed Bey'den başka üç oğlunun da mezarı bulunmaktadır. Mezarların kitabelerinde tarih yoktur. Yazıları kabadır ve daha sonraki yıllarda yazılmış olmalıdır. Bu konu ilk önce Paul Wittek'in dikkatini çekmiş ve bunların Timur tahribatı sonrası yazılıp (mezarların başına) konulduğunu ileri sürmüştür[189].H.Akın aynı görüşte değildir. Çünkü Timur'un Aydınoğullarını himaye ettiği, Aydın elinde kışladığı ve onlara kendi beyliklerini geri verdiği düşünülürse, bu sahada böyle bir tahrip söz konusu değildir. Evliya Çelebi ise, Umur ve İsa Beylerin kabirlerini Mehmed Beyin Türbesinde görmüştür[190].

Bugün bilinmeyen sebeplerden dolayı, oğullarının mezarları, Aydınoğlu Mehmed Bey'in türbesine nakledilerek aynı zamanda kabir taşları yazılıp dikilmiş olmalıdır. Zaten her taşta görülen "Hazret" kelimesi

[188] Hüseyin Rahmi Ünal, **Birgi Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları**, Ankara,2001, s.118.
[189] Paul Wittek, **Cenubi Garbi Anadoluda Türk Mimarisi**, İstanbul 1934, s.22-25.
[190] Evliya Çelebi, **Seyahatname,** , Maarif Vekâleti Neşriyatı, C.IX, İstanbul, 1935, s.175.

bile daha yakın bir zamana işaret etmektedir. Bu kabir taşlarının XVII. Yüzyılın ilk yarısında bir araya getirilmiş olduğu[191] düşünülebilir.

Yazının Türü ve Malzemesi: Türbenin giriş kapısı üzerindeki kitabe sülüs yazı ile mermere hak edilmiştir. (Foto:53) Türbe içinde bulunan dört mezara ait yazılar da sülüs ile yazılmıştır. Fakat bu yazılar estetikten uzak ve kabadır. Mezar kitâbeleri XVII. Yüzyıldan sonra yazılmış olmalıdır.

Hattatı: Bilinmiyor.

Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi Giriş Kapısı Üzerindeki Kitâbe Metni:

1- بيت هذه التربة الامير الكبير العالم العادل المجاهد المرابط ابو الخيرات السلطان الغزاة

2- مبارز الدولة و الدين محمد بن آيدين نور الله مضجعه ثاني جماذى الاول لسنة اربع و ثلثين و سبعمايه

Türkçesi:

"Bu türbe büyük âlim, din uğruna mucahede eden, imanın savunucusu, hayırlar babası, gazilerin sultanı, Mübâriz ed-Devle ve'd-Din Mehmed bin Aydın için-Allah kabrini aydınlatsın- inşa edildi 734 yılının Cemaziyel evvel ayının ikinci günü (9 Ocak 1334)."

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Enine dikdörtgen mermer bir kitabe, bir cetvelle ayrılmış iki satır halindedir. Selçıklu celî sülüs üslûbunun özelliklerinin taşıyan kitâbede tezyini unsurlar kullanılmıştır. Kitâbe rûmi ve nebati süsleme elemanlarıyla bezenmiştir. Yazıda geçen elif, be, dal, lâm, nun harflarının zülfeleri uca doğru sivridir. Elif harflerinin ucu hafifçe sola doğru kıvrıktır. Bu, Selçuklu geleneğinin bir devamıdır. Yazıda hareke ve mühmel harfler bulunmamaktadır.

Ancak yazı alanındaki boşluklar çiçek, yaprak ve meyva motifleriyle doldurulmuştur. Yazıda tezyin işaretleri ufak tırnak ve ters tırnak kullanılmıştır. "Allah" ve "Muhammed" yazılarında şedde mevcuttur. Yazıda kullanılan noktalar daire şeklindedir. Cezm işaretleri noktadan biraz büyükçedir. Yazı sonlarında geçen "he" harfleri açık şekilde yazılmıştır. Kitâbenin birinci satırının sonunda geçen "sultan" ibaresindeki "sin" harfi dişsiz ve uzundur. İkinci satırda geçen "cemaziye'l evvel" ibaresinde "lâmelif" makas şeklinde yazılmıştır. Yazılar yuvarlak kesim olarak çalışılmıştır.

[191] Akın, **a.g.e**, s.108-109.

Aydınoğlu Mehmed Bey'in Türbesinde Bulunan Mezar Kitâbeleri

İsa Bey'in Mezar Taşı Kitâbesi Metni (Foto:54)

1- هذه روضه حضرت
2- عيسى بك ابن محمد بك
3- المرحومان المغفور طاب ثراهما

Türkçesi:

"Bu ravza (bahçe) Mehmed Bey'in oğlu Hazreti İsa Bey'indir. Kabri iyi ve temiz olsun."

Bahadır Bey'in Mezar Taşı Kitâbesi Metni (Foto:55)

1- هذه روضه
2- حضرت بحادر بك ابن محمد
3- طاب ثراهما

Türkçesi:

"Bu ravza (bahçe) Mehmed Bey'in oğlu Hazreti Bahadır Bey'indir. Kabri iyi ve temiz olsun."

Aydınoğlu Mehmed Bey'in Mezar Taşı Kitâbesi Metni (Foto:56)

1- هذه روضه
2- حضرت محمد بك
3- ابن آيدين طاب ثراهما

Türkçesi:

"Bu ravza (bahçe) Aydınoğlu Mehmed Bey'indir. Kabri iyi ve temiz olsun."

Gazi Umur Bey'in Mezar Taşı Kitâbesi Metni (Foto:57)

1- هذه روضه
2- حضرت غازی اموربك
3- ابن محمد بك طاب ثراهما

Türkçesi:

"Bu ravza (bahçe) Mehmed Bey'in oğlu Hazreti Gazi Umur Bey'indir. Kabri iyi ve temiz olsun."

Kitâbelerin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Türbedeki sandukalara ait kitâbelerin asılları kaybolduğundan, bunların yerine sonradan yazılan bugünkü mezar kitâbeleri yerleştirilmiştir.

Elif, lâm ve he harflerinin zülfeleri sivri bırakılmıştır. Be ve nun harflerinin noktaları yuvarlak diğerlerinin noktaları kare şeklindedir. Yazı istiflidir, ancak özenli bir istif olduğu söylenemez. Sin harfi dişli ve kısadır. Mezar kitâbeleri dönemin yazı üslûbunu yansıtmaz. Kitâbeler daha yeni tarihli olmalıdır. Yazı alanında rûmi ve nebati bezemeler ile tezyini işaretler yoktur. Şahidelerdeki yazılar celî sülüs ile yazılmışlardır. Yazı alanında nadiren harekeler görülür.

Bahadır Bey, Gazi Umur Bey ve Mehmed Bey'in mezar taşlarında sadece روضه yazısında fetha işareti mevcuttur. Mehmed Bey ve Gazi Umur Bey'in mezar taşlarının kısmen boyalı olduğu görülür. Türbede yer alan mezarların ayak şahidelerinde yazı yoktur. Türbe içinde bulunan dört mezara ait yazılar, celî sülüs ile istifli olarak yazılmıştır. Fakat bu yazılar estetikten uzak olup döneminin yazıları değildir. Mezar kitâbelerinde hattat ismi ve tarih kaydı bulunmamaktadır.

3.4. Tire Tabakhane Mescidi

Yapının Adı **:**Tire Tabakhane (Debbağhane) Mescidi.

Bulunduğu Yer **:**Tire'nin Dere Mahallesi'nde Gülcü Sokağın köşesinde bulunduğu bilinen mescit günümüze ulaşamamıştır.

İncelendiği Tarih **:**07.07. 2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Mescid, Evliya Çelebi'nin saydığı Tire mahalle camileri arasında "Debbağ Sinan Camii" ismiyle geçmektedir[192]. Uzun süre önce yıkılan mescidin yerinde bugün tek katlı tuğla bir ev bulunmaktadır[193].

Yapının Malzeme ve Tekniği: Mescid bugün mevcut olmadığından yapı hakkında bir malumat elde edilememiştir.

Yapıdaki Yazılar: Kitabe, evin batıya bakan duvarı içinde ve iki pencere arasında bulunmaktadır. 75x38cm. ebâdında süslü bir kemer altında altı satırdan ibarettir. Sülüs yazıyla mermer üzerine hak edilmiştir. Kitabeden mescidin Kılman oğlu Emir Mehmed tarafından 739/1338 yılında yaptırıldığı öğrenilmektedir. Tire Müzesindeki 749/1348-49 tarihli kızına ait bir mezar taşında da adı geçen Emir Mehmed'in Aydınoğlu Süleyman Şah'ın maiyetindeki komutanlardan biri olduğu anlaşılmaktadır[194].

H.Akın'ın 1940'lı yıllarda tespit ettiği kitâbe bugün Tire Müzesi'ndedir[195].

Yazının Türü ve Malzemesi: Mermer üzerine sülüs yazı ile yazılmıştır.

Hattatı: Bilinmiyor.

Tabakhane Mescidi Kitâbesi Metni

1- بسم الله الرحمن الرحيم
2- انشا هذ المسجد المباركة
3- العبد الفقير الى الله تعالى
4- امير محمد بن قلمان غفر الله
5- له و الجميع المسلمين تاريخ
6- شهر ربيع الاخر سنه تسعه وثلاثينه وسبعمأيه

[192] Evliya Çelebi, **a.g.e**, s.162
[193] Ertuğrul, **a.g.t**, s.161.
[194] Akın, **a.g.e,** s.117
[195] Tire Arkoloji Müzesi arşiv kayıtlarında Tabakhane Mescidi'ne ait bir kitâbe kaydı bulunmamaktadır. Tire Müzesinde araştırmalar yapan Necmi Ülker'in, yayınladığı **"Tire Müzesindeki İslâmi Kitâbeler"** isimli makalesinde, Tabakhane Mescidi Kitâbesi yer almamaktadır. A.Munis Armağan **"Tire'de Camiler ve Mescitler"** isimli eserinde Tabakhane Mescidi'ni, Beylikler dönemi cami ve mescitleri arasında gösterdiği halde, Tabakhane Mescidi ve kitâbesi hakkında bilgi vermemiştir. (M.K.)

Türkçesi:

1-Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

2-Bu mübârek mescidi inşâ eden

3-Allah Teâlâ'nın fakir kulu

4-Emir Mehmed bin Kılman'a

5- Ve tüm Müslümanlara Allah mağfiret etsin, (yapım) tarihi

6-Rabîu'l âhir ayı sene 739

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Mescid bugün mevcut olmadığından yapı ve kitâbesi hakkında bir malumat elde edilememiştir.

.

3.5. Tire Çanakçı Mescidi

Yapının Adı **:** Tire Çanakçı Mescidi

Bulunduğu Yer **:** Tire'de Bahariye Mahallesi'nde Naimoğlu Sokak'ta yer alan yapı iki yolun kavşak noktasında bulunmaktadır.

İncelendiği Tarih **:** 07.07. 2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Eğimli bir arazi üzerine inşa edilen yapının etrafı moloz örgülü bir duvarla çevrilerek sınırlanmış ve bu şekilde avlu işlevini gören kapalı bir düzlük alan elde edilmiştir. Arazinin eğimine uygun olarak şekillenerek kuzeybatı köşede çapraz bir hatla kesilen avlunun ana girişi de bu yönde açılmış, bunun haricinde tam kuzeyde ikinci bir girişe yer verilmiştir. Kuzeydoğu köşedeki giriş kullanılmaktadır. Diğer giriş ise örülüdür. Oldukça bakımsız durumda ve bir süredir terk edilmiş olan yapı, camii olarak kullanılmamaktadır[196].

Yapının Malzeme ve Tekniği: Kare planlı, kubbeli tek bir hacimden oluşan mescide batı taraftan bir son cemaat yerinin bitiştiği anlaşılmaktadır. Tamamen yıkılan son cemaat yerinden geriye yalnızca kalıntı halinde duvarlar ulaşmıştır. Yapının doğu cephesi bu kısma bitişen bir ev yüzünden tamamen kapanmıştır. Bu yüzden dıştan incelenemeyen cephenin üst tarafta ortada altıgen bir pencere, altta ise sağda dikdörtgen bir pencereye sahip olduğu iç mekândan saptanabilmektedir.

Harim kısmına batı taraftan bitişen son cemaat yeri ana mekâna göre oldukça harap durumdadır. Bugün, duvar işçiliği göz önüne alınırsa yalnız mihrap duvarı ve batı duvarı ile son cemaat yerinin iki duvarının orijinal olduğu anlaşılmaktadır. İç mekân, yapı uzun zamandır metruk olduğu için bugün oldukça bakımsızdır. İç mekânın en dikkat çekici unsuru mihraptır.

Niş yüzeyini kaplayan rumi palmetli bir kompozisyonun seçildiği yuvarlak madalyon bu yüzden bugün ancak üst bölümüyle mevcuttur. Mihrap özellikle bu kompozisyonu ile Tire mihrapları arasında ayırt edici bir özelliğe sahiptir[197].

Yapıdaki Yazılar **:** Yapının inşâ kitâbesi Tire Müzesi'ndedir. Kitâbeden yapının Seyfeddin Baytar'ın oğlu Bahadır tarafından 739/1338 yılında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. 1338 tarihi, Aydınoğlu Umur Bey'in emirlik dönemine karşılık gelmektedir[198].

Yazının Türü ve Malzemesi : Kitâbe, Arapça olarak sülüs yazı ile mermer üzerine hakk edilmiştir.

---

[196] Ertuğrul, **a.g.t**, s.156.
[197] Ertuğrul, **a.g.t,** s.160.
[198] Ertuğrul, **a.g.t**, s.156.

Hattatı: Bilinmiyor.

Yazının Bulunduğu Yer:

Tire Çanakçı Mescidi İnşâ Kitâbesi Metni (Foto:58)

1- بسم الله الرحمن الرحيم انشا هذا
2- المسجد المبارك العبد الفقير الى
3- الله تعالى بحادر ابن سيف الدين البيطار
4- غفر الله له ولو الديه ولجميع المسلمين
5- بتاريخ شهر ربيع الاول سنه تسعه و ثلثين وسبعمأ

Türkçesi:

1-Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

2-Bu mübarek mescid Allah Teâlâ'nın fakir kulu

3-Bahadır ibni Seyfeddin el-Baytar

4-Allah ana babasına ve tüm müslümanlara mağfiret etsin

5-Yediyüzotuzdokuz senesi Rabîu'l evvel ayında yapıldı.

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Dikeyine dikdörtgen şeklinde bir kitabedir. Kitâbede yazı alanı dört cetvelle ayrılmış beş satırdan ibarettrir. Kitâbe yukarıdan sanatsal bir kemerle birleşmektedir. Kemer, ortada lâle ile birleşen çiçek ve yaprak motifleriyle tezyin edilmiştir. Elif harflerinin ucu sola doğru kıvrımlıdır. Elif lâm, lameliflerin zülfeleri sivridir. Kitâbede üç yerde geçen Lafzatullah lafzının "he" leri açık olarak yazılmıştır. Yazıda harekeler, okuma işaretleri ve tezyini işaretler gerekli olan yerlerde kullanılmıştır. Mühmel harflere yer verilmemiştir.

Yazı zemini müsait olduğundan grift bir istif yerine sade bir istif tercih edilmiştir. Zeminde tezyini bezemeler ve süslemeler kullanılmadığından yazı sade ve okunaklıdır. Yazı yuvarlak kesimle taş üstüne yuvarlak kesitli kabartma şeklinde çalışılmış, yalın bir Selçuklu celî sülüs yazısıdır.

3.6.Tire Aydınoğlu Süleyman Şah Türbesi

Yapının Adı : Tire Aydınoğlu Süleyman Şah Türbesi

Bulunduğu Yer : Türbe, Necib Paşa Kütüphanesi'nin yakınında ve İbni Melek Medresesi avlusundadır. (Foto:59)

İncelendiği Tarih : 01.07. 2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Mekânın ortasında dört mezar bulunur[199]. Mezarların hiçbirisi orijinal değildir. Sonradan buraya yerleştirilmişlerdir. Herbirinin önündeki levhalarda girişten itibaren sırasıyla Selim Şah, Hızır Çelebi ve İsa Çelebi isimleri okunur. Evliya Çelebi türbede Aydıoğullarından İsa Çelebi ve Hızır Şah'ın gömülü olduğunu belirtmektedir[200].

Zemini ahşap döşeli türbede dört sanduka mevcuttur. Yanyana dizili bu sandukaların herhangi bir özellikleri bulunmamaktadır[201].

Bugünkü levhaların yazılmasında Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerin esas alındığı anlaşılmaktadır. Yanlızca Evliya Çelebi'nin Süleyman Şah'ın adını zikretmemiş olması ilginçtir. İ.H.Uzunçarşılı, Selim Çelebi ile Süleyman Şah'ın kastedilmek istendiğini söylüyorsa da[202] bu durum büyük ihtimalle Evliya Çelebi'nin mezar taşlarını eksik okumasından da kaynaklanmış olabilir. Türbede Evliya Çelebi'nin saydığı Aydınoğlu şeceresinde ismi geçmeyen kişilerin Süleyman Şah'ın aile efradından olması yüksek bir ihtimaldir[203].

Gerçi burada adı geçen Hızır Şah'ın ilk anda çağrıştırdığı Süleyman Şah'ın kardeşi Hızır Bey olması da ihtimal dâhilindedir. Ancak bugüne değin nerede olduğu bilinmeyen Hızır Şah'ın da normalde diğer Aydınoğlu emirleri gibi ayrı bir türbesinin olması gerekmekteyse de, bu konuda da Osmanlı vakıf defterlerinde herhangi bir kayda rastlanmamıştır[204].

Tire'de Belediye Parkı'nda olan türbe bugün bakımlı durumda önemli bir ziyaret yeridir. Yapı 1954-1956 yılları arasında Belediye tarafından onarılmıştır. Kitâbeden türbenin Süleyman Şah için 750/1349-1350 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır[205]

---

[199] Selda Kalfazade Ertuğrul, **Anadoluda Aydınoğulları Dönemi Mimarisi,** (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul,1995, s.188-189.
[200] Evliya Çelebi, **a.g.e,** s.172.
[201] Hakkı Önkal, **Tire Türbeleri**, Ankara,1991, s.27.
[202] Uzunçarşılı, **a.g.e,** s.137.
[203] Uzunçarşılı, **a.g.e,** s.137.
[204] Akın**, a.g.e,** s.56.
[205] Ertuğrul, **a.g.t**, s.187.

Yapının Malzeme ve Tekniği: Kare planlı tek bir üniteden oluşan yapının üzeri kubbe ile örtülüdür. Giriş açıklığı güney cephesinde yer alır. İki yan cephede tam ortada birer pencere vardır. Yapıda duvarlar, Birgi Mehmed Bey Türbesinde olduğu gibi yine devşirme olan farklı büyüklükte alternatif sıralanan mermer bloklarla örülmüştür. Harç kuşakları Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesindeki kadar özenli olmadığı dikkati çeker[206].

Yapıdaki Yazılar: Türbenin girişinde kitabelik bölümünde iki satırlık sülüs yazı ile inşa kitabesi yer alır[207]. Kitabe; 138x46 cm ebadındadır. Türbenin içinde dört mezar bulunmaktadır. Fakat hiç birinde yazı yoktur.

Yazının Türü ve Malzemesi: Sülüs yazı ile mermer üzerine hakk edilmiştir. Şakûlî harflerin uzatılmasıyla daha cazip bir görünüşe kavuşturulan kitâbede, Selçuklu sülüsü karakterinin daha hâkim olduğu görülür[208].

Hattatı: Bilinmiyor.

Türbenin Giriş Kapısı Üzerindeki İnşâ Kitâbesi Metni (Foto:60)

Kitâbenin ilk satırında Âli İmran Suresi 30. Ayeti, ikinci satırında inşâ kitâbesi yer almaktadır.

1- قال الله تعالى يوم تجد كل نفس ما عملت من خير مخضرا و ما عملت من سوء تود لو ان بينها و بينه امدا بعيدا

2- بنيت هذه القبة على ا امير الكبير اذات اصفات شاه سليمان بن محمد بن ايدين رحمهم الله فى سنة خمسين و سبعمايه

Türkçesi:

1- Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: "Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Yine Allah, sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Allah, kullarını çok esirgeyicidir."[209]

2- "Bu kubbenin altında Büyük Emir Aydınoğlu Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Şah yatmaktadır, Allah rahmet eylesin. Sene 750/1349-1350"

---

[206] Ertuğrul, **a.g.t,** s.185.
[207] Uzunçarşılı, **a.g.e,** s.137.
[208] Önkal, **a.g.e,** s.25.
[209] K.K.(3/30). http://www.kuranmeali.org/kuran/ali-imran-suresi/ayet-30/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Kitâbe enine dikdörtgen bir pano içindedir. Bir cetvelle ayrılmış iki satırlık sülüs yazı kuşağı son derece yumuşak ve yuvarlak kesimle çalışılmıştır. Birinci ve ikinci satırda gerekli olan yerlerde harekeler ve okuma işaretleri kullanılmıştır. Yazı alanında tezyini işaretlerden, tirfil ve ters tirfil kullanılmıştır.

Yazı zeminindeki boşlukları doldurmak için tezyini işaretlerden ayın ve sin harfleri kullanılmıştır. Zeminde yer yer rûmi ve nebatî süslemelere yer verilmiştir. Her iki satırın başında bitkisel motiflere yer verilmiştir. Elif, lâm ve lâmelif harflerinin zülfeleri sivri bırakılmıştır. Her iki satırda yer alan Lafzatullah lafzının "he" si açık yazılmıştır.

Yazıda geçen harflere ait noktalar kare şeklindedir. Yine ikinci satırda lâmelif harfi makas şeklinde yazılmıştır. Yazı istifinde, "kâf" harflerinin sereni kısa tutularak mühmel harflarden "kâf" ile sonlandırılmıştır. Bunun, yazı alanını rahatlatmak ve diğer harflere yer açmak gayesiyle yapıldığını sanıyoruz.

Uzun harfler satır alanını dikeyine doğru uzatılarak yazıya estetik ve insicâm katılmak istenmiştir. Kitâbenin sağ ve sol bordüründe dikey olarak yedi sekiz motifleri yer almaktadır. Kitâbe estetik ve üslup açısından erken dönem Aydınoğlu Beyliği kitâbelerine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

3.7.Tire Alihan Medresesi

Yapının Adı **:** Tire Alihan Medresesi (Orta Medrese)

BulunduğuYer **:** Bizans Döneminin metropol kilisesi iken camiye çevrilen Ulu Camii, Yeni Mahalle Atatürk caddesinde yer almaktadır. Tire Ulu Camii'nin avlusunun doğu duvarına bitişik durumda bulunan medrese bugün tamamıyla yıkılmıştır. Bu medreseye eskiden Orta Medrese denilirdi. Bugün medrese mevcut değilse de Alihan'ın Türbesi vardır[210].

İncelendiği Tarih **:** 02.07. 2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Kitâbeden medresenin 755/1354 tarihinde Mehmed oğlu Hacı Alihan[211]tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Banisinden dolayı Alihan Medresesi olarak anılan yapının diğer bir ismi de vesikalarda geçtiği üzere Orta Medresedir[212].

Evliya Çelebi'nin Tire'nin meşhur medreseleri arasında saydığı Ali Can Medresesi herhalde Alihan Medresesi olmalıdır[213]. Vakıflar Genel Müdürlüğünde yer alan 1976 yılına ait bir kayıt[214] yapının bu tarihte kısmen ayakta olduğunu ortaya koymaktadır. Medresenin altı odası o tarihte ayaktaydı[215].

Tire Ulu Camii'nin bâni adı olarak son cemaat yerindeki kitabede Cüneyt Bey'in adı geçmekle birlikte; kiliseden çevrilmiş olması ve doğu bitişiğinde yer alan Orta medrese'nin Alihan'a ait olup bu cami ve medrese bağlantısının Cüneyt Bey'den önceki bir tarihe işaret etmesi ilk banisinin Alihan olması ihtimalini artırmaktadır. Zira Alihan, Aydın, Söke ve Çine'deki Ulu Camileri de kiliseden camiye dönüştürmüştür.

Yapının Malzeme ve Tekniği: Dikdörtgen planlı içten tonoz, dıştan kiremitli çatıile örtülü tek sıra kirpi saçaklıkla çevrili odalar doğu cephelerindeki küçük birer pencere ile dışa açılmaktadır. Düz atkılı basit girişleri vardır. Mimarisi hakkında kısıtlı bilgiler verilen türbenin Ulu Camii ile direkt ilişkisinden dolayı önemli bir fonksiyon üstlendiği bilinmektedir[216].

---

[210] Akın, **a.g.e,** s.112.
[211] Alihan, Aydınoğulları Döneminin önemli şahsiyetlerinden biridir. Medresenin dışında Tire'nin içinde ve köylerinde birçok vakfı olduğu anlaşılmaktadır. Bunların hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Aydın'daki külliyesinden ise sadece türbe ayakta kalmıştır. Tire'de de kendi adını taşıyan bir türbesi vardır.(Ertuğrul, **a.g.t**, s.165.Dipnot,260.)
[212] Akın, **a.g.e,** s.145'te vesika no:69, s.182'de vesika no:197.
[213] Ertuğrul**, a.g.t**, s.164.
[214] Vakıflar Genel Müdürlüğünde yer alan yapıya ilişkin 35.16.01/16 nolu dosyadaki eski eser fişi.
[215] Ertuğrul, **a.g.t.** s.164.
[216] Ertuğrul, **a.g.t**, s.165.

Yapıdaki Yazılar: Ulu Camii'nin son cemaat yeri doğu dış duvarında yer alan üç satırlık sülüs kitâbe[217] medreseye aittir[218]. Kitabenin birinci satırında dua, ikinci satırında isim, üçüncü satırında tarih vardır[219].

Ulu Camii son cemaat yeri doğu ayağında bulunan medrese kitâbesine göre, medrese 1354 tarihinde onarım görmüştür. Kitâbe 90x72 cm. ebâdındadır.

Yazının Türü ve Malzemesi: Sülüs yazı ile mermer üzerine hakk edilmiştir.

Hattatı: Bilinmiyor.

Ali Han Medresesi İnşâ Kitâbesi Metni (Foto:61)

1- رحم الله من وقف هذه المدرسة
2- اشريفه لوجه الله الحاج الحرمين عليخان بن محمد
3- نور الله مضجعهما و عمر في تاريخ سنة خمس و خمسين و سبعمأيه

Türkçesi:

"Allah'ın rahmeti bu medrese-i şerifi Allah için yaptırıp vakfeden kişinin üzerine olsun. Elhâc El Haremeyn Alihan bin Muhammed yedi yüz elli beş tarihinde inşa etti."

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Kareye yakın dikdörtgen kitâbe, iki kalın cetvelle bölünmüş üç satırdan oluşmaktadır. Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır. Elif harflerinin ucu sola doğru kıvrıktır. Elif, lâm, ra ve nun harflerinin zülfeleri sivridir. Her üç satırda yer alan Lafzatullah lafzındaki "he" harfleri açık olarak yazılmıştır. Lafzatullah üzerine şedde konulmamıştır. Yazıda harekeler gerekli olan yerlerde kullanılmıştır. Sin harfi bazı yerlerde dişli ve kısa, bazı yerlerde dişsiz ve uzun kullanılmıştır. İkinci satırda tezyin işaretlerinden tirfil yer alır. Yazıda nokta işareti kare şeklindedir. Yazı kabatmaları siyah boya ile boyanmıştır. Mühmel harflerden, "hâ" yazının üç yerinde, "ha" iki yerinde bulunmaktadır. Yazının sadeliğini ve karekterini bozmayacak şekilde dal, çiçek ve yaprak motiflerine yer verilmiştir. Yazı mermere yalın ve yumuşak bir kesimle çalışılmıştır. Celî sülüs yazı, istiflidir. Yazanın ketebesi yoktur.

---

[217] Kitabe ilk kez Ulvi Yelken tarafından **Aydınoğullarına Dair Kitabeler,** (Tire Küçük Menderes Dergisi, s.12,İzmir,1941),s.5'te, H.Akın tarafından **"Aydınoğulları Tarihi hakkında Bir Araştırma"**s.112'de yayınlanmıştır.
[218] Ertuğrul, **a.g.t,** s.164.
[219] Akın, **a.g.e,** s.112.

3.8.Tire Ulu Camii

Yapının Adı **:**Tire Ulu Camii.

Bulunduğu Yer **:**Tire Yeni Mahallededir.

İncelendiğiTarih **:**03.07. 2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Tire camileri içinde mekân genişliği en büyük olan cami, "Cami-i Kebir" (Büyük Camii) veya "Cami-üş Şehir" (Meşhur Camii) diye tanımlanmaktadır. Bu caminin kitâbesi günümüze gelemediğinden yapım tarihi konusunda kesin bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber Aydınoğlu Cüneyt Bey zamanında XV. Yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Rivayetlere göre kiliseden camiye çevrilmiştir. Ancak yapıda bunu belirtecek bir mimari parçaya rastlanmamış, tâ ki, 1900 yılı onarımı sırasında ortaya çıkarılan, duvarlarında ünlü Azize Katerina ile ilgili sözler ve ikonlar dikkate alındığında kilisenin ilk adının "Azize Katerina Kilisesi" olma ihtimali artmaktadır[220].

Cami hakkında oldukça ayrıntılı bilgi veren Evliya Çelebi, yapının Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'ın oğlu Keyhüsrev tarafından yaptırıldığını söyleyerek, minare kapısının solundaki 766/1364-65 tarihli inşa kitâbesini vermiştir. Bunun dışında en ve boy ölçülerini 160 ayak olarak verdiği ve iki kapısı olduğunu belirttiği yapının evvelce kiremitli olan çatısının Birgili Derviş Ağa'nın 1088/1677-78 tarihinde yaptırdığı onarımla kurşunla kaplandığını söylerken, buna ilişkin kitâbeyi de nakletmiştir[221].

Tire Ulu Camii, kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir arazi üzerinde kurulmuştur. Kare planlı yapıya kuzey taraftan son cemaat yeri bitişmektedir. Yapının üzeri çift eğimli sivri bir çatı ile örtülüdür. Arazinin topografik durumu yapının mimarisinde etkili olmuş, bu yüzden zemine doğru dolgu yapılmış, son cemaat yerinin tabanı doldurulmuştur. Dıştan tamamıyla badanalanan yapıda duvar tekniği belli olmamaktadır. Yapının doğu ve batı cephelerinde beden duvarlarını tuğladan iki sıra kirpi dişi bir saçaklık, kuzey ve güney cephelerinde ise oluklu kiremit bir saçaklık dolaşır. Bugünkü çatı betondandır[222].

Tarihi camileriyle ünlü Tire'de en eski camilerden olan Ulu Cami 1667, 1870,1932 ve 1992 yıllarında önemli tamirler görmüştür. 1916 ve 1932'deki yangınlardan sonra ciddi onarımlar yapılmıştır. Solda bulunan minaresi onarımlarla özelliğini yitirmiştir. Son cemaat yeri ve minaresi sicil kayıtlarına göre değişik dönemlerde ciddi onarımlar görmüştür. 1991-1992 yıllarında tekrar tamir edilmiştir. Tire Müftülüğünün girişimleri ile İzmir

[220] Ahmet Munis Armağan, **Belgelerle Beylikler Devrinde Tire**, İzmir,1983, s.25-26
[221] Evliya Çelebi, **a.g.e,** s.163.
[222] Ertuğrul, **a.g.t,** s.138.

Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2014 yılında restorasyon çalışmaları tamamlanarak ibadete açılmıştır[223].(Foto:62)

Yapının Malzeme ve Tekniği: Kare planlı yapıya, kuzey taraftan son cemaat yeri bitişmektedir. Yapının üzeri çift eğimli sivri bir çatı ile örtülüdür. Arazinin topografik durumu yapının mimarisinde etkili olmuş, bu yüzden zemine doğru dolgu yapılmış, son cemaat yerinin tabanı doldurulmuştur. Dıştan tamamıyla badanalanan yapıda duvar tekniği belli olmamaktadır.

Yapının doğu ve yapı cephelerinde beden duvarlarını tuğladan iki sıra kirpi dişi bir saçaklık, kuzey ve güney cephelerinde ise oluklu kiremit bir saçaklık dolaşır. Bugünkü çatı betondandır. 1990 tarihli bir kayıttan, çatının birkaç yıl önce onarıldığı öğrenilmektedir. Osmanlı döneminde, 1677 ve 1870 tarihlerindeki onarımları hakkında bilgi sahibi olduğumuz yapı özgün mimari karakterini[224] koruyamamıştır.

Yapıdaki Yazılar:

1- Kuzey kapısı üzerinde, yerden 5m. kadar yüksekte rik'a yazı ile yazılmış 1287/1870 tarihli onarım kitâbesi[225] yer alır.(Foto:63) 19.Yüzyılın ikinci yarısındaki onarımı belgeleyen bu kitâbenin asıl önemli yanı, caminin banisi olarak Cüneyd Bey'in ismini vermesidir[226].

2- Son cemaat yerinde ortadaki desteklerden en aşağıdaki üç satırlık sülüs kitâbe Alihan Medresesi'nin inşasıyla ilgilidir[227].

3- Son cemaat yerinde ortadaki desteklerden en sağdaki üzerinde görülen kalem işi, bugün oldukça aşınmış nesih kitâbede, 1340 tarihi ile "Mimar İstanbullu Halil" ibaresi okunabilmektedir. Kitâbe, son cemaat yerinin 1340/1921-22 yılında geçirmiş olduğu onarımla ilgilidir[228]. (Foto:64)

4- Ulu Camii hakkında Evliya Çelebi şunları yazmaktadır; "Minare kapısının solunda iki adam kad bâlâda bir beyaz mermeri hâm üzre tarihi budur"[229]

بنی هذ الجامع الشریف سلطان العرب و العجمه غیاث ادّین کیخسرو ابن
قلج آرسلان سنه و ستین و سبعمأیه

[223] Armağan, **a.g.e**, s.25-26
[224] Ertuğrul, **a.g.t,** s.138.
[225] Akın, **a.g.e,** s.113.
[226] Ertuğrul, **a.g.t**, s.145.
[227] Ertuğrul, **a.g.t,** s.145.
[228] Ertuğrul, **a.g.t**. s.145.
[229] Evliya Çelebi, **a.g.e,** s.163.

Evliya Çelebi caminin tamir kitabesi ile ilgili şöyle not düşmüştür: *"Memdûd olmuştur amma hala bu cami'in tamiri kıble kapısı üzre müzehhep hat ile kitâbet olunmuştur."*[230]

1- عنایت اردی چون من عند باری
2- ایدوب تعمیر نی بر پیر فانی
3- اکا درویش اغا همنام الوبدر
4- بلاد ایچنده برکی هم مقان
5- دعاسی دوشدی شیخك اکا تاریخ
6- اکا تعمیر ادن امر الهی سنه ۱۰۸۸

1-İnâyet irdi çün min indi Barî

2-İdüb ta'mirini bir pîri fânî

3-Ana Derviş Ağa hem nam olubdur

4-Bilâd içinde Birgi hem mekân

5-Duası düşdü Şeyhin ana tarih

6-Ana ta'mir iden emr-i ilâhi sene 1088

Ve bu şehirde bundan ulu camii yoktur"[231] denilmektedir ki, Evliya Çelebi'nin kaydettiği bu kitâbeler, şimdi mevcut değildir[232].

Yazının Türü ve Malzemesi: Ulu Camii giriş kitâbesi 80 x 48cm. ebadında olup, Osmanlı Türkçesi ile mermer üzerine tâlik yazı ile hakk edilmiştir.

Hattatı: Bilinmiyor.

Tire Ulu Camii Tamir Kitâbesi Metni

1- بو جامعي مير چندی اولا ایتمش بینا بو امارت اول امیرك همتنه دالدر
2- باعث تعمیر اولانلر ناسه تشویق ویردیلر مصرف اهل قضانك خیریله ارسالیدر
3- شبهه‌سز جمله احالی خیره شروع ایتدیلر خالق یزدانمزدن اوده بر احسانیدر
4- بو مقامده اعتقاف ایتسون زمرهٔ اسفیا نائل اولسون لر مراده که اول جنت مثالیدر
5- بو عبادتخانه‌نك اولدی تعمیری تمام جامع کبیر دنور امابر جای عالیدر
6- لطفیاصورسه‌لرسن بر چیقار تاریخن ۱۲۸۷ دیدي خلانه ایکیبوز سکسان یدی سالیدر

[230] Evliya Çelebi, **a.g.e,** s.163.
[231] Evliya Çelebi, **a.g.e,** s.163.
[232] Akın, **a.g.e,** s.113.

1-Bu Câmii Mîr Cündî evvelâ itmiş binâ

Bu imâret ol emîrin himmetine dâldır

2-Bâisi tamir olanlar nâsa teşvik virdiler

Masrafı ehl-i kazânın hayrıyle irsâlidir

3-Şüphesiz cümle ahâli hayra şuru' ittiler

Hâlık_ı yezdanımızdan o da bir ihsânıdır

4-Bu makamda i'tikaf itsün zümre_i esfiyâ

Nail olsunlar murada ki ol cennet misâlidir

5-Bu ibadethanenin oldu ta'miri tamam

Cami_i Kebîr denür amma bir câyı âlîdir

6-Lutfiyâ sorsalar sen bir çıkar tarihini

Dedi hilâne ikiyüzseksenyedi salı'dır.

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Mermer kitâbe enine dikdörtgen şeklinde beş kalın cetvelle bölünmüş altı satırdan ibarettir. Her satırda iki kartuş vardır. Kitabe oniki kartuştan oluşmaktadır. Son satırdaki kartuşların arasına tarih yerleştirilmiştir. Kitâbe rik'a yazısı ile yazılmıştır. Yazıda harekelerin konulmaması, rik'a yazı karekterinin bir özelliğidir. Yazı zemininde tezyini süslemeler olmadığı gibi mühmel harfler ve tezyini işaretler de yer almaz. Sin harfleri dişsiz ve uzundur.

Rik'a yazısında iki nokta bitişik, üç nokta ise **" ^ "** şeklinde yazılır. Yazıda bu kurala riayet edilmemiştir. Yazıda kullanılan bazı harflerin talik harfine benzemesi, ilk anda kitâbenin talik bir kitâbe olduğu izlemini verse de kitâbeye dikkatli bakıldığında rik'a ile yazıldığı anlaşılacaktır.

Tamir kitâbesi dönemin yazı karekterini yansıtmaktadır. Yazı zemini siyah boyalı, kabartma yazı ise özensizdir. Yazı kesitleri tam yuvarlak olmadığından göze yumuşak bir görüntü vermemektedir. Kitâbede hattat ismi yoktur.

3.9. Selçuk Hoca Ali Bin Salih Hamamı (Bey Hamamı)

Yapının Adı **:** Hoca Ali bin Salih[233] Hamamı (İsa Bey Hamamı)

Bulunduğu Yer **:** Atatürk Mahallesinde Bozkurt Caddesi ile Gökkaya Sokağının birleştikleri noktada yer almaktadır. Selçuk İsa Bey Camii'nin 100 m. kadar güney batısında bulunmaktadır.(Foto:65)

İncelendiği Tarih **:** 20.07. 2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Kitâbeye göre hamam, Aydınoğlu İsa Bey zamanında, Hoca Ali bin Salih tarafından 766/1364 tarihinde yaptırılmıştır. Kaynaklarda, Ayasuluk'ta bir "Bey Hamamı" nın varlığından bahs olunmaktadır. Ancak açıkça İsa Bey tarafından yaptırılmış olup onun adıyla anılan bir hamam yapısının varlığı söz konusu değildir. İsa Bey Caminin yakınında yer alan bir hamam, İsa Bey Hamamı olarak tanıtılmakta ve bu kitabenin de ona ait olduğu bazı araştırmacılar tarafından düşünülmektedir. Lakin mevcut kitabe bu hamam kalıntıları arasında değil bir eski evin bahçesinde bulunmuştur[234].

Yapının Malzeme ve Tekniği: Dört eyvanlı ve köşe hücreli plan tipine giren hamamda, özellikle iç kısımda duvarlardaki renkli boya süslemeler ve geçişlerde malakâri ile oldukça özenli bir işçiliğe gidilmiş olduğu dikkat çeker. Zemin kısmı taş levhalarla kaplıdır[235].

Yakın ve bağlantılı konumundan ötürü, İsa Bey Camii ile ilişkisi olduğu hep kabul edilen ve bazı yayınlarda[236] adından "İsa Bey Hamamı" olarak söz edilen yapının inşa kitabesinin mevcut olmaması bu konuda çok kesin konuşmaya bir engel oluşturuyordu. Ancak, kısa bir süre önce Efes Müzesinde yapıya ait olduğu anlaşılan bir kitabe bulunmuştur. Kitabenin, çok yakındaki evlerden birinde ele geçirilmiş[237] olması ve tarihi, konumuzu oluşturan hamamla bağlantısını kanıtlayan en önemli delildir.

Yapıdaki Yazılar **:** İsa Bey Hamamı olarak bilinen ve Selçuk Efes Müzesinde korumaya alınan kitâbe, yekpare mermer üzerine güzel istiflenmiş, sülüs hatlı olarak beş satır halinde yazılarak hakk edilmiştir.

---

[233]Hoca Ali bin Salih'in kim olduğuna dair elimizde yeterli bilgi bulunmamakta birlikte İsa Bey zamanında önemli bir şahsiyet olduğunu, yaptırdığı hamam göstermektedir. Muhtemelen bugünkü pazaryerinde bulunan ve Kuba Mescidi adı verilen, Anonim Kümbetin çevresindeki mezarlıktan alınarak İsa Bey Camii avlusuna getirilen mezar taşları arasında Hoca Ali bin Salih'in mezar taşı da bulunmaktadır.

[234] İlhami Bilgin*"***Selçuklular ve Beylikler Devrine Ait Yayınlanmamış Üç Kitabe**", (V.D.,XIX,Ankara, 1985), s.268.

[235] Ertuğrul, **a.g.t,** s.210.

[236] Semavi Eyice, **İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Hamamları Hakkında Bir Deneme**,(Tarih Dergisi, XI, İst.1960),s.109.

[237] Bilgin, **a.g.e,** s.268.

Yazının Türü ve Malzemesi: Yazı sülüs hatla mermer üzerine yazılmıştır.

Hattatı: Bilinmiyor.

Hoca Ali Bin Salih Hamamı (Bey Hamamı) İnşâ Kitâbesi Metni (Foto:66)

1- بسم الله الرحمن الرحيم
2- امر بعمارة هذه الحمام المبارك فی ايّام دولت الامير الكبير فحر الدو
3- له و الدنيا و الدين عيسی بن محمد بن آيدين عمر الله اوله و آخره
4- زين الحاج و الحادمين الحاج خواجه علی ابن صالح احسن الله و عاقبه
5- ختمه فی شهر صفر و الله بالحير الظفر سنه سته و ستين و سبعماية

Türkçesi:

" Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu mübarek hamamın yapılması, din ve dünyanın iftiharı, büyük emir Aydınoğlu Mehmed oğlu İsa Bey zamanında, Allah evvelini ve sonunu iyi kılsın, hac ve Hadimin'in ziyneti Salih oğlu Hoca Ali'ye (Allah akıbetini iyi kılsın) emredildi ve 766 yılı Safer ayında tamamlandı."

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Kitâbe, dikeyine dikdörtgen olup yukarıdan üçgen bir kemerle birleşmektedir. Dört kalın cetvelle bölünmüş kitâbe beş satırdan ibarettir. Birinci satır, üçgen bir kuşak içinde yer almaktadır. İlk satırda "Besmele" yazılıdır. Besmele yazısı istifinde en üste lafzatullah lafzı yerleştirilmiştir. Lafzatullah'taki he harfi kapalıdır. Yazı Selçuklu celî sülüsü ile yazılarak sade bir şekilde istiflenmiştir.

Yazı kuşağında Besmeleden önce tezyini bir yaprak motifi dikkati çekmektedir. Elif, lâm ve be harflerinin zülfeleri keskin olmayıp yumuşaktır. Sin harfi dişli ve kısadır. Mim harflerinin ucu yukarıya doğru kıvrıktır. İki yerde fetha hareke kullanılmıştır. Harekede kullanılan kalemin kalınlığı daha incedir.

İkinci satır kuşağında dikey harfler mekânı dolduracak şekilde yukarıya doğru uzatılmıştır. Elif, lâm, rı ve dal harflerinin zülfeleri yumuşaktır. Lâmelifin lâmları dik, elifleri ise sola doğru yatıktır. Kâf harfinin sereni uzundur. Noktalama işaretleri kare şeklinde köşelidir. Yer yer yuvarlak nokta kullanılmıştır. Vav harfleri yatay olup, başları hafif

aşağı doğru eğiktir. بعمارة yazısında he harfi kelebek kanadı gibi, هذه yazısında he ise kapalı şekilde yazılmıştır. Yazıda birkaç yerde fetha harekesi kullanılmıştır.

Üçüncü satırda grift bir istif göze çarpar. Elif ve lâm harflerinin zülfeleri yumuşaktır. Elif harflerinin uç kısımları aşağıdan sola doğru eğiktir. He harfleri açık yazılmıştır. Fetha, damme ve kesre gerekli olan yerlerde kullanılmıştır. والدين ve آيدين yazılarının noktaları küçük yuvarlak şeklinde, diğer noklar ise kare şeklindedir. Cezm işaretleri yuvarlak büyük nokta şeklindedir. Lafzatullah'ın he'si açık yazılmıştır. Vav harflerinin başları hafif aşağıya eğiktir. Sin harfi dişli ve kısadır. Boşluklar yaprak desenleriyle doldurulmuştur. Uzun hafler yan yana getirilerek yazıda bir ahenk oluşturulmuştur.

Dördüncü satır kuşağında grift bir sülüs istif hâkimdir. İki yerde geçen الحاج kelimesindeki cim harfleri filkulağı şeklinde yazılmıştır. Birinci cim'in noktası yuvarlak ikinci cim'in noktası kare şeklindedir. Yazı kuşağının sonunda yer Lafzaalllah lafzının he harfi kapalı yazılmıştır. Yazı zemininde süsleme unsurlarına yer verilmemiştir. Mühmel harfler ve tezyinî işaretler de yoktur.

Beşinci satır kuşağında شهرفى ve صفر kelimerinin noktaları yer darlığından yüzünden konulamadığı anlaşılmaktadır. والله yazısında vav harfi diğerlerinden büyük yazılmıştır. Allah lafzı vav harfinin altına yerleştirilmiştir. Bi'lhayri yazısındaki be harfinin noktası konmamıştır. بالحير الظفر ibaresinde geçen birinci "rı" harfi normal, ikinci "rı" harfi kısa yazılmıştır.

"Sene", "sitte" ve "sittûne" kelimelerinin noktaları yazılmamıştır. "Sene" yazısı hariç diğer "sitte", "sittûne" ve "seb'a miyete" yazılarının sin harfleri dişsiz ve uzun yazılmışlardır. Bu dört kelimenin sin hafleri alt alta getirilerek yazıya bir estetik kazandırılmıştır. Elif, lâm ve ye harflerinin zülfeleri keskin olmayıp yumuşaktır. Yazıda noktalar kare şeklinde olup, cezm işaretleri büyükçe yuvarlak nokta şekklindedir. Yazı kuşağı nebatî bir süsleme ile son bulur.

Hattat, dikey ve yatay çizgileri uyumlu bir şekilde kullanmak suretiyle kitâbeye dolgunluk kazandırmıştır. Hattat zemini ustalıkla kullanmış ve yazı tamamıyla ortaya çıkmasını ve kolay okunabilmesini sağlamıştır. Yazı grift görünümlü olsa da okumakta çok zorluk çekilmez. Hattat, harflerin müfredât ve mürekkebâtına bağlı kalarak örnek bir eser ortaya koymuştur.

3.10. Selçuk Saadet Hatun Hamamı

Yapının Adı **:** Hatun Hamamı (Saadet Hatun)

Bulunduğu Yer **:**Atatürk Mahallesinde, Selçuk Müzesi müştemilatı içinde bulunmaktadır.(Foto:67)

İncelendiği Tarih **:** 21.07. 2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Selçuk Müzesi sınırları içinde bulunan ve Vakıflar tarafından restore edilen Saadet Hatun Hamamı olarak isimlendirilen yapının, bir kısmı eksik olmakla birlikte kalan kısımlarından altı satırlık olduğu anlaşılan ak mermere sülüs hatlı olarak yazılmış bir kitabesi bulunmaktadır. Mevcut haliyle hemen hemen yarısı eksik olan inşa kitabesinin Türkçesi hamam girişine konulmuştur. Kitabenin aslında, yapıya isim olarak verilen ve bâni olarak gösterilen "Saadet Hatun" ibareleri açık değildir. Kitabede "Hatun" ibaresi açık olarak okunmakla birlikte ondan önce gelen ibare bir isimden ziyade bir sıfat olsa gerektir. Zira kelime bir harf-i tarifle başlamaktadır.

Ayrıca Ayasuluk'a ilişkin kaynaklarda da burada Aydınoğlu İsa Bey'in hanımı Azize Hatun'un yaptırdığı bir imaretin vakıfları arasında "Hamam-ı Hâtûn der nefs-i Ayasuluğ icare-i fî sene 1500 akçe" ibaresiyle Azize Hatun'a izafeten bir "Hatun Hamamı"nın varlığı zikredilmekte[238]ancak "Saadet Hatun Hamamı" olarak herhangi bir yapıdan bahs olunmamaktadır. Bu sebeple, bu yapının kaynaklarda geçen "Hatun Hamamı" olması kuvvetle muhtemeldir[239].

1970 yılına dek yıkık durumda olan hamam 1972 yılında Efes Müzesi'nce onarılmıştır. Hamam, yakınındaki Efes Müzesi konferans salonu olarak kullanılan kervansaray ve Ayasuluk Mescidi ile bir külliye oluşturmakta idi.

Yapının Malzeme ve Tekniği: Saadet Hatun Hamamı, geleneksel Türk hamamlarının birçok özelliklerini taşır. Soğuk, ılık ve sıcak olmak üzere üç bölümlüdür. Yapı duvarlarında bir sıra yonu taş ile iki sıra tuğla malzeme almaşık duvar tekniğinde kullanılmıştır. Düzgün taş sıraları arasında da birer tane dikine tuğla görülmektedir.

Yapıya batı cephesinin ortasında yer alan sivri tuğla kemer alınlığa sahip dikdörtgen kapı açıklığından girilmektedir. Alınlığın içinde yapının inşa kitabesi yer almaktadır. Bir sıra zencerek motifi ile çevrelenmiş mermer kitabenin alt bölümleri bugün yok olmuştur. 1364 tarihli Selçuk İsa Bey hamamına göre daha düzenli ve itinalı işçiliğe sahip olmasının yanı sıra her iki mekânda da bulunan aralık mekânın Saadet Hatun Hamamı'nda geçit

[238] Akın, **a.g.e,** s.148-155.
[239] Remzi Duran, Turan Gökçe, **Ayasuluk Kitabeleri,** I.Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu, Selçuk Belediyesi Kültür yay.1997, s.370.

halini aldığı da göz önüne alınırsa, bu yapının İsa Bey Hamamı'ndan daha geç tarihli olduğu anlaşılmaktadır.

Yapıdaki Yazılar: Saadet Hatun Hamamı'nın güney cephesindeki giriş kapısının üzerinde mermer üzerine sülüs hatla yazılmış beş satırlık bir kitâbe mevcuttur. İnşa kitâbesinin son üç satırı eksiktir.

Yazının Türü: Yazı sülüs hatla mermer üzerine yazılmıştır.

Hattatı: Bilinmiyor.

Saadet Hatun Hamamı Kitâbesi Metni (Foto:68)

1- بسم الله الرحمن الرحيم
2- هذا الحمّام انشايه ووفقّته السّتّ لكبيرة الخدّو الرفيعة ملكا
3- الملكات تاج المخدّرات صا.....فاتحت الميام و السعادت خاتون
4- المعظمة خوصل انداد .....
5- .....
6- .....

Türkçesi:

" Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu büyük ve yüksek hamamı şerifi, kadınların baş tacı, iffetli kadın ve Allah'ın rahmetine kavuşmuş olan Saadet Hatun inşa ettirdi……..."

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Saadet Hatun Hamamı'nın güney cephesindeki giriş kapısının üzerinde mermer üzerine sülüs hatla yazılmış beş satırlık bir kitâbe mevcuttur. İnşâ kitâbesinin son üç satırı eksiktir. Kitâbe parçalı şekilde kırıktır. Restorasyon çalışmaları sırasında kırıkların birleştirildiği anlaşılmaktadır. Bir sıra zencerek motifi ile çevrelenmiş mermer kitâbenin eksik kısımları sıva ile doldurulmuştur.

Birinci satır kuşağında, sin harfi dişli ve uzundur. Elif harflerinin alt uçları sola doğru kıvrıktır. Elif ve lâm harflerinin zülfeleri keskin değil yumuşaktır. Lafzatullah lafzının he harfi kapalı olarak yazılmıştır. Mim harflerinin uçları yukarı doğru kıvrıktır. Yazıda dört yerde tirfil kullanılmıştır. Harekelerden fetha ve kesra, okuma işaretlerinden ise şedde cezm ve med kullanılmıştır. Satırın sonunda yer alan الر حيم yazısında "lâm" ve "rı" harflerinin üçte ikisi yerinde olmadığından, yerleri sıva ile doldurulmuştur.

İkinci satır kuşağında girift bir istif hâkimdir. Elif ve lâm harflerinin zülfeleri Elif'lerin bazılarının ucu aşağıdan sola kıvrıktır. Vav harflerinin başları hafif öne eğiktir. Kâf harflerinin sereni uzundur. Yazı alanında başta, ortada ve sonda tirfil işareti kullanılmıştır. Harekelerden fetha ile okuma işaretlerinden şedde ve cezm yazı alanındaki boşlukları doldurmaktadır.

Üçüncü satır kuşağında, elif'lerin uç kısımları aşağıdan sola doğru kıvrıktır. Elif, dal, te ve lâm harfleri yumuşak zülfelidir. "Tâc" yazısının ortasında tirfil yer alır. Yazı alanında boşluklar tirfil işareti ile tezyin edilmiştir. Üçüncü satırın ortasında üçgen şeklinde bir boşluk vardır. Bu boşluk sıva ile doldurulmuştur. Mim harflerinin ucu yukarıya doğru kıvrıktır. Vav harflerinin başı öne doğru eğiktir. Yazı alanında uzun harfler yan yana getirilerek istife zenginlik kazandırılmıştır.

Dördüncü satır kuşağında, Elif, dal, zı ve lâm harflerinin zülfeleri yumuşaktır. Elif harfleri aşağıdan sola kıvrıktır. İstifte uzun harfler yan yana kullanılmıştır. Yazıda fetha harekesi ile şedde ve cezm işaretlerine yer verilmiştir. المعظمة kelimesinde 'he' harfi açık yazılmıştır. Dördüncü satırın başında yer alan انداد kelimesinden sonraki bölüm eksiktir. Bu bölüm sıva ile doldurulmuştur.

Beşinci satırın başındaki küçük bir parça yer alır. Yazı kuşağının diğr bölümü yoktur. Bu kısım sıva ile doldurulmuştur. Yazı özellikleri yukarıda belirtilenlerle hemen hemen aynıdır.

Kitâbede yer alan yazılar yuvarlak kesitli, kabartma olarak çalışılmıştır. Yazı yalın ve sadedir. Estetik ve üslup açısından Selçuklu yazı geleneğinin bir devamı niteliğindedir. Yazı zemininde süsleme elemanlarına yer verilmemiştir. Kitâbede tarih ve ketebe kaydı mevcut değildir.

3.11. Tire Gürcü Melek Hatun Köprüsü

Yapının Adı :Tire Gürcü Melek Hatun Köprüsü.

Bulunduğu Yer :Tamamen yıkılmak suretiyle ortadan kalkan köprüden günümüzde hiçbir iz kalmamıştır. Bu nedenle yeri bilinmemektedir. 1937 yılında Tire'nin Ekinhisarı civarında Değirmenderesi'nde bulunarak[240] getirilen kitabesi bugün Tire Müzesi'ndedir[241].

İncelendiği Tarih :15.07.2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Kitabesinden, köprünün Aydınoğlu Umur Paşa'nın kızı Gürcü (Gürci) Melek Hatun tarafından 774/1372-73 tarihinde yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır[242].

Umur Bey'in diğer kızı Azize Hatun'a ait vakıf kayıtları, vesikalar arasında mevcuttur.(*Vesikalar,* No.50-89-140) Bunun gibi Gürcü Melek Hatun'a ait kayıtlarda ve defterlerde görülmektedir. (*Vesikalar,* No.183-84) Diğer kızı Hundi Hatun için;(*Vesikalar,* No.1-19)[243].

Yapının Malzeme ve Tekniği: Tamamen yıkılmak suretiyle ortadan kalkan köprüden günümüzde hiçbir iz kalmamıştır.

Yapıdaki Yazılar: Köprüden günümüzde hiçbir iz kalmamıştır. Mevcut kitabe Tire Müzesinde 57 kayıt numarasıyla kayıtlıdır. Kitabe 65x49cm. eâdındadır[244].

Yazının Türü ve Malzemesi: Selçuk nesh'i ile mermer üzerine iki satırlık yazı[245] hakk edilmiştir.

Hattatı: Bilinmiyor.

Tire Gürcü Melek Hatun Köprüsü İnşâ Kitâbesi Metni[246]

1- امر جسر هذه الماء باذن الله تعالى و طلبًا لمرضاته خاتون الامير الاعلى معظمه و مكرمه
2- كرجى ملك بنت الامير الكبير امور پاشا ابن محمد بن ايدين ادام الله عصمتها و عز ها الله فى تاريخ سنة اربع و سبعين و سبعمأ

[240] Akın, **a.g.e,** s.116.
[241] Ertuğrul, **a.g.t,** s.222.
[242] Ertuğrul, **a.g.t,** s.222.
[243] Akın, **a.g.e,** s.115.
[244] Akın, **a.g.e,** s.115.
[245] Akın, **a.g.e,** s.115.
[246] Tire Müzesinde yaptığım araştırma neticesinde, Müze kayıt defterinde 57 numarada bir şamdanın kayıtlı olduğu, Gürci Melek Hatun Köprüsü'ne ait bir kitabenin bu numarada kayıtlı olmadığı gibi diğer kayıt defterlerinde de kitabeye ait bir kaydın olmadığı anlaşılmıştır.

Türkçesi:

1-Büyük Emir Umur Paşa bin Mehmet bin Aydın'ın kızı Muhterem Gürci Melek Hatun Allah ismet ve izzetini devam ettirsin.

2-Allah'ın rızasını dileyerek bu köprünün yapılmasını yedi yüz yetmiş dört senesinde (emretti.)

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Kitâbenin aslına ulaşılamadığı için bir değerlendirme yapılamamıştır.

3.12. Selçuk İsa Bey Camii

Yapının Adı **:** Selçuk (Ayasuluğ) Aydın oğlu İsa Bey camii.

Bulunduğu Yer **:**Selçuk İsa Bey mahallesinde, İsa Bey caddesi üzerindedir.

İncelendiği Tarih **:**19.07.2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Ayasuluğ'a hâkim bir tepe üzerinde kurulan, St. Jean Kilisesi'nin doğusunda kalan yapının konumu oldukça ilginçtir. Ait oldukları çağların simgesi haline gelmiş, iki önemli kült yapısının arasında, şehre hâkim bir noktada yükselen cami (Foto:69) aslında inşaat için oldukça elverişsiz bir arazi üzerinde kurulmuştur. Doğu ve kuzey yönlerden önemli ölçüde yamaca gömülü olan yapıda, zorunlu olarak arazinin topografik durumuna uygun bir mimari düzenlemeye gidilmiştir[247].

Yapının Malzeme ve Tekniği: Cami enine gelişen iki nefli bir ana ibadet mekânı ile kuzeyden bitişen dikdörtgen revaklı bir avludan oluşmaktadır. Ana mekânda, enine uzanan iki nefin mihrap önünde dik bir nefle kesilmesiyle oluşan iki bölüm birer kubbe ile örtülmüştür. Kuzey, doğu ve batı cephelerindeki kapılarda üç yönden ulaşılan yapıda doğu ve batı girişlerinin üzerine simetrik olarak birer minare yerleştirilmişse de, bugün yalnızca batıdaki ayaktadır.

İsa Bey Camii ile ilgili bilgiler 17.yüzyıla dayanmaktadır. Evliya Çelebi, ayrıntılı biçimde değinerek, süslemelerinden övgü ile bahsettiği caminin bir benzerinin Şam Emeviye Camii olduğunu söyler[248]. Ancak, Ayasuluğ'u viran şehir, camiyi de cemaatsiz olarak nitelemesi ilginçtir.

Ayrıca caminin tek minaresi olduğunu belirtir ki, aynı yüzyılın ikinci yarısında Ayasuluğ'a gelmiş Flaman Seyyah Cornelis de Bruyn'un gravüründe de bunu doğrulayacak bir görünümle karşılaşılır. Yan neflerin üzerini örten dik sivri çatılar ve batı girişi üzerinde yükselen minare ile yapının 17.yüzyıldaki, görünümünün bugünden farklı olmadığı görülür.

Caminin 18.yüzyıldaki durumu ise pek iç açıcı değildir[249]. Bu yüzyılın ikinci yarısında Ayasuluğ'a gelmiş olan Chandler camiyi kısmen harap ve avlu revakını da çökmüş durumda bulmuştur[250].

19.yüzyılda ise Falkner, Weber, Linde gibi çeşitli seyyahların ifadesinden tamamen terk edilen caminin iyice bakımsız ve harap durumda olduğu öğrenilmektedir. Falkner'in eserini diğerlerinden farklı kılan ise, onun kaynağının zengin gravürlerle bir belge değeri taşımasıdır.[251] Falkaner

[247] Ertuğrul, **a.g.t**, s.101.
[248] Evliya Çelebi, **a.g.e,** s.138-141.
[249] Ertuğrul, **a.g.t,** s.102.
[250] Ertuğrul, **a.g.t,** s.102.
[251] Ertuğrul, **a.g.t,** s.102.

gravürlerin haricinde, eserinde bir restitüsyon denemesi niteliğinde caminin planına da[252] yer vermiştir ki, bu çizim yapının bilinen ilk planıdır[253].

1895 yılında Avusturya Arkeoloji Enstitüsünce gerçekleştirilmiş ve ilk etapta genel temizlik ile harap durumdaki yapıda, yıkılan revakın sütunları ayağa kaldırılmış, iç kısımda ise sökülerek çıkarılmış mihrabın yerine basit bir mihrap nişi yerleştirilmiştir[254]. 1919 yılında Ayasuluğ'un Yunan işgali sırasında tahrip olduğu bilinen[255] camii Cumhuriyet döneminde ilkin 1934 yılında olmak üzere, değişik tarihlerde birçok kez onarım görmüştür[256].

Cephede, kaba yontma taş, devşirme bloklar ve kireç taşı karışımından oluşan bir örgü hâkimdir. Cephenin kuzey batı köşesi, batı cephesindeki örgünün devam ettirilmesiyle mermer sıralarıyla gayet özenli bir biçimde örülmüştür. Cephenin ortasında yer alan, geçen yüzyılda oldukça tahrip edilmiş olan mermer kapıdan geriye yalnızca yan söveler ile mermer bir eşik kalmıştır. Komple çıkarılan üst bölümün altından moloz-taş tuğla örgülü zemin ortaya çıkmıştır.

Bugünkü görünümüyle hiçbir şey ifade etmeyen kapı özgün haliyle Falkaner'in 1845 tarihli gravüründe görülür. Kapıdan sökülüp çıkarılan kitabe, İzmir Kestane Pazarı Camii'ne götürülerek burada son cemaat yeri penceresinin üzerine yerleştirildiği tespit edilmiştir[257].

Kuzey kapısı gibi demir parmaklıklarla örtülü olan doğu kapısı bugün kullanılmamaktadır. Geçen yüzyılda önemli kısımları sökülen kapıdan geriye mermer söveler ile üzerini örten sivri kemer kalmıştır. Özgün durumu yine Falkaner'in gravüründe görülen kapıda, kemerin üst kısmındaki düzgün mermer bloklarla kaplı yüzeyi üç taraftan kuşatan silmeler yalnızca iki tarafta sağlam kalmıştır.

Kemerin ayak kısımlarında sol tarafta rumi-palmet ve düğümlü geçme motifi, sağ tarafta ise fazla net seçilemeyen, stilize bitkisel bir motif görülür. Alınlık kısmı tamamen sökülmüştür. Bu kısımda Falkaner'in gravüründen üstte dekoratif bir bezeme, altta kitabe içeren iki bölümü mermer bir levhanın yer aldığı anlaşılmaktadır. Atkı taşının üzerinde de bir kitabe mevcuttu. Alınlıktan çıkarılan kitabenin İzmir Çorakkapı Camii'ne götürülerek, burada mihrap üzerine konduğu saptanmıştır[258].

---

[252] E.Falkener, **a.g.e,** s.157.
[253] Ertuğrul, **a.g.t,** s.103.
[254] G.Niemann, **a.g.e,** s.113-117.
[255] V.G.M.'de İsabey Camii'ne ait 35.15.01/1 nolu dosyada yer almaktadır.
[256] Ertuğrul**, a.g.t,** s.103.
[257] Niemann**, a.g.e**, s.122.
[258] Niemann, **a.g.e**, s.122.

İsa Bey Camii'nin ana cephesini ovaya ve denize dönük olan batı cephesi oluşturur. Cephe çok özenli mermer işçiliği ile dikkat çeker. Tamamen devşirme olan, yüksek kalitedeki mermer blokların caminin çok yakınındaki Artemis Tapınağından devşirme olduğu kabul edilmektedir.[259]

Avlu duvarındaki eş büyüklükteki dört pencere iki farklı kompozisyon uygulanmıştır. Alttaki eş boyutlu, dıştan düz kalın çerçeve, içten de kaval silme ile kuşatılan pencerelerde de ufak farklılıklarla aynı kompozisyon uygulanmıştır. Pencereler çift katlı lento ile örtülüdür. Alt lento üzerine portale yakın iki satırlık bir kitabe yerleştirilirken, diğer pencerede boş bırakılmıştır.

Cephede cami tarafına avlu duvarı gibi iki sıra halinde dört pencere açılmıştır. Güney köşede küçük bir pencereye rastlanıyorsa da, dıştan şebekeli basit açıklık cephe bütünü içinde önemli bir yer tutmaz. Pencerelerin boyutları gibi kompozisyonları da birbirinden farklıdır. En dikkat çekici pencere, portale yakın plan soldaki üst açıklıktır. Diğer pencerelere göre daha geniş tutulmuş pencere dıştan geçmeli ince bir bordür ve üç sıralı mukarnaslı bir çerçeve, içten ise gayet geniş mukarnaslı bir bordür ile çepeçevre çevrelenmiştir. Pencerede iki katlı lentonun üst bölümü boş bırakılmış, alt parçaya ise iki satırlık bir kitabe yerleştirilmiştir.

Alınlık kısmına içleri girift bitkisel dolgulu, ortada daha küçük olan üç madalyon yerleştirilmiştir. Kemer köşeliklerinin boş bırakıldığı pencerede üst kısım, üç sıralı mukarnas dizisinin üzerine oturan sülüs hatla yazılmış bir kitabe ile sonuçlanmaktadır[260].

Giriş açıklığının üzerinde kitabeli bir atkı taşı örter. Sol yarısı silinmiş nesih kitâbe bir kartuş içine alınmıştır. Hemen üstteki yan yana sıralanmış palmetlerden oluşan ve yan duvarlara da taşan frizin ilginç özelliği ise, farklı büyüklükteki altı parça mermer blokla, çok parçalı bir zemin üzerine işlenmiş olmasıdır. Bu arkaik karakterli frizin üzerinde ise yapının geniş bir şerit halindeki grift sülüs hatlı inşa kitabesi bulunur. Cephe yüzeylerine de taşan, uzun ve anıtsal karakterli kitabenin bugün çok aşınmış olan orta bölümünde bulunan doğu girişine de yuvarlak bir madalyon[261] seçilir.

Doğu girişinin yamaç üzerinde kalmasından dolayı, avlu ile dış zemin arasında önemli bir kod farkı söz konusudur. Bundan dolayı avludan doğu girişine dik bir merdivenle çıkılır. Doğu girişinin arkasındaki dikdörtgen bölüm düz bir tavanla örtülmüştür. Etrafı rumi-palmetli girift bir bordürle çevrili mermer tavanın yüzeyini sekiz ve altı kollu yıldızlardan oluşan zengin bir geometrik geçme kompozisyonu kaplar. İnce olanı bir

[259] Ertuğrul, **a.g.t,** s.108.
[260] Ertuğrul, **a.g.t**, s.110.
[261] Nieman, **a.g.e,** s.131.

lotus-palmet frizi, daha geniş olan alttaki bordür girift bir sülüs kitâbe kuşağıdır.

Kitâbeyi üç yönden mukarnas dizili sarkıt şeklinde konsolcuklar kesmektedir. Ana ibadet mekânını enlemesine olarak ikiye ayıran geniş sivri tuğla kemerler ortada dört anıtsal sütuna, köşelerde ise payeler üzerine otururlar. Granit gövdeli devşirme sütunlardan[262] en doğudaki Roma dönemi kompozit başlığı, diğer üçü farklı mukarnas süslemeleri ve kitâbeli abakus kısımlarıyla Türk dönemi başlıklarıdır[263].

Düz bir atkı taşının örttüğü güneydeki pencerenin üstü dört sıra mukarnaslıdır. Kuzeydeki daha büyük boyutlu pencereyi dıştan mukarnaslı bir bordür, içten iki sıra silme çevreler. Atkı taşının üstünde tek satırlık sülüs kitâbe görülür[264].

Falkaner'in gravürüne göre, birkaç sıra zengin bordürle kuşatılan mihrabın en üstünü geniş bir sülüs kitâbe kuşağı kaplıyordu. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında, bilinmeyen bir nedenle parçalanarak yerinden sökülmüş mihrabın, bazı parçalarına ise çeşitli yerlere dağıldığı anlaşılır. Nitekim mukarnaslı kavsara kuşağı kısmı, götürüldüğü İzmir Kestane Pazarı Camiinde mihrap üzerine yerleştirilmiştir[265]. XIX. Yüzyılın sonlarında Avusturya Arkeoloji Enstitüsünün yapıda yürüttüğü çalışmalar çerçevesinde, yerinden söküp çıkarılmış orijinal mihrabın yerine gayet basit bir mihrap konmuştur[266].

1988 yılında V.G.M.'ce yapıda gerçekleştirilen onarım çalışması kapsamında, mihrap aslına uygun olarak restore edilmiştir. Bu çalışma sırasında tümü ile yeni malzeme kullanılmış, yalnız üst kısmı kaplayan kitabenin İzmir Agora'da bulunan parçaları getirilerek yerine monte edilmiş, eksik kısımlar ise restorasyonla tamamlanmıştır[267].

Ch. Texier'in 1842'de camiyi ziyareti sırasında ayakta olan minber bundan üç yıl sonra Falkaner geldiğinde ayakta durmuyordu. Falkaner parçalanmış durumda olduğunu söylediği ve parçalarına caminin dışında rastladığı[268] minberi bir rekonstrüksiyon çalışması yaparak ayakta göstermiştir[269].

İç mekânda bugün mevcut olmayan bir unsur da, Evliya Çelebi'nin değindiği[270] Falkaner'in gravüründe görülen alt pencerelerin üst hizasında

[262] Nieman, **a.g.e,** s.116.
[263] Ertuğrul, **a.g.t.** s.124.
[264] Ertuğrul, **a.g.t**. s.125.
[265] Ertuğrul, **a.g.t**. s.126.
[266] Nieman, **a.g.e**, s.116-117.
[267] Ertuğrul, **a.g.e,** s.126.
[268] E.Falkaner**, a.g.e,** s.153.
[269] Ertuğrul, **a.g.t,** s.126.
[270] Evliya Çelebi, **a.g.e**, s.139.

duvarları çepeçevre kuşatan geniş yazı frizidir. Kalem işi olduğu anlaşılan yazı frizinden[271] yalnızca doğu duvarında iki küçük iz kalmıştır.

Yapıdaki Yazılar:

1. Caminin ana girişi olan batı cephesinde (Foto:70), alışılagelmişin dışında cephenin ön yüzünden başlayıp taçkapı nişini üç yönden dolandıktan sonra tekrar cephe önyüzünde son bulan, yaklaşık 6.50X0.40 m. ebadında, istifli sülüs hatlı ve oldukça yoğun bitkisel süs dolgusuna sahip tek satırlık mermer inşa kitabesi[272] vardır. Kitabeden caminin Aydın oğlu Mehmed Bey oğlu İsa Bey'in emriyle Şam'lı mimar Müseymeş (Dımışkî) oğlu Ali'ye şevval ayının dokuzunda 776/1375 yılında yaptırıldığı alaşılmaktadır[273].

2. Batı portalı üzerindeki ikinci kitabe atkı taşında bir kartuş içine yazılmış bir Kelime-i Tevhid'dir. Kitabenin sol yarısı bugün tamamen aşınmıştır.

3. Portal üzerinde, Edmund Falkaner'in gravüründen geçme kompozisyonun ortasındaki düğüm içinde "Allah" ibaresini veren bir yazı saptanmıştır[274]. Geçmeler geçen asırda döküldüğünden bugün mevcut değildir.

4. Portal üzerindeki diğer kitâbe, bugün mevcut olmamasına karşın Falkaner'in gravüründen anlaşıldığına göre düğümlü geçme kompozisyonun üst kısmında geniş bir levha üzerinde yer alıyordu. İsa Bey Camii batı taç kapısının en üst kısmında yaklaşık 6.00X 1.00 m. ölçülerinde[275]celî bir kitâbenin bugün mevcut olmadığı görülmektedir. Oldukça anıtsal karakterli bu yazı frizinin bir ayet olması kuvvetle muhtemeldir. Geçen yüzyıl içinde (1845'den sonra) portalin üst kısmındaki kaplamalarla birlikte dökülen kitabenin yerine restorasyon sonucunda düz bir mermer levha yerleştirilmiştir. Alınlığı kaplayan yazı celî sülüs ve kufi karışımı bir hatla yazılmıştır.

5. Bugün bazı kısımları sökülmüş olan doğu portali üzerinde zamanında iki kitabe bulunuyordu. Falkaner'in gravüründen kitâbelerden birinin alınlık içinde, diğerini ise atkı taşının üzerinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Alınlığı kaplayan celi sülüs ve kufi karışımı bir hatla yazılmış, spiralli kıvrık dal ve yapraklardan oluşan bir zemine oturan kitabe[276] El-Hicr Suresinin 45. ayetini içermektedir.

6. Bugün yalnızca iki sövesi ayakta kalmış olan kuzey kapısında da, doğu kapısındaki gibi alınlık üzerinde bir kitâbe bulunuyordu. Falkaner'in gravüründe görülen iki satırlık sülüs kitâbenin 1870'li yıllara değin yerinde

[271] K.Otto-Dorn, **a.g.e,** s.126-127.
[272] Bayat, **a.g.e**, s.953.
[273] Ertuğrul, **a.g.t**, s.127.
[274] Bayat, **a.g.e**, s.953.
[275] Bayat, **a.g.e**, s.954.
[276] Evliya Çelebi, **a.g.e**, s.140.

bulunduğunu[277] bu tarihten sonra sökülerek halen bulunduğu İzmir Kestane Pazarı Camii'nde son cemaat yeri penceresinin üzerine konduğunu anlıyoruz. Kitâbe Tevbe Suresi'nin 18.ayetini içermektedir[278].

7. Doğu kapısının arkasındaki küçük mekânın tavan eteğini çepeçevre geniş ve girift bir nesih kitâbe kuşağı dolaşmaktadır. Kitâbe iki ayrı Hadis'i içermektedir[279].

8. Batı cephesinde portalin sağına düşen altlı üstlü pencerelerden her ikisinde de ayet ve hadis-i şeriflerin yazılı olduğu kitâbeler [280]görülür.

9. Cephenin avlu tarafındaki alt pencerelerden sağdakinde atkı taşı üzerinde iki satırlık bir kitâbe mevcuttur. Kitabenin hayli aşınmış olması, okunmasını güçleştirmektedir[281]. Bu pencerede kemerin altında görülen yuvarlak madalyonun yüzeyi işlenmemiştir. Aynı kompozisyonu gösteren soldaki eş pencerede ise madalyona kufi hatla "Ali" ibaresi yazılmıştır[282].

10. Cami içinde, günümüze ulaşmayan mihrap üzerinde, kufi-sülüs karışımı, geniş bir kitabe kuşağının yer aldığı bilinmektedir. Mihrabın parçalanmasından sonra İzmir Agora'ya götürülmüş olan kitabenin parçalarına yakın zamana değin burada rastlanıyordu. Bugün ise, kitâbenin mevcut parçaları aslına uygun olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilen mihrap üzerine yerleştirilmiş durumdadır. Kitabenin eksik kalan kısımları restorasyonla tamamlanmıştır. Kitâbe Evliya Çelebi'nin zikrettiği[283] gibi, Ahzâb Suresi'nin 56. ayetini içermektedir.

11. Mihrapta, çokgen planlı niş yüzeyinde ve yanlarda içleri büyük madalyon dolgulu nişçiklere rastlanmaktaydı. Bu nişin ve yandaki nişçiklerin kaidesini, "Muhammed, Ebubekir, Ali, Ömer ve Osman" isimlerini veren bir yazı frizi dolaşıyordu[284].

12. İç mekânda zamanında duvarları alt pencerelerin üst hizasında çepeçevre kalem işi bir yazı frizi kuşatmaktaydı. Bu frizden, sadece doğu duvarında görülen iki küçük iz kalmıştır[285].(Foto:71-71a)

13. XIX. Yüzyılın ortalarına doğru ortadan kalktığı bilinen mermer minberi ayaktayken gören, Ch. Texier, "Ali bin Davud el-Dımışkî" ismini okuduğu çok önemli bir kitabeden bahseder[286] Minber ustasının Şam'lı olduğunun

[277] George Niemann, **Die Seldschukischen Bauwerke in Ajasoluk"**, Wien, 1906, s.122.
[278] Ertuğrul, **a.g.t**, s.127.
[279] Bayat, **a.g.e**, s.955-956.
[280] Bayat, **a.g.e**, s.954.
[281] Bayat, **a.g.e,** s.954.
[282] Bayat, **a.g.e,** s.954.
[283] Evliya Çelebi, **a.g.e,** s.139.
[284] Ch. Texier, **Description de L'Asie Mineure, II**, (Paris,1849),s.278.
[285] Ertuğrul, **a.g.t,** s.131.
[286] Texier, **a.g.e,** s. 279.

ortaya çıkması, caminin yapımında Suriye'den gelmiş geniş bir ekibin çalışmış olduğu yolundaki genel kanının doğruluğunu göstermektedir[287].

14. İç mekânda batı duvarının kuzey kısmında yer alan pencerenin atkı taşını kaplayan tek satırlık sülüs kitabede[288] Mu'minûn Suresi'nin 116. ayeti yer almaktadır.

15. İç mekânda kitabelerin yoğunlaştıkları kısımlar, sütun başlıkları ve konsollardır. Hem taşıyıcı dört sütunun başlıklarında,[289] hem de doğu duvarı haricindeki beş konsol üzerinde, sülüs, nesih ve kufi hatlı kitâbeler[290] mevcuttur.

Yazının Türü ve Malzemesi: İsa Bey Camii'nde kuzey ve doğu giriş kapılarında, doğu girişinin üzerinde, batı cephesindeki pencere alınlıklarında, mihrabın üst kısmında, sütun başlıklarında ve kemer konsollarında çeşitli âyet, hadis, hadis-i kutsî, Esmâü'l Hüsnâ ve güzel sözler yer almaktadır[291]. Camideki yazılar beylikler dönemi celî sülüs yazısı ile mermer üzerine yazılmıştır.

Selçuk İsabey Camii'ndeki yazılar süsüs ile yazılmıştır. Caminin doğu kapısı alınlığındaki kitâbede yer alan sülüs yazı alanında, bir satır kufi yazının bulunması beylikler döneminin bir özelliğidir.

Hattatı: Bilinmiyor.

Caminin Batı Taçkapısı İnşâ Kitâbesi Metni (Foto:72-73)

بسم الله الرحمن الرحيم امر بانشاء هذا الجامع المبارك اسلطان الاعظام

مالك رقاب الامم سلطان الاسلام و المسلمين فحر الدوله و الدين عيسى بن محمد بن ايدين

خلد ملكه عمل على بن مشيمش ادمشق و كتبه فى تاسع شهر شوال سنه ستة سبعين و سبعمأ

Türkçesi:

[287] Ertuğrul, **a.g.t,** s.132.
[288] Bayat, **a.g.e**, s.957.
[289] Bayat, **a.g.e**, s.957-959.
[290] Ertuğrul, **a.g.t**, s.132.
[291] Bayat, **a.g.e**, s. 959.

“ Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla bu mübarek caminin inşâ edilmesini büyük sultan, Millet fertlerinin maliki, İslam’ın ve Müslümanların sultanı, devletin, dinin ve dünyanın iftiharı Aydınoğlu Mehmet oğlu İsa emretti. Allah mülkünü ebedi kılsın. Şam’lı Müşeymeş oğlu Ali yaptı ve bunu 9 Şevval 776 (1375) senesinde yazdı. ”

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Caminin ana girişi olan batı cephesinde, alışılagelmişin dışında cephenin ön yüzünden başlayıp taçkapı nişini üç yönden dolandıktan sonra tekrar cephe önyüzünde son bulan, yaklaşık 6.50X0.40 m. ebadında, istifli celî sülüs hatlı ve oldukça yoğun bitkisel süs dolgusuna sahip tek satırlık mermer inşâ kitâbesi vardır. Yazı kuşağı kartuş içine alınmıştır. Cephenin ön yüzünden başlayıp taçkapı nişini üç yönden dolanan yazı kuşağını beş bölüm halinde ele alarak her bölümün tahlilini ayrı ayrı yapacağız.

Birinci bölüm “Besmele” ile başlar. Bu bölüm yekpare mermer üzerine yazılmıştır. Yazı alanında yoğun bir bitkisel süs dolgusu hâkimdir. Elif, be ve lâm harflerinin zülfeleri keskindir. Fetha ve kesra harekeleri süs dolgusu içinde yer alır.

Lafzatullah üzerinde mühmel harflerden “ha” yer almaktadır. Şedde gerekli olan yerlere konulmuştur. Hâ mühmel harfi, الر حمن yazısında “rı” harfinin üzerine yerleştirilmiştir. Yazıda yer alan noktalar yuvarlaktır. Lafzatullah’ta geçen “he” harfi açık yazılmıştır. Mim harfinin kuyruğu yukarıya doğru kıvrıktır.

İkinci bölümde, elif harfinin ucu aşağıdan sola kıvrıktır. Uzun ve yatay harfler yan yana kullanılarak yazıya ahenk verilmitir. Elif, lâm, he ve nun harflerinin zülfeleri keskin ve sivridir. Noktalar yuvarlaktır. Mim harfinin kuyruğu yukarıya doğru hafifçe kıvrıktır. Yazı zemini bitkisel süsleme elemanlarıyla tezyin edilmiştir. بانشاء yazısı üzerinde tirfil vardır. Boşluklar dal, yaprak ve çiçek motifleriyle sanatkârane bir ekilde doldurulmuştur. Yoğun bir şekilde kullanılan tezyinat, yazıyı anıtsal hale getirmiştir.

Üçüncü bölüm üç adet mermer panodan oluşmaktadır. İlk panoda yazılar okunurken iki ve üçüncü panoların yazıları zamanın tahribatından dolayı silinmiştir. Yazı zemininde nebati süslemeler yoğundur. Elif, lâm, tı ve nun harflerinin zülfeleri sivridir. Elif harfinin ucu sola doğru kıvrıktır.

Yazı alanındaki boşluklar lale, çiçek, kıvrık dallar ve yaprak desenleriyle doldurulmuştur. Noktalar yuvarlaktır. Nun harfinin çanağı

geniş tutulmuştur. Şın harfinin üzerinde tirfil yer alır. Bu bölümde hareke yoktur. İkinci ve üçüncü panolar birkaç harf dışında tamamen silinmiştir.

Dördüncü bölüm iki panodan oluşur. İlk pano diğerine nazaran küçüktür. Elif harfi yumuşak zülfelidir. Be harfinin çanağı geniş tutularak yazı zemini doldurulmuştur. Ze harfinin kuyruğu uzun ve sivri bırakılmıştır. Noktalar yuvarlak kullanılmıştır.

İkinci pano daha geniştir. Elif ve lam harflerinin zülfeleri keskindir. Lafzatullah'ın he harfi açık, elif'in zülfesi sivri yazılmıştır. Yer darlığından kâf harfinin sereni yerine hemze konulmuştur. Harekelerin kalem ağzı daha dardır. Yazı alanında mühmel harflerden "ha" kullanılmıştır. Yazı zeminindeki boşluklar bitkisel motiflerle bezenmiştir. Bezemede lale motifleri dikkati çekmektedir.

Beşinci bölüm yekpare bir panodan ibarettir. Lâm ve nun harflerinin zülfeleri keskindir. Vav harfinin başı hafif öne eğiktir. Sin ve şın harfleri dişli ve kısadır. Ayın harfinin karnı filkulağını andırır. Yazıda he harfleri açık yazılmıştır. Noktalar daire şeklindedir. Gerekli olan yerlerde fetha, kesra ve damme kullanılmıştır.

Yalın Sülüs yazı Beylikler dönemi özelliklerini taşımaktadır. Sülüs yazı kuşağı Beylikler dönemi taş işçiliğinin güzel bir örneği olmakla birlikte taş ustalık sanatının geldiği noktayı göstermesi bakımından da önemlidir. Cephe çok özenli mermer işçiliği ile dikkat çeker. Yazı kuşağının en altında camiyi yapan mimarın ismi sülüs yazı ile hakk edilmiştir.

Batı Taçkapısı İkinci Kitâbe Metni

Batı portalı üzerindeki atkı taşında bir kartuş içine Kelime-i Tevhîd yazılıdır. Kitâbenin sol yarısı zamanın tahribatıyla tamamen aşınmıştır. (Foto:74)

لااله‌الاالله‌محمدا‌رسول‌الله

Türkçesi:

"Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun elçisidir."

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Batı portalı üzerindeki ikinci kitâbe, atkı taşında bir kartuş içine yazılmış Kelime-i Tevhîd'dir. Kitâbenin sol yarısı bugün tamamen aşınmıştır. Yazı sülüs yazı kuşağından oluşur. Yazı kuşağının ortasında içi boş bir kabara yer alır. Kabaranın sağ tarafıda "Lâ ilâhe illallah" yazısı sol tarafında ise "Muhammedün Rasülullah" yazısı yer almaktadır.

İlk bölüm daha okunaklıdır. Yazıda hareke, mühmel harfler ve okuma işaretlerinden şedde ve cezm mevcut değildir. İlk bölümde lâmelifler makas şeklindedir. Elif ve lâm harflerinin zülfeleri yoktur. لااله yazısında "he" harfi kapalı, الاالله yazısında " he" harfi açık olarak yazılmıştır.

İkinci bölümdeki yazıların aşınmış olduğu görülür. رسول yazısında lâm harfi diğerlerinden daha büyük yazılmıştır. Lafzatullah'daki "he" harfi ise açık yazılmıştır. Sülüs yazı sade ve yalındır. Yazıda bezeme ve süsleme unsurları yer almaz.

Doğu Kapısı Kitâbeleri:

A. Doğu Kapısı Alınlığındaki Kitâbe Metni

Yerinden sökülen kitâbe bugün İzmir Çorakkapı Camii mihrabının üzerinde bulunmaktadır. Bu kitâbe Kuran-ı Kerim Hicr Suresinin 45-46. ayetleridir. (Foto:75)

1- بسم الله الرحمن الرحيم قال الله تعالى فى كتابه

2- ان المتقين فى جنات وعيون ادخلوها بسلام آمنين

Türkçesi:

1-" Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah Teâlâ Yüce Kitabı Kur'an-ı Kerim'de buyuruyor ki;

2-Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, cennetler içinde ve pınarlar başındadır. Onlara 'girin oraya esenlikle, güven içinde' denilir."[292]

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Enine dikdörtgen yazı kuşağı tek satırdan ibarettir. Kitâbe, celî sülüs ve kufî karışımı bir hatla yazılmış, spiralli kıvrık dal ve yapraklardan oluşan bir zemine oturtulmuştur. Elif harflerinin ucu aşağıdan sola doğru kıvrıktır. Elif, dal, lâm ve nun harflerinin zülfeleri keskin ve sivridir. Vav harflerinin başı öne eğiktir. Nun ve te harflerinin çanakları istifte geniş tutularak yazıya bir ahenk kazandırılmıştır. Celî sülüs yazı kuşağında, âyeti kerîmenin sonunda yer alan بسلام آمنين kısmı nesih yazı ile yazılmıştır. Yatay harflerden vav'lar yan yana istiflenmek suretiyle yazıya bir estetik verilmiştir. Yazıda harekelerden damme, kesra, tenvinlerden iki esre kullanılmıştır. Noktalar yuvarlaktır. "fî" yazısında "ye" harfi sağa doğru yazıya paralel bir şekilde keşideli olarak yazılmıştır.

Caminin doğu kapısı alınlığındaki kitâbenin sülüs yazı alanında, bir satır kûfi yazının bulunması Beylikler döneminin bir özelliğidir. Sülüs yazı iyi bir istif göstermektedir. Celî sülüs ve kufî karışımı yazı, bitkisel elemanlarla bezenmiştir. Yazının ilk satırı kıvrık dallı kûfi, ikinci satırı celî sülüs ile yazılmıştır. Beylikler dönemi mimarisinde yazı dekoratif bir eleman olarak kullanılmıştır. Dekoratif eleman olarak kullanılan yazı mimari malzemenin etkisinde gelişmiştir.

[292] K.K. (15/45-46). http://www.kuranmeali.org/kuran/hicr-suresi/ayet-45/12-diyanet-isleri-eski-meali.aspx (10 Ocak 2017)

B. Doğu Kapısı Atkı Taşının Üzerindeki Kitâbe Metni

Diğer kitabe gibi yerinden sökülen bu kitâbenin nerede olduğu belli değildir. Kitâbede, Kur'an-ı Kerim Râd Suresinin 24. ayeti yazılıdır.

سلامٌ عليكم بما صبر تم فنعم عقبى الدّار

Türkçesi:

" Sabretmenize karşılık selam sizlere, dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir! "[293]

Kuzey Kapısı Kitâbesi Metni

Yerinden sökülen iki satırlık sülüs kitâbe, bugün İzmir Kestane Pazarı Cami'inde son cemaat yeri penceresinin üzerinde bulunmaktadır. Besmele ile başlayan kitâbede, Tevbe Suresinin 18.ayeti yazılıdır. (Foto:76)

بسم الله الرحمن الرحيم انّما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الاخر و أقام الصّلاة واتى الزكاة ولم يخش الاّ الله فعسى أولئك أن يكونوا من المهتدين

Türkçesi:

"Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur."[294]

[293] K.K. (13/24). http://www.kuranmeali.org/kuran/rad-suresi/ayet-24/13-diyanet-vakfi-meali.aspx (10 Ocak 2017)
[294] K.K. (9/18). http://www.kuranmeali.org/kuran/tevbe-suresi/ayet-18/24-omer-nasuhi-bilmen-meali.aspx (10 Ocak 2017)

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi:

Alınlık kısmı tamamen sökülmüştür. Bu kısmın üstünde dekoratif bir bezeme, altta kitâbe yer almaktadır. Enine dikdörtgen kitâbe, bir cetvel ile iki satıra ayrılmıştır. Yazı celî sülüs ile yazılmış istifli bir kitâbedir.

Birinci yazı kuşağında, eliflerin kuyruğu aşağıdan sola doğru kıvrıktır. Yazı Besmele ile başlar. Besmele'de geçen elif, be ve lâm harflerinin zülfeleri keskin ve sivridir. Yazı kuşağının üç yerinde yer alan lafzatullah'lar yan yana istiflenerek yazının üst kısmına yerleştirilmiştir. Lafzatullah lafızlarının he harfleri açık yazılmıştır. Hattat, yatay ve dikey harfleri yan yana istifleyerek tezyinata bir dolgunluk kazandırmıştır. Satırın sonunda yer alan lâmelif harfinin lamı dik, elif'i ise sola doğru yatıktır. Sin harfleri dişli ve kısadır.

Zaman zaman tâlik ve sülüs kitâbelerinde "şın" harfini "sin" harfinden tefrik etmek için "sin" harfinin altına üç nokta konulduğu variddir. Birinci satırda yer alan "mesêcide" yazısının altında yer alan üç noktayı da bu şekilde değerlendirmek mümkündür. Yatay harflerden, mim ve vav yan yana istiflenmek suretiyle yazıya ahenk kazandırılmıştır. Yazının bir yerinde tezyin işaretlerinden tirfil, iki yerinde mühmel harflerden hâ kullanılmıştır. Noktalar yuvarlaktır. Yazı alanındaki boşluklara fetha, kesra ve damme harekeleri serpiştirilmiştir. Yazı alanında okuma işaretlerinden şedde ve cezm mevcuttur. Yazının birkaç yerinde nebati süslemeler yer alır.

İkinci satırda, elif harflerinin uçları aşağıdan sola doğru kıvrıktır. Eliflâm ve nun harflerinin zülfeleri keskindir. أقام الصّلاة yazısında elif harfinin üzerine hemze konulmuştur. Vav harflerinin başları öne eğiktir. Yazının bir yerinde geçen Lafzatullah, yazı dizisinin üst kısmına yerleştirilmiş olup sonundaki he harfi ise açık yazılmıştır. Nun ve sin harlerinin çanakkları geniştir. فعسى yazısındaki 'sin' dişlidir, "sin" harfine bitişik olan "ye" harfi, yazı kuşağına paralel olarak sağa doğru keşidelidir.

Mim harflerinin başları hafifçe öne eğiktir. "Lâmelif" harfinin "lâmı" dik, "elif"i ise sola doğru yatıktır. Âyette olması gereken وَآتَى الزَّكَاةَ yazısı, sehven واتا الزَّكَاة olarak yazılmıştır. "En yekûnû" yazısında "kâf" harfinin serenine mühmel harflerden "kâf" konulmuştur. Yazı alanındaki boşlukları doldurmak için, mühmel harflerden sad, harekelerden fetha ve kesra kullanılmıştır. Zeminde tezyini süslemeler yok denecek kadar azdır.

Mihrap Kitâbesi Metni

Günümüze ulaşmayan mihrap üzerinde, kûfi-sülüs yazı kuşağından oluşan geniş bir kitâbenin yer aldığı bilinmektedir. Mihrabın parçalanmasından sonra İzmir Agora'ya götürülen kitâbenin parçaları, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilen mihrap üzerine yerleştirilmiştir.(Foto:77)

Kitâbenin eksik olan kısımları ise restorasyonla tamamlanmıştır[295]. Kitâbe Kur'an-ı Kerim Ahzâb Suresi 56.âyetini içermektedir[296].

انّ الله و ملائكته يصلّون علنّبىّ يا أيها الذين آمنوا صلّوا عليه و سلّموا تسليماً

Türkçe anlamı:

"Şüphesiz Allah ve melekleri, Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin."[297]

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Mihrap kitâbesi, enine dikdörtgen tek satırlık anıtsal bir memer yazı kuşağından oluşmaktadır. Yazı kuşağında, celî sülüs yazı ile Ahzâb suresinin 56.âyeti yer almaktadır. Bu yazı kuşağının üstünde, celî sülüs yazının üçte biri oranında daha küçük harflerle yazılmış kûfi yazı yer almaktadır. Kûfi yazı "Besmele" ile başlamaktadır. Devamında bir âyet-i kerîmenin yer aldığı kûfi yazı, kitâbe eksik olduğu için okunamamaktadır. Yazı, çiçekli kufi ile yazılmıştır.

Celî sülüs yazı kuşağında sülüs harfler yayvan olup dik harfler yukarıdan aşağıya doğru incelmektedir. Elif, lâm ve nun harflerinin zülfeleri keskin ve sivridir. Yazının başında yer alan Lafzatullah'n he harfi açık şekilde yazılmıştır. Nun harfinin çanağı aşağıdan vis yaparak mim harfinin başıyla birleştirilerek istif edilmiştir. Nun harflerinin çanakları geniş tutulmuştur.

Vav harflerinin başları öne eğiktir. وَمَلَائِكَتَه yazısında hemze konulmamış, kâf harfinin sereni yerine mühmel harflerden kâf harfi konulmuştur. Yazıda geçen he harfleri açık şekilde yazılmıştır. Lameliflerin lâmları dik, elifleri sola doğru yatıktır. Yazı kuşağının عَلَى النَّبِيِّ yazısından

[295] Ertuğrul, **a.g.t,** s.130.
[296] Evliya Çelebi, **a.g.e,** s.139.
[297][297] K.K. (33/56). http://www.kuranmeali.org/kuran/ahzab-suresi/ayet-56/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017)

itibaren sona kadar olan bölümü yoktur. Kitâbede, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا yazısının orijinal hali zamanın tahribatıyla kaybolduğundan veya silindiğinden restorasyon sırasında aslına uygun olarak yeniden ilave edilmiştir.

Sonradan eklenen bu bölümde fetha ve kesra ile şedde ve noktalar yazının karekterine uygun bir şekilde yerleştirilmiştir. Yazı kuşağının bu bölümünde olması gereken tezyinatlar yoktur. Restorasyon sırasında, yazı kuşağında yer alan tezyinat ve süslemeler ile çiçekli kûfileri aslına uygun şekilde yapabilecek bir hakkâk bulunamadığından olsa gerek, bu bölümün boş bırakıldığını sanıyoruz.

Sülüs yazı kuşağının sonunda yer alan صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا yazısı orijinal olarak kalabilmiştir. Yazının وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا kısmı yazı kuşağının sonuna sıkıştırılmıştır. Buradaki harflerin kalem boyu daha dardır. Bu bölümde yer alan helezon şeklindeki bitkisel tezyini süslemeler de aslını koruyabilmiştir. Kûfi yazının, yazı kuşağının sonuna kadar devam etmediği muhtemelen bugün mevcut olmayan kısımda son bulduğunu düşünüyoruz.

İç Mekân Pencere Kitâbesi:

Batı Duvarının Kuzeyinde Yer Alan Pencere Kitâbesi Metni

Cami içinde batı duvarının kuzey kısmında yer alan pencerenin atkı taşını kaplayan tek satırlık sülüs kitâbe[298] üzerinde Mu'minûn suresinin 116.âyeti yer almaktadır. (Foto:78)

فتعالى الله الملك الحقّ لا اله الاّ هو ربّ العرش الكريم

Türkçesi:

"Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. O'ndan başka hiç ilâh yoktur. O, şerefli ve yüce arş'ın Rabbidir."[299]

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

İç mekânda batı duvarının kuzey kısmında yer alan pencerenin atkı taşını kaplayan, enine doğru dikdörtgen tek satırlık sülüs kitâbede Mu'minûn Suresi'nin 116. Âyeti yer almaktadır. Kitâbenin alt köşeleri pahlanarak pencereyi çevreleyen bordürün üzerine oturtulmuştur.

Elif, lâm ve lâmelif harflerinin zülfeleri kısa ve keskindir. Lafzatullah lafzının "he" harfi açık şekilde yazılmıştır. Dik ve yatay harfler yan yana sıralanarak istiflenmiştir. الملك yazısında "kâf" harfinin çanağında olması gereken "kâf" işareti yerine "hâ" işareti konulmuştur. "Kâf" harfinin çanağı ise keşidelidir. الحقّ yazısında "kaf" harfinin kuyruğu keşidelidir. لا اله الاّ yazısında lâmeliflerin lâmları dik, elifleri sola doğru yatıktır. "He" harfi açık yazılmıştır. هو ربّ العرش yazısı, yazı kuşağında yer kalmadığından, harfler dikeyine istiflenmek suretiyle sığdırılmaya çalışılmıştır. Âyetin sonundaki الكريم yazısı yer kalmadığından yazılamamıştır.

Yazı grift bir istif arzetmektedir. Yazıda hareke ve okutma işaretleri yer almaz. Noktalar kare şeklinde köşelidir. Yazı zemini yaprak, çiçek ve kıvrık dallardan oluşan bitkisel motiflerle bezenmiştir. Yazı kuşağı, yuvarlak kesit olarak çalışılmış celî sülüs istifli bir kitâbedir.

---

[298] Bayat, **a.g.e,** s.957.
[299] K.K.(23/116). http://www.kuranmeali.org/kuran/muminun-suresi/ayet-116/13-diyanet-vakfi-meali.aspx (10 Ocak 2017)

Dış Mekân Pencere Kitâbeleri:

Batı Taçkapısının Solundaki Birinci Sıra Pencerelerden Alttakinin Lentosu Üzerindeki Kitâbe Metni

Batı taçkapısının solundaki birinci sıra pencerelerden alttakinin lentosu üzerinde iki mısralık Arapça bir kitâbe mevcuttur. (Foto:79)

يا عملنا يا مبارك يا سعيد كلّ يومٍ باسعد الله وافر اهلّ تذيدُ

يا عملنا كلّ يومٍ عندك جديدُ والملك في هذا الذّمان رأيٌ سعيدُ

Türkçesi:

"Ey mübârek ve mutlu Beyimiz, her gün Allah'ın verdiği güzelliklerle artar fazlalaşırsın. Ey Beyimiz senin katında her gün taze bir başlangıçtır. Bu dönemde mülk edinmek iyi bir yatırımdır."

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Dış mekânda batı taçkapısının solundaki birinci sıra pencerelerden alttakinin lentosu üzerindeki kitâbe iki mısradan oluşan Arapça bir şiirden ibarettir. Kitâbe dikdörtgen pano içindedir. Yazı bölümü iki satırdan oluşmaktadır.

Birinci satırda, "dal", "rı", "nun" ve "ye" harflerinin zülfeleri kısa ve sivridir. Elif ve lâm harflerinin zülfeleri yoktur. Elif harflerinin uçları aşağıdan sola doğru kıvrıktır. Şedde ve cezm işaretleri gerekli olan yerlerde kullanılmıştır. Noktalar yazı içinde bazen yuvarlak bazen de kare şeklinde kullanılmıştır. "Vav" harfinin başı hafifçe öne eğiktir. "Kâf" harfinin sereni uzundur. يا عملنا yazısında "ya" harfinin noktası konulmamıştır. Harekelerden fetha, damme ve kesra gerekli olan yerlerde kullanılmıştır. Tezyini işaretlerden tirfil dört yerde kullanılmıştır. ياسعيد yazısında "sin" harfinin altında üç nokta konulmuştur. Beylik dönemi tâlik ve sülüs yazılarında bu uygulamanın zaman zaman yapıldığını görmekteyiz.

İkinci satırda, birinci satırın aksine bazı elif ve lâm harflerinin zülfeleri konulmuştur. Satırın başında yer alan يا عملنا yazısında "ye" harfinin noktası konulmamıştır. "Kâf" harfinin sereni uzundur. "Ye" ve "nun" harflerinin zülfeleri sivri değildir. Noktalar genellikle yuvarlaktır. Şedde ve cezm işaretleri gerekli olan yerlerde kullanılmıştır. Yazı alanında fetha, damme ve kesra işaretleri gerekli yerlerde kullanılmıştır. Tezyini işaretlerden tirfil üç yerde geçmektedir. في yazısında "ye" harfinin keşidesi,

dikey harflere paralel olarak sağa doğru uzatılmıştır. Yazı alanında dikey ve yatay harfler yan yana istiflenmişlerdir.

Yazı çok özenli değildir. İki satırlık kitâbenin bir şiir olabileceğini düşünmekteyiz. Kitâbede bazı yazım hataları bulunmaktadır. Bu durum metine anlam vermeyi de zorlaştırmaktadır. Mesela, birinci satırda geçen عندك yazısında ك harfi yer almaz. Yine باسعدالله yazısında با harfi yer almaz. Yazı kuşağında olmadığı halde eksik harfleri gramer kurallarına göre düzeltilmiş haliyle yazıda yer verdik. Bu nedenle metine anlam verirken, eksik veya fazla bir anlam vermiş olabiliriz.

Yazıyı yazan hattat doğru yazdığı halde, mermere işleyen hakkak'ın eksik işlemiş olabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Yazı alanındaki boşluklar çiçek motifleriyle tezyin edilmiştir. Tezyinatta lâle ve karanfil motiflerine daha çok yer verilmiştir. Her iki yazı kuşağının başında ve sonunda rûmi karakterde tezyini süslemeler mevcuttur.

Kitâbenin hemen üstünde yer alan mermer panoların üstte olanı dilimli basık kemer şeklindedir. Altta olanında ise geometrik süsleme pano içinde sekiz köşeli yıldız ve düğüm motifleri yer almaktadır.

Batı Taçkapısı Solundaki Birinci Sıra Pencerelerden Üsttekinin Kemerinde Daire Şeklindeki Madalyon

Portalin solundaki birinci sıra pencerelerden üsttekinin kemerinde daire şeklinde madalyon içinde kûfi hatla üçü dişi üçü erkek 6 adet "Ali" ismini ihtiva eden bir kompozisyon mevcuttur. (Foto:80)

Bu kompozisyonun aynısı Konya Sultan Hanı portali üzerinde ve Azerbeycan'da Şirvanşahlar Sarayı'nda bulunmaktadır[300].

علي

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Batı taçkapısının solunda, birinci sıra pencerelerden üsttekinin kemerinde daire şeklinde bir madalyon mevcuttur. Madalyon içinde kûfi hatla üçü dişi üçü erkek olmak üzere 6 adet "Ali" ismini ihtiva eden bir kompozisyon mevcuttur.

Kompozisyon sülüs bir istiftir. Beylikler döneminde gördüğümüz nadir örneklerden biridir. Madalyon oldukça sade olup, yazı alanında harekeler, okuma işaretleri, mühmel harfler ile tezyini süslemelere yer verilmemiştir.

Batı Taçkapısının Sağında Birinci Sıra Pencerelerden Üsttekinin Üzerinde Yer Alan Kitâbe Metni

Portalin sağındaki birinci sıra pencerelerden üstteki pencere lentosu üzerinde bulunan kitâbede Fussilet suresi'nin 46. Ayetinin bir kısmı yazılıdır. (Foto:81)

من عمل صالحاً فلنفسه واساء فعليها

Türkçesi:

"Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir."[301]

[300] A.Haydar Bayat, Anadolu **Beylikleri Döneminin En Önemli Eserlerinden Aydınoğlu İsa Bey Camii Kitâbeleri**, (X.Türk Tarih Kongresi) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.954
[301] K.K. (41/46).

Kitâbenin Yazı Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Portalin sağındaki birinci sıra pencerelerden, üstteki pencere lentosu üzerinde bulunan kitâbe sülüs ile yazılmıştır. Yazı kuşağı bir satır olup enine dikdörtgendir.

Elif ve lâm harflerinin zülfeleri kısa ve keskindir. Elif harflerinin ucu aşağıdan sola doğru kıvrıktır. Vav harfinin başı hafifçe öne doğru eğiktir. Sin harfleri dişli ve uzundur. من yazısındaki "nun" harfinin çanağında bitkisel bezemeler mevcuttur. عمل yazısında "lâm" harfinin çanağı geniştir.

Yazı zemininde tezyini işaretlerden tirfil, mühmel harflerden ise "hâ" kullanılmıştır. فلنفسه yazısında "he" harfi açık şekilde yazılmıştır. Nun ve lâm harflerinin çanakları geniş tutularak yazı alanındaki boşluklar doldurulmuştur. Noktalar daire şeklindedir. Yazı zeminindeki boşluklar çiçek ve lâle motifleriyle bezenmiştir. Yazıda iki adet fetha harekesi vardır. Sülüs yazı, mermere oldukça güzelbir ustalıkla hakk edilmiştir. Yazı sade ve yalındır. Tezyini süslemeler az kullanılmıştır.

Mukarnas düzenlemesi üstten ve iki yanlardan yazı panasunu çevreler. Yazı panosunun üstünde yer alan, pembe renkli ebrûli dikdörtgen mermer pano oldukça yenidir. Yakın tarihlerde yapılan bir restorasyon sırasında buraya konulmuş olduğunu düşünmekteyiz.

Batı Taçkapısının Sağında Birinci Sıra Pencerelerden Alttakinin Üzerinde Yer Alan Kitâbe metni

Kitâbenin üzerinde iki adet Hadis-i Şerif bulunmaktadır. (Foto:82)

قال انبي عليه اسلام انمال اعمال باانيات المجالس بالأمانات

Türkçesi:

""*Ameller niyetlere göredir*[302]*, Meclisler emanet hükmündedir*[303]."**

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Batı taçkapısının sağında birinci sırada yer alan pencerelerden alttakinin yazı kuşağında iki adet hadis-i şerif yer almaktadır. Yazı enine dikdörtgen mermer pano üzerine sülüs yazı ile yazılmıştır. Yazı tek satırdan iberettir.

Elif ve lâm harflerinin zülfeleri kısa ve keskindir. Elif harfinin ucu aşağıdan sola doğru kıvrıktır. Mim harflerinin ucu yukarıya doğru kıvrımdır. عليه yazısında "he" harfi açık yazılmıştır. Lâmelifin lâmı dik, elifi ise sola doğru yatıktır. Yazıda yer alan diğer lâmelifler makas şeklindedir. باانيات yazısında "te" harfinin çanağı geniş tutularak istifte kolaylık sağlanmıştır. Sin harfi dişlidir.

Yatay ve dikey harfler yan yana istiflenerek yazıya bir ahenk verilmiştir. Noktalar daire şeklindedir. Yazıda harekelerden fetha, damme ve kesra, okuma işaretlerinden şedde ve cezm gerekli olan yerlerde kullanılmıştır. Tirfil ve ters tırnak yazı zeminindeki boşlukları doldurmak için kullanılmıştır. Yazı kuşağı lâle şeklindeki bir çiçek motifi ile hitam bulmaktadır.

Yazı zemininde tezyini süslemeler yoktur. Sadece yazı kuşağı sonunda bir çiçek motifi yer alır. Selçuklu sülüsü ile yazılan kitâbe oldukça güzel hakk edilmiştir. Yazı kabartmadır. Yazıda hareke ve mühmel harfler gerekli olan yerlerde kullanılmıştır. Pencere kemerinin üzerinde yer alan

[302] Yardım, **a.g.e,** s. 33, no. 1.
[303] Yardım, **a.g.e,** s. 33, no. 2.

kitâbe ile altında yer alan sülemeler, yazı ile aynı pano zemini üzerindedir. Yazıların altında üç sıra mukarnas dizisi, basık kemer alınlıklı üç madalyon merkezli bir kompozisyon yer almaktadır.

Kitâbe panosunun alt kısmı duvara sıfır konumundadır. Pano üst kısma doğru kabartma şeklinde bir çıkıntıya dönüşmektedir. Bu da, taş ustasının yazı ile yazının alt kısmında yer alan süsleme unsurlarına dikkat çekmek istemiş olabileceğinin bir göstergesi olarak düşünülmelidir. Yazı kuşağının hemen altında yer alan üç sıra halindeki mukarnas dizisi, mermer işçiliği açısından oldukça sanatkârane bir çalışma olup, dönemin sanat açısından vardığı noktayı da göstermektedir.

3.13. Tire Aydınoğlu İsa Bey Çeşmesi

Yapının Adı **:** Aydınoğlu İsa Bey Çeşmesi.

Bulunduğu Yer **:** Tire'nin Büyükkale köyündedir. Eski adı "Büyük Kadife" dir. Bu köy Tire ile Selçuk arasında olup Boğaziçi mahallesinin merkezidir[304]. Büyükkale, Tire-Selçuk karayolu üzerinde kalan bir yerleşim yeridir[305].

İncelendiği Tarih **:** 10.07. 2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Tire'ye bağlı Büyükkale mahallesi merkezinde yer alan çeşme bugün işlevini yitirmiş durumdadır. Moloz örgülü bir duvarın üzerinde görülen kitabelik kısmıyla yalak kısmı günümüze ulaşan çeşmenin, zamanında burada yer alan camiye ait olduğu anlaşılmaktadır[306].

Aydınoğlu İsa Bey'in vakfı olan camii ise günümüzde tamamen yıkılmıştır. Yalnızca orijinal camiye ait olarak girişin iki yanında birer seki üzerinde yükselen son cemaat yerinin kanatları ile girişe ait kısmının eşik kısmı ulaşmıştır. Caminin yerinde ise bugün kerpiçten örülmüş, dıştan sıvalı oldukça kaba bir işçilik gösteren yeni bir camii yer almaktadır[307].

Kitabeden çeşmenin 782/1380-1381 tarihinde İsa Bey tarafından yaptırılmış olduğunu öğreniyoruz. Bu tarih aynı zamanda, bugün ayakta olmayan caminin de inşa tarihidir. Kitabede İsa Bey'in, Celaleddin Hızır bin Ali tarafından kendisine ithaf edilen "Şifâ-ül Eskâm ve Devâ-ül Âlâm" adlı eserin önsözünde görülen ***"Fahrüddevle ved-dünya ved-dîn"*** lakabıyla anılması ilginçtir[308]. Aydınoğlu Mehmed bey'in en küçük oğlu İsa Bey, Fahreddin lakabıyla da bilinmektedir. ***"Fahrüddevle ved-dünya ved-dîn"*** sıfatının ona uygun görülmesi hem Fahreddin lakabıyla bilinmesinden hem de devrinin ilim adamları ile sanatçılarını kollayıp gözeten fazilet ve şeref sahibi, her türlü övgüye layık bir hükümdar olduğundan verilmiş olabiceği düşünülebilir.

Yapının Malzeme ve Tekniği: Moloz taş bir işçilik gösteren duvarın köşe kısmına çeşme yerleştirilmiştir. Çeşmenin yalak kısmı antik bir lahitten ibarettir. İnşa tarihi bilinen tek Aydınoğlu Dönemi örneğidir. Dikdörtgen mermer levhanın içindeki kitabenin etrafında sivri bir kemer ile çevrilidir. Köşelerde Selçuklu tarzında rumi-palmetli bir süsleme vardır[309].

---

[304] Akın, **a.g.e,** s.115.
[305] Ertuğrul, **a.g.t**, s.225.
[306] Armağan, **a.g.e**, s.25-26
[307] Ertuğrul, **a.g.t**, s.223.
[308] Ertuğrul, **a.g.t,** s.224.
[309] Ertuğrul, **a.g.t**, s.224.

Yapıdaki Yazılar: Moloz örgülü bir duvarın üzerinde dört satırdan ibaret olan mermer kitâbe, Selçuk tarzı bir kemerle süslenmiştir. Satırların arasında bölmeler vardır. Çeşme harap haldedir[310]. (Foto:83)

Yazının Türü ve Malzemesi: Mermer malzeme üzerine celî sülüs yazı ile yazılan kitâbe (Foto:84) Arapça'dır.

Hattatı: Bilinmiyor.

Tire Aydınoğlu İsa Bey Çeşmesi Kitâbesi Metni

1- امر بانشأ هذه العين
2- اسلطان الاعظم فخر الدوله والدنيا
3- والدين عيسى بن محمد بن ايدين خلد الله سلطنته
4- في سنه اثنين و ثمانين و سبعميه

Türkçesi:

1- Bu çeşme inşa edildi

2-Büyük Sultan, devletin ve dinin iftihar ettiği

3- İsa bin Mehmed bin Aydın Allah saltanatını devamlı kılsın

4-Yedi yüz seksen iki senesinde

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Kareye yakın dikdörtgen mermer kitâbe üç kalın cetvelle ayrılmış dört satırdan ibarettir. Kitâbe Selçuklu celî sülüsü ile yazılmıştır.

Birinci satırda, elif ve lâm harfleri zülfelidir. Elifler aşağıdan sola doğru kıvrıktır. Noktalar kare şeklindedir. Harekelerden fetha kullanılmıştır. Nun harfinin çanağı geniş yazılarak istiflenmiştir. Satırın başı, sonu ve kemerin tepe noktasında lâle motifleri dikkati çeker. بانشأ yazısında "şın" harfinin üzerinde uzun med işareti yer almaktadır.

İkinci satırın başı ve sonu, lâle motifi ile tazyin edilmiştir. Elif ve lâm harfleri zülfelidir. Elif harfinin aşağıdan ucu sola doğru kıvrıktır. Uzun harfler yan yana getirilerek istiflenmiştir. Sin harfi dişlidir. Mim harfinin kuyruğu yukarıya doğru kıvrıktır. Lamelif harfinin lâm'ı dik, elifi ise sola yatık olarak aşağıdan lâm harfiyle birleşir. Harekelerden fetha ve damme kullanılmıştır. الدوله yazısında "he" harfi açık yazılmıştır. Vav harfleri yan

[310] Akın, **a.g.e,** s.115.

yana getirilerek yazıya bir estetik kazandırılmıştır. Yazı alanında tezyini süslemeler görülmez.

Üçüncü satırda, grift bir istif göze çarpar. Satırın başında görülen yazıyı sığdırma endişesi sonlara doğru görülmez. Elif harfinin ucu aşağıdan sola doğru kıvrıktır. "Rı" harfleri yan yana getirilerek istiflenmiştir. الله lafzında "he" harfi açık yazılmıştır**.** Sin harfi dişlidir. Fetha ve damme gerekli yerlerde kullanılmıştır. Kesra işaretine yer verilmemiştir. Okuma işaretlerinden damme kuyruklu olarak yazılmıştır. Yazıda şedde ve cezm işaretleri mevcuttur. Noktalar kare şeklindedir. Yazı alanında süsleme unsurları yer almaz**.**

Dördüncü satırda rahat bir istif göze çarpmaktadır. سنه yazısında sin harfi dişsiz ve uzundur. Elif harfinin ucu aşağıdan sola doğru kıvrıktır. سبعميه yazısında sin harfi dişsiz ve uzun yazılmıştır. Üzerine de yan yana üç nokta konulmuştur. Nun, vav ve ye harflerinin çanakları geniş tutularak yazı alanındaki boşluklar doldurulmuştur. ثمانين و yazısında "sê" harfinin üç noktası "vav" harfinin çanağı içinde istiflenmiştir. Fetha ve kesra gerekli olan yerlerde kullanılmıştır. Yazı kuşağının sağına soluna paralel olarak konulan kesra işareti uzuncadır ve sola doğru incelerek sivri şekilde hitama erer**.** Yazı alanında tezyinat yoktur**.**

Üç yerinden kırık olan kitâbe yakın tarihte yapılan restorasyon sırasında yerine yerleştirilmiştir. Kitâbede eksik parça yoktur. Kitâbenin dış boşlukları rûmi palmetler ve lâle motifleriyle bezenmiştir. Yazıyı çevreleyen kenarlık, bir kemerle yukarıda birleşmektedir**.**

Kitâbe, celî sülüs yazı ile taşın üzerine son derece yumuşak ve yuvarlak bir kesimle kabartma olarak çalışılmıştır. Yazı yalın olup, yazıyı sığdırma endişesi görülmemektedir. Yazı iyi bir istif göstermektedir. Yazı alanında genellikle süsleme unsurları yer almaz. Bu yüzden yazı rahat bir şekilde okunabilmektedir.

3.14. İzmir Emir Sultan Türbesi

Yapının Adı **:** İzmir Emir Sultan Türbesi

Bulunduğu Yer **:** Konak İlçesi, Namazgâh Mahallesi'nde 951, 953 ve 954 sokaklar arasında yer alır. Yapının kuzeyinde Yıldırım Kemal Bey İlköğretim Okulu ve Şeyh Camii bulunmaktadır.(Foto:85)

İncelendiği Tarih **:** 25.07. 2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Halk arasında "Emir Sultan Türbesi" olarak bilinen "Emir Sultan Zaviyesi"nin parçasıdır. Yapıda bir inşa kitabesi yoktur ancak, 1943 yılında İzmir kitabeleriyle ilgili çalışmalar yapmış olan bir yerel tarihçi türbe girişi üzerinde yer alan üç satırlık bir kitabenin metnini vermiştir[311]. "*Seyyid Mükerremeddin Hazretlerinin Merkad-i şerifleridir sene 970/1562-63"* yazdığı belirtilen kitabenin bir inşa kitabesi mi yoksa sıradan bir levha mı olduğu konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Bir hamam, bir aşevi, bir mescit ve bir türbeden oluşan yapılar topluluğu halk arasında "Emir Sultan Türbesi" olarak anılmaktadır[312].

Emir Sultan'ın kimliği konusunda çeşitli bilgiler bulunmakla birlikte ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Çeşitli kaynaklarda,"Emir Sultan" adıyla anılan kişinin Gazi Umur Bey'in komutanlarından, İzmir ve çevresinin fethi sırasında yararlılıklar göstermiş Seyyid Mükerremüddin olduğu söylenmekte ve adına yaptırılan bir zaviyeden bahsedilmektedir[313].

Zaviyenin Aydınoğulları zamanından kaldığı, 920/1514-15'de berat verilen Seyyid Mükerremüddin'in evladından Seyyid Yusuf'un yönetiminde bulunduğu ve XVI. yüzyılda geliri en fazla olan zaviyelerden biri olduğu söylenmektedir. İzmir'in güneyinde, İzmir-Aydın karayolu üzerinde bulunan bugünkü Gaziemir'in, İzmir'deki Seyyid Mükeremüddin zaviyesine vakfedilmiş olmasından dolayı Seydiköy adıyla anıldığına dair belge ve bilgiler de, 16. yüzyıl başlarında burada bir zaviyenin varlığına işaret etmektedir.

Gerek türbe, gerek aşevi ve mescidin her ne kadar geç dönem özellikleri gösterdiği tespit edilmiş olsa da, sonraki onarımlarda özelliklerini yitirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim zaviyeyi oluşturan dergâh ve diğer binaların tamiri ile ilgili 10 Şevval 1299/25 Ağustos 1882 tarihli bir tezkire kaydı bilinmektedir. Bu kayıtta, tamiratın Hristo Kalfa adlı bir kişi tarafından 28.000 kuruşa yapılacağı belirtilmektedir[314].

Yapının Malzeme ve Tekniği: Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2004 yılında onarılan yapı, kuzey, üç parsel halinde düzenlenmiş bir hazire, bir

[311] Necmi Ülker ve diğerleri, **İzmir'de Türk Mührü**, İzmir 2008, s.58.
[312]Bu konuda bilgi için Bkz.**"İzmir Belediyesi İzmir Şehri Mahalle ve Sokak Numaraları Rehberi",** s.153.
[313] Bu konuda bilgi için bkz. T.Baykara**, İzmir Şehri ve Tarihi,** İzmir,1974, s.50; M.S. Kütükoğlu, **"15. ve 16. Asırlarda İzmir Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı"**, İzmir, 2000, s. 85.
[314] Kütükoğlu, **a.g.e,** s.222.

hamam, bir mescit ve bir aşevini bünyesinde barındıran alanın merkezi konumundadır[315].

8,45x8,45 metre ölçülerinde kare planlı bir yapıdır. Yarım küre şekilli kubbesi, fazla yüksek olmayan sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kubbe, dıştan alaturka kiremitlerle kaplanmıştır. Yakın zamana kadar duvarları içeriden ve dışarıdan sıvalı iken, yapılan sıva raspası sonucu, düzensiz tuğla parçalarıyla desteklenmiş kırma taşlar ve köşelerde devşirme kesme taşlarla oluşturulan duvar örgüsü ortaya çıkarılmıştır[316].

Türbeyi, ikisi kuzey cephede, ikisi batı cephede ve biri güney cephede olmak üzere dikdörtgen şekilli, taş söveli ve demir parmaklıklı beş pencere açıklığı aydınlatmaktadır. Türbeye, kuzey cephenin ortasında yer alan dikdörtgen şekilli bir giriş açıklığından girilmektedir. Türbenin iç cepheleri de dış cepheleri gibi sıvalıdır.

Kubbeye geçiş bölgesi, kubbe eteği ve mihrap bölümlerinde geç Osmanlı dönenme tarihlenebilecek alçı süslemeler görülmektedir. Kubbeye geçiş, dört köşeye yerleştirilen tromplar aracılığıyla sağlanmıştır. Trompların hizasında, dört ana cephe üzerine yerleştirilen alçıdan yapılmış yüzeysel kemerlerle hareket kazandırılmıştır. Bu kemerlemeler arasında, dört halifenin isimleri yazılı olan alçıdan birer rozet ve bu rozetlerin çevresinde üçer ay-yıldız motifi bulunmaktadır. Kubbe eteğini alçıdan yapılmış süsleme şeridi dolanmaktadır.

Kubbenin ortasında kenger yapraklarıyla süslü bir göbek yer almaktadır. Alçıdan yapılmış iç ve dış bükey kavisli silmelerle çerçevelenen çeyrek küre kavsaralı mihrap oldukça sadedir. Mihrap içinde yer alan kalemişi yazılar yakın zaman işidir. Türbenin ortasında, hafif güneye kaymış olarak yerleştirilen lahit tipi taş mezarın üzerinde ahşap bir kapak yer almaktadır.

Mezarın başucundaki, geç dönem özellikleri gösteren kitâbesiz şahide, hazireden türbe içine taşınmış olmalıdır[317].

Yapıdaki Yazılar: Türbenin içinde parçalanmış halde ve bazı parçaları eksik bir kitâbe vardır. 2002 yılında hazirede bulunan ve parçaları türbeye taşınan kitabe bir onarım kitâbesidir. Bugün tarih kısmı eksik olan kitâbenin eski bir fotoğrafında 1300 tarihli olduğu görülebilmektedir,[318] kitâbede verilen bilgilerden, harabe halinde olan dergâhın Sultan II. Abdülhamid'in

[315] İzmir hazireleri ile ilgili daha fazla bilgi için bk. Ertan Daş, **İzmir'de Taş Çiçekler**, İzmir, 2012.

[316] Ertan Daş, **"İzmir Emir Sultan Zaviyesi 2007 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışmaları XII."** Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Semp. Bildirileri,15-17 Ekim 2008, İzmir 2010,s.217-228.

[317] Ertan Daş, **"İzmir'de Üç Türbe"**, Sanat Tarihi Dergisi, C. XXI, S.1, Nisan/ April 2012, s. 49-69

[318] M.Ozan Semerci, **Hazireler İzmir'in Osmanlı Eserleri I,** İzmir 2005, s.34,39. Kitabenin eski fotoğrafı için bk. N.Ülker ve diğerleri, **a.g.e,** s.54,57.

Darü's-sa'ade Ağası Behram Ağa tarafından 1300/1882-83 yılında yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[319]. Bu tarih M. Kütükoğlu'nun bir belgeden hareketle sözünü ettiği, Hristo Kalfa'nın yaptığı onarım tarihiyle de örtüşmektedir[320].

Zaviyenin bir parçası olan türbenin de diğer yapılarla birlikte, söz konusu tarihte yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim türbenin bugünkü mimari özellikleri de bu tarihe uygundur.

Kitâbede adı geçen postnişin Şeyh Ali Baba 1302 yılında vefat etmiştir ve mezarı hazirede 1 numaralı adada yer almaktadır[321].

Yazının Türü ve Malzemesi: Yedi satırlık kitabe mermer üzerine celî talik yazı ile yazılmıştır.

Hattatı: Bilinmiyor.

Emir Sultan Türbesi Tamir Kitâbesi Metni (Foto:86)

1- غازي حان عبد الحميديك عافتاب رأفتي يا حنگاح قلب اكوانه ويرر فيزؤ كمال
2- باحسوس دار اسّعاده اغاسي بهرام اغا حضرت حافظ قرآن آعظام هوش نحاد حوب حصل
3- نقد لطف ورأفت مبزول اولبدور جابجا پير ايليوب توفيقنه مظحر اوربّ لايزال
4- اشته اذجمله بو درگاح معالئ اكتناح شيخ بر حرابزار اولوب اولمشدى چونكى پاى مال
5- سايهء شحانده صرف مساء ايليوب سيّد احمد اولدى تعمرى مجدّت قلمدى گردؤ ملال
6- شيخ علي بباالوب بوحانگاحده پوست نيشيك الرفائ دور ايده ر پير عشقنا دوندكچه روزؤماح سال
7- تاريخك اتمام ايده ر توفيق چمالك نوقطه سى قدّسه سرّه الاعلا پك گوزه ل تعمير اولوب بو درگاح عال بوسال

1300

Metnin okunuşu:

1-Gâzî Hân Abdülhamid'in afitâb-ı re'feti Yâ Hankâh-ı kalb-i ekvâna verir feyz u kemâl

2-Bâ husûs Darüssa'âde Ağası Behrâm Ağa Hazreti Hafız-ı Kur'ân-ı a'zâm hoşnihâd-ı hûb hisâl

3-Nakdı lutf ve re'feti mebzül olubdur câ-be-câ Pîr Eyleyüb tevfîkine mazhar o Rabb-i lâ-yezâl

4-İşte ezcümle bu dergâh-ı me'âli-i iktinâh-ı Şeyh bir harâbezâr olûb olmuşdı çünki pâymâl

5-Sâye-i şâhânede sarf-ı mesâ'i eyleyüb Seyyid Ahmed Oldi ta'miri müceddet kalmadı gerd ü melâl

6-Şeyh Ali Bâbâ olûb bu hânkâhda post-nişin Er-Rifâ'i devr eder pîr aşkına döndükçe rûz ü mâh sâl

[319] Kitabenin tam metni için bk. N.Ülker ve diğerleri**, a.g.e,** s.56,57.
[320] Kütükoğlu, **a.g.e,** s. 85 ve 222.
[321] Ülker, **a.g.e,** s.58.

7-Tarihin itmâm eder tevfîk cemâlin noktası kaddese sırrehu'l a'lâ pek güzel ta'mir olûb bu dergâh-ı âli bu sâl[322]

1300

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Altı kalın cetvelle bölünmüş yedi satırlık dikdörtgen şeklindeki mermer kitâbe, parçalı kırık olup dört parçası eksiktir. Yazı mermer üzerine celî talik ile yazılmıştır. Her satırda iki kartuş yer almaktadır. Kartuşların birleştiği yerdeki madalyon içinde de yazılar bulunmaktadır. Yedi satırlık yazı kuşağının arasında yer alan madalyonların içinde *"Ya hazreti pîr şeyh Seyyid Ahmed Errufâî kuddise sırrahu'l âlâ"* yazısı yer almaktadır ki, sağdan sola ve yukarıdan aşağıya okunduğunda anlam bozulmaz. Bu edebî yaklaşım, kitâbeye ayrıca sanatsal bir değer kazandırmaktadır.

Yazı zemininde tezyini motifler ve bezemeler yoktur. Celî tâlik yazı oldukça yalın ve sadedir. Yazı 19. Yüzyılın son çeyreğine ait bir tamir kitâbesidir. Dönemin yazı karakterini yansıtan iyi bir örnektir.

[322] Daş, **a.g.e**, s.63.

3.15. Kiraz İsa Bey Camii

Yapının Adı **:** Kiraz İsa Bey Camii

Bulunduğu Yer **:** Cumhuriyet Mahallesi, Çolak İbrahim Bey caddesi üzerinde bulunmaktadır. (Foto:87)

İncelendiği Tarih **:** 28.07. 2015.

Tarihçesi ve Bugünkü Durumu: Kiraz İsa Bey Camii'nin ne zaman yapılmış olduğuna dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Kitâbesi de mevcut değildir. Camii aslî mimarisi ile bu güne ulaşamamış, muhtemelen XIX. yy.'da çok köklü bir tamir ve tadilat geçirmiştir. Caminin minaresi istisna tutulursa, XIX. yy. mimarisini andırmaktadır. İsa Bey vakfının gelirlerinden yapılan harcamalara ilişkin kayıtlardan anlaşılacağı üzere, bu camii Ayasuluğ Camii (Selçuk İsa Bey Camii)'den daha erken olmalıdır[323].

İsa Bey Camii, 20.yy.'ın başlarında oldukça kötü durumdaydı. Çatısının acilen değişmesi ve çatıyı taşıyan malzemenin yenilenmesi gerekiyordu. Son cemaat yerindeki revakların sıvaları dökülmüş ve ahşap revaklar çürümüştü. 1960 yılında Kiraz Müftülüğü caminin acilen restore edilmesi için Vakıflar Genel Müdürlüğüne durumu iletmesi üzerine, Ankara'dan Arkeolog İlhan Akçay gelerek Kiraz'da üç gün kalmış ve cami hakkında hazırladığı raporu Vakıflar Genel Müdürlüğüne sunmak üzere ilçeden ayrılmıştır.

İlhan Akçay ilk tespitlerinde, İsa Bey'in Bizanslılardan kalan kiliseyi camiye dönüştürdüğünü ve yapının kuzey batısına da bir minare inşa edilerek ibadethaneye çevrildiğini ifade etmiştir. Yüzyılın başlarında Kiraz büyük bir sel felaketi geçirince caminin alt bölümü tamamen toprakla dolmuş ve kullanılamaz hale gelmiştir. Caminin Aydınoğulları döneminde yapılan minaresine içeriden bir kapı açılmak suretiyle eski minare tekrar kullanılmaya başlanmıştır.

Arkeolog İlhan Akçay'ın ardından, 1972 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünden Yüksek Mimar Yusuf Bey gelerek, İsa Bey Camiinde incelemelerde bulunmuştur. Caminin acilen restorasyonunun yapılması için Vakıflar Genel Müdürlüğü nezdinde yapılan yazışmalar sonucunda Yusuf Bey, caminin kiliseden camiye çevrilen bodrum katının toprak dolu zeminini temizletmiştir. Toprak dolgunun temizlenmesi için Belediye de bu çalışmalara destek sağlamıştır.

Bu çalışmalar sırasında kilise tabanına kadar ulaşılmış, kilisenin doğu ve batı kapıları ile altı adet gök mermer sütunları ortaya çıkarılmıştır.

---

[323] Cahit Telci, **Bir Bani, Üç Cami,** Tarih İncelemeleri Dergisi, C.XXV, S.1,Temmuz 2010, s.340.

Bu sütunlar üzerine kuzeyden güneye iki adet beton kolon uzatılmak suretiyle caminin üst kat zemini sağlamlaştırılmıştır. Kiliseden dönüştürülen alt katta, doğu kapısından içeriye girilen mermer merdivenler ile merdiven başındaki iki adet üzerinde haç resmi bulunan sütunlara dokunulmamış, muhafaza edilmesi sağlanmıştır. Caminin alt kat zemini rabıta malzemeyle kaplanmış, kıble tarafına ahşaptan bir minber eklenmiştir.

Caminin üst kat zemini, rabıta tahta ile yenilenmiş, duvarlar sıvanarak elden geçirilmiş, caminin son cemaat yerindeki revaklar orijinalliği korunarak restore edilmiş, caminin çatısı da yenilenmiştir. Bu çalışmalar sırasında minarenin kırık merdivenleri tamir edilmiş ve kırık olan âlemde yenilenmiştir. Bugün camii ibadete açıktır. Caminin doğusunda yer alan medrese ise tamamen kaybolmuştur[324].

Yapıdaki Yazılar: Yapıda, inşa kitâbesi bulunmamaktadır. Ancak caminin giriş kapısının sağ kanadı üzerinde 20x50cm. Ölçülerinde bir tamir kitâbesi vardır. Kitâbeden İsa Bey Camiinin, 18 Mart 1310 (1890) tarihinde Hacı Musa'nın oğlu Hacı İbrahim Bey tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır.

Caminin mihrabı üzerindeki *"fe velli vecheke şatral mescidil harâm"*[325] yazısı, minber taç kapısı üzerinde bulunan Cuma ayeti olarak bilinen*"Yâ eyyuhâllezîne âmenû izâ nûdiye lis salâti min yevmil cumuati fes'av ilâ zikrillâhi ve zerûl bey'a, zâlikum hayrun lekum in kuntum ta'lemûn"*[326]yazısı, caminin üst katındaki müezzin köşkünün üzerinde bulunan *"ya hazreti Bilal-i Habeşî"* yazısı, caminin duvarlarında asılı olan, Cihâr-ı Yâr-ı Güzîn[327] ve diğer güzide sahabelerin yer aldığı oniki adet levha ile son cemaat yerinde bulunan iki adet hadis-i şerif'in, yakın tarihlerde yazıldığı düşünülmektedir.

Yazının Türü ve Malzemesi: Nesih yazı ile ahşap üzerine hakk edilmiştir.

Hattatı: Kitâbe, Amele Rumili Hasköylü Mehmet Neşet bin Saîd tarafından yazılarak ahşap üzerine oyulmuştur. Nahhat Mehmet Neşet, Ödemiş Abdi Ağa Camii'nin (1908) biri ana giriş kapısı olmak üzere üç kapısını da yapan ustadır. İsa Bey Camii kapısının sağ kanadı üzerinde ahşap ustasının inşa kitâbesi mevcuttur.

---

[324] Yusuf Kamer'den şifâhî olarak alınmıştır. Yusuf Kamer, Kiraz İsa Bey Camii'nin emekli müezzini olup, 33 yıl bu camide bilfiil görev yapmıştır.
[325] K.K.(2/149). http://www.kuranmeali.org/kuran/bakara-suresi/ayet-149/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017)
[326] K.K.(62/9). http://www.kuranmeali.org/kuran/cuma-suresi/ayet-9/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017)
[327] Dört halife: Hz. Ebu Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.)

Kiraz İsabey Camii Tamir Kitâbesi Metni (Foto:88)

1- صاحب الخيرات حجي ابراهيم بك بن حجي موسى
2- عمل روم ايلى حصكويلي محمد نشئت
3- بن سعيد في ١٨ مارت سنه ١٣١٠

Metnin okunuşu:

"Sahibü'l Hayrât Hacı İbrahim Bey bin Hacı Musa

Amele Rumili Hasköylü Mehmet Neş'et

Bin Saîd Fî 18 Mart Sene H:1310 (1890) "

Kitâbenin Hat Sanatı Yönünden Değerlendirilmesi

Enine dikdörtgen ahşap levha üzerine üç satırdan oluşan nesih bir kitâbedir. Kitâbenin ilk satırında yer alan موسى yazısında yer alan "sin" harfi dişsiz ve uzun olup rik'a yazı karekteri ile yazılmıştır. Elif ve lâm harflerinin zülfeleri yumuşaktır. Elif harfleri yukarıdan aşağıya doğru sivrilerek son bulur. محمد yazısında "dal" harfi diğer harflerden daha büyüktür. في yazısındaki "ye" harfi yazı kuşağına paralel olarak sağa doğru uzar. سنه yazısında "he" açık olarak yazılmıştır.

Noktalar kare şeklinde köşelidir. Yazıda hareke ve mühmel harfler yoktur. Yazı alanında bitkisel motif ve süsleme unsurları yer almaz. Kitâbe oldukça sade olup zemini bezemesizdir. Yazı, harflerin etrafı kesilerek boşaltılmak suretiyle oyulmuştur. Yazı kuşağının sağında bir hurma ağacı motifi yer almaktadır. Yazı karakteri ile oyma tekniği dönemin sanat anlaşını yansıtır.

IV. AYDINOĞLU BEYLİĞİ DÖNEMİNE AİT KİTÂBESİ MEVCUT OLMAYAN YAPILAR

4.1. Birgi Güdük Minare Camii

Birgi'de Kurt Gazi Mahallesinde yer alan ve halk arasında "Güdük" ya da "Kütük Minareli Camii" olarak anılan yapının tamamına yakın bir kısmı yıkılmış olup, bugün yalnızca kuzey duvarı, minare ile doğu duvarının bir kısmı ayakta kalmıştır[328]. Kitabesi olmadığı için inşa tarihi ve yaptıranı belirlenemeyen camiyi A.Arel, ilkel mimari özellikleri ve Aydınoğlu eserlerini hatırlatan kaba duvar dokusu ve çift sıralı pencere düzeni açısından muhtemel bir Aydınoğlu eseri olarak niteler ve 14. yy'ın başlarına ait olabileceğini söyler[329].

4.2. Birgi Aydınoğlu Hamamı

Birgi Ulu Camii'nin önünden geçen Fatih Mehmet Bey Caddesinin üzerinde yer alan yapı caminin güney doğusuna düşmektedir. Özgün şeklini yapılan eklemeler ve aşınma sonucunda önemli ölçüde yitirmiş olan yapı bugün hamam olarak kullanılmamaktadır.

Aydınoğlu eserlerinin yoğunlukta olduğubir alanda ve Mehmed Bey Külliyesinin tam karşısında bulunan hamamın bu yapı topluluğuna ait bir birim olması güçlü bir olasılıktır[330] 1965 yılına değin çalışır durumda olan hamam bu tarihten sonra terk edilmiştir[331].

4.3. Ödemiş Çoban Dede Türbesi

Yapı, İzmir'e bağlı Ödemiş ilçesinin Sungurlu semtindeki genel mezarlık alanında yer almaktadır. Etrafı alçak bir duvarla çevrili alanın kenarında bulunan türbe bugün Ödemiş'in önemli ziyaret yerlerinden biridir. Sekizgen planlı yapının üzerini sivri görünümünü kısmen yitiren yapının dış duvarları kalın bir sıva tabakası ile örtülüdür[332].

---

[328] Ertuğrul**, a.g.t**, s.237.
[329] Arel, **a.g.e,** s.178.
[330] Uzunçarşılı, **a.g.e**, s.112.
[331] Ertuğrul, **a.g.t,** s.68.
[332] Ertuğrul, **a.g.t,** s.336.

Yapının kitâbesi yoktur, bu yüzden inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak hem yapının özellikleri, hem de konumu, onun bir 14. yy. Aydınoğlu eseri olabileceğini düşündürür. Aydınoğullarının, ilk merkezleri Birgi'nin çok yakınında yer alan Ödemiş ve Ödemiş'e bağlı köylerde birçok vakıflarda bulundukları arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır[333].

4.4. Tire Mehmet Bey Camii (Alacamescit)

Vakıf kayıtlarında, *"Vakfı Alacamescit der nefsi Tire"* olarak geçmektedir. Dere Mahallesi Alacamescit semtinde yer almaktadır. Caminin asıl banisi bilinmemekle birlikte asıl bani olarak, camiyi onaran Hüsam Dede'nin (Hüsamettin) oğlu Mehmet Bey'in adı geçmektedir.

Tüm vakıf kayıtlarında caminin Emir Mehmet tarafından onarıldığı bilgisinin bulunması, camiyi daha önceki bir tarihe götürmektedir. Gerek Tire Şer'iye Sicil Defterleri'nde, gerek, yukarıda sözü edilen 1531 tarihli Evkaf Defteri kayıtları birliktelik göstermektedir; *"Mescid-i mezbur harabeye müteveccih olup Mehmet Bey nam sahibilhayr tarafından tamir edilip cami olmuştur."*

Bu bilgiyi esas alacak olursak Mehmet Bey, caminin ikinci banisidir ki, Tire camilerinin bazılarında bu şekilde ikinci bani adları görülmekte ve camiler sonraki adlarla anılmaktadır. Caminin kuzeyinde de Mehmet Bey'in kardeşi Osman Ağa'nın Medresesi yer almaktaydı.

Mimari özellikleri bakımından 14. Yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen cami, kilim desenli minaresiyle dikkati çekmektedir. Doğu dış duvarında çeşmesi yer almaktadır. Batı bahçesi kabristanlıktır. Caminin kitâbesi yoktur.

4.5. Tire Doğan Bey Camii

Tire'de Paşa mahallesinde, şehre hâkim güney tepelerinden birinin üzerinde bulunan ve halk arasında "Güdük Minare" adıyla da tanınan yapı bakımsız ve metruk bir haldedir[334]. Kitâbesi olmayan yapının yapım tarihi ve yaptıranı belli değildir. İsminden dolayı banisinin Doğan Bey adında bir kişi olduğu düşünülürse de, bu ismin bir dönüşüm ya da yakıştırma ürünü olması da mümkündür.

14.yy. sonu 15.yy. başına tarihlenen bazı Aydınoğlu yapılarında bulunan mimari özelliklerinden dolayı, Doğan Bey Camii'ni de aynı dönemin bir ürünü olarak kabul etmemizi mümkün kılmaktadır[335].

4.6. Tire Hafsa Hatun Camii

[333] Akın, **a.g.e**, s.216-217.
[334] Ertuğrul, **a.g.t**, s.262.
[335] Ertuğrul, **a.g.t,** s.267.

Yapı iki bölümdür. Dikdörtgen planlı, kuzey-güney doğrultusunda uzanan iki harim kısmına batıdan mihraplı biraz daha küçük ölçülerde kare bir mekân birleşmektedir. Üst örtünün tamamen yıkıldığı yapıdan geriye kalıntı halinde duvarlar kalmıştır. Yapının inşa kitabesi yoktur, vakfiyesi mevcut değildir. Yalnız Osmanlı arşiv kayıtlarında[336] Tire'de Hafsa Hatun zaviyesinden bahis vardır ve bu zaviyenin içinde de Hafsa Hatun camii'nden söz edilmektedir.

4.7. Tire Karahasan Camii

Tire'de Cumhuriyet Mahallesi, Cağaloğlu caddesi üzerinde bulunan cami bugün bakımlı ve ibadete açıktır. Vakıflar Genel Müdürlüğ tarfından onarılmak[337] suretiyle tamamen yenilenmiştir. Yapının kuzeydoğu köşesinde içindeki mezar taşından Cağaloğlu Ali Paşa'ya ait olduğu kabul edilen bir türbe bulunur. Orijinal vakfiyesi olmayan cami de, Cağaloğlu Ali Paşa vakfına ait bir eserdir[338].

Batı tarafta zamanında bir medrese olduğu bilinmekteyse de[339] cami ile çağdaş olup olmadığı konusunda kesin bilgimizin olmadığı[340] bu yapıdan bugün hiçbir iz kalmamıştır. Karahasan Camii, banisinden dolayı Aydınoğlu mimarisi kapsamına girmekle birlikte, büyük olasılıkla Yıldırım Bayezid döneminde inşa edilmiş olduğu için bir geçiş dönemi ürünü olarak farklı bir bakış açısı ile incelenmesi gereken bir eserdir[341].

4.8.Tire Gürcü Melek Camii

Tire ilçe merkezinde, İstiklal mahallesinde bulunan Aydınoğlu Umur Bey'in kızı Gürcü Melek'in vakfı olan caminin yerinde bugün yeni bir cami yapısı yer almaktadır. Harap durumdaki orijinal caminin yıktırılması üzerine, Gürcü melek adına 1946-1961 yılları arasında bugünkü cami yapılmış ve bu şekilde yapının yeniden ihya edilmesi yoluna gidilmiştir[342].

4.9. Tire İbni Melek Türbesi

Tire'de Süleyman Şah Türbesi'nin doğu çaprazında, İbni Melek Medresesi'nin ise köşesinde yer aldığı bilinen[343] türbe orijinal haliyle

---

[336] Akın, **a.g.e,** s.144.
[337] V.G.M.'de yer alan 35.16.01/3 nolu dosyadaki rapordan caminin 1966 yılında bu kurum tarafından onarılmış olduğu öğrenilmektedir.
[338] İnci Aslanoğlu, **"Tire'de Camiler ve Üç Mescid",** Ankara, 1978, s.26.
[339] Ayda Arel, **14 yy.'da Anadolu Türkmen Beylikleri,** s.183.
[340] Mustafa Armağan, "**Belgelerle Beylikler Devrinde Tire",** İzmir, 1983, s.29.
[341] Ertuğrul, **a.g.t,** s153.
[342] Ertuğrul, **a.g.t,** s.426.
[343] E.Çelebi, **a.g.e**, s.166.

günümüze ulaşmamıştır. Orijinal türbenin yerine 1955-1956 yıllarında Belediye tarfından bugünkü modern türbe yapısı yapılmıştır[344].

Köşesinde türbenin bulunduğu bugün Belediye Parkı olarak kullanılan alan, zamanında İbn melek Medresesi'nin kurulu olduğu sahadır. Halen İbni Melek Türbesi hemen yanındaki Süleyman Şah Türbesi ile birlikte Tire'nin en çok ziyaret edilen yerlerinden biridir. Türbenin içinde dört mezardan biri hariç hepsi yenidir. Yalnızca soldan sağa doğru ilk mezarın baş ve ayakucu taşları orijinal olup, 797/1394-1395 tarihlidir.

Kitâbesiz birer sandukadan ibaret olan mezarlardan ikincisi İbni Melek'in oğlu Mehmed Efendi'ye, dördüncüsü ise Müderris Evliya Efendi'ye aittir. İbni Melek'in orijinal mezar taşı medresenin enkazı arasında aranmasına karşın bulunamamıştır[345].

4.10. Tire Alihan Türbesi

Tire'de Kurtuluş mahallesinde, Küçük sokakta yer alan ve halk arasında "Alayhan" ya da "Alihan Dede" isimleriyle tanınan türbe bugün oldukça bakımsız durumdadır. Alihan'ın mezarına bugüne değin rastlanmamıştır. Aydın'daki kendi adıyla anılan türbede oğlu İsmail'e ait 783/ 1381-1382 tarihli bir mezar taşı saptanmıştır[346]. Türbenin kitabesi yoktur.

4.11. Tire Beni Ayıran Dede Türbesi

Tire'nin dış mahallelerinden Çeşmealanınında Terzi sokakta bulunan ve bazı kaynaklarda[347] "Hacı Fakih Türbesi" olarak geçen yapı halk arasındaki yaygın söylenişiyle daha çok "Beni Ayıran Dede Türbesi" olarak tanınmaktadır[348].

Kitabesi olmayan ve tarih içeren mezar taşı gibi somut bir unsura da sahip olmayan yapının inşa tarihi belli değildir. Genel anlamda bir 14.yy. Aydınoğlu eseri olduğunu düşündüğümüz yapının yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış olması imkân dâhilindedir[349].

4.12. Tire Alamadan Dede Türbesi

Tire'de dört Eylül mahallesinde, küçük bir bahçe içerisinde yer alan yapı bugün bir ziyaret yeri durumundadır. Mezar taşlarında olduğu gibi

[344] FaikTokluoğlu, **İbn Melek Oğlu Mehmed ve Kardeşi Abdülmecid,** İst.1957, s.11
[345] Akın, **a.g.e,** s.114.
[346] Ertuğrul, **agt,** s183-184.
[347] Armağan, **a.g.e**, (İzmir,1983),s.52.
[348] Ertuğrul, **a.g.t,** s.293.
[349] Arel, **a.g.e**, s.186.

türbede de tarihlemeye imkân verecek herhangi bir kitabeye rastlanmaz. Kitâbesi olmadığı için inşa tarihi bilinmeyen yapının gösterdiği mimari özellikler bir 14.yy. eseri olduğunu kuvvetle düşündürmektedir[350].

4.13. Tire Sırhatunlar Türbesi

Tire'de Kavakdibi caddesinde, "çapraz" ismi verilen yol ayrımının karşı köşesinde yer alan türbe halk arasında "Yedi Kardeşler Türbesi" olarak anılmaktadır. Kitabesi olmayan türbenin inşa tarihi bilinmemektedir. Mezar taşlarının tarihsiz olması yüzünden de yapım tarihi ile ilgili bir ipucu elde edilemez[351].

Diğer Aydınoğlu yapılarındaki mevcut benzerliklere ve üslup birlikteliğine dayanarak, Sır Hatunlar Türbesi'nin de aynı tarihlerde, 14.yy.'ın ikinci çeyreğinden yüzyılın sonuna kadar değin olan bir zaman dilimi içinde yapılmış olduğunu düşünebiliriz[352].

4.14. Tire Işıklar Köyü Türbesi

Tire'ye bağlı Işıklar Köyüne girişte, Eski Işıklar köyünün mezarlığı içinde yer alan yapı bugün harap durumdadır[353]. Halk arasında türbe, tekke şeklinde anılan yapının gerçek ismi ve inşa tarihi belli değildir. Ancak duvar işçiliğinin karakteri, açıklıkların düzeni, kubbe geçiş sistemi ve yalın mimari anlayış bir 14.yy.beylik yapısı[354] kanaatini güçlendirir.

4.15. Tire Alihan Türbesi

Tire'de Kurtuluş mahallesinde, Küçük sokakta yer alan ve halk arasında "Alayhan" ya da "Alihan Dede" isimleriyle tanınan türbe bugün oldukça bakımsız durumdadır. Alihan'ın mezarına bugüne değin rastlanmamıştır. Aydın'daki kendi adıyla anılan türbede oğlu İsmail'e ait 783/ 1381-1382 tarihli bir mezar taşı saptanmıştır[355]. Türbenin kitabesi yoktur.

4.16. Tire Yeniceköy Hamamı

Tire'de Dört Eylül mahallesinde, Yeniceköy semtinde bulunan ve bulunduğu semtten ötürü "Yeniceköy" ismiyle anılan bugün oldukça harap durumdaki hamam halen mahalle sakinlerince depo olarak kullanılmaktadır.

---

[350] Ertuğrul, **a.g.t,** s.298-299.
[351] Ertuğrul, **a.g.t,** s.302-306.
[352] Önkal, **a.g.e**, s.35.
[353] Bekir Deniz, **"Tire Köylerinde Mimari"(Cami, Türbe ve Çeşmeler), Türk Kültüründe Tire**, Ankara,1994, s.126.
[354] Ertuğrul, **a.g.t,** s.308.
[355] Ertuğrul, **a.g.t,** s183-184.

Hamamın Aydınoğlu İsa Bey'in banisi bulunduğu Tire Büyükkale Köyündeki camiye ait bir vakıf olduğu anlaşılmıştır[356].

Hamamın su deposu yalnızca dış duvarlarıyla ayaktadır. Üstünü örten tonoz tamamıyla yıkılmıştır. Bu kısmın arkasındaki külhan kısmı da yıkıktır[357]. Hamamın kitabesi yoktur.

4.17. Tire Terziler Hamamı

Tire'de Yeni mahallede, Paşa Suyu sokakta, Bedesten'in çok yakınında bulunan hamam halen çalışır durumdadır. Özgün mimari karakterini onarım ve eklemelerle önemli ölçüde yitirmiş hamamın, İbn Melek'in vakfı olduğu bilinmektedir[358]. Kitabe ya da vakfiyesi olmadığı için inşa tarihi bilinmeyen hamamın, İbn Melek'in yaşadığı 15.yy. başlarına değin uzanan bir zaman dilimi içinde yapılmış olabileceğini söyleyebiliriz[359].

4.18. Tire Hafsa Hatun Çeşmesi

Tire'de Çeşmealanı semtinde, İpekçiler mahallesinde yer alan çeşmenin Aydınoğlu İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı dönemine ait bir vasikada[360] o zamanki adı Taşpazarı olan mahallede Hafsa Hatun çeşmesinden bahsedilmektedir. Bugün yol kenarında kalan ve bakımsız olan çeşme işlevini yitirmiştir.

Kitâbesi olmadığı için inşa tarihi belli olmayan çeşmenin, banisi Hafsa Hatun'un yaşadığı dönem göz önüne alınırsa 14.yüzyılın ikinci yarısı içlerine tarihlenmesi gereklidir[361].

4.19. Tire Çatal Çeşme

Tire'de Bahariye mahallesinde, Aydın caddesi üzerinde yer alan ve halk arasında "Çatalçeşme" olarak anılan çeşme Çanakçı Mescidi'nin güneybatısına düşer. Kitâbesi olmadığı içinninşa tarihi belirsiz olan çeşme hem işçilik, hem de mimari özellikleriyle Hafsa Hatun Çeşmesi'nin yakın bir benzeridir[362]. Çeşme 14.yy.eseridir

4.20. Menderes Cüneyt Bey Camii

---

[356] Armağan, **a.g.e**, s.25-26-56-57.
[357] Ertuğrul, **a.g.t,** s.216.
[358] Armağan, **a.g.e,** s.23,….62.
[359] Ertuğrul**, a.g.t,** s.220.
[360] Akın**, a.g.e,** s.161-162.
[361] Ertuğrul, **a.g.t,** s.226.
[362] Ertuğrul, **a.g.t,** s.380.

Yapı İzmir'in Menderes ilçesindedir. Cüneyt Bey Sokağı ile onu dik kesen sokağın kuşattığı alanın ortasında yükselen yapı Cünet Bey Camii'dir. Aydınoğlu Cüneyt Bey tarafından inşa ettirildiği kabul edilen yapının etrafında görülen yapı kalıntılarından tek başına inşa edilmediği ve diğer yapılarla birlikte bir külliye düzeni içinde tasarlandığı anlaşılmıştır[363]. Yapının kitabesi yoktur.

4.21. Menderes Cüneyt Bey Hamamı

Caminin bugünkü avlusunun güneybatı bitişiğinde yer alan dört mekânlı hamamdan bugün yalnızca temel seviyesinde bazı duvar kalıntıları kalmıştır. Bugünkü durum hamam hakkında fikir vermekten oldukça uzaktır[364].Hamamın kitâbesi mevcut değildir.

4.22. Selçuk Kale Camii

Yapı Selçuk'ta şehre hâkim olan kalenin "Ayasuluk Kalesinin" içinde yer alır. Bu nedenle "Kale Camii" ya da "Kale Mescidi" olarak anılır. İbadete kapalı olan cami kale içinde ziyerete açık bir mahaldir. Değişik tarihlerde yapılan onarımlarla yapı günümüze sağlam biçimde ulaşmıştır. 1964-1965 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılan[365] yapı 1993 yılında aynı kurumca yeni bir onarım çalışması içine alınan yapı bugünlerde tekrar onarım görmektedir.

Bulunduğu konumdan dolayı "Kale Camii" olarak adlandırılan yapının inşa tarihi bilinmemektedir. İnşa kitabesi olmayan yapının vakfiye kaydı da mevcut değildir. Ancak plan şeması ve gösterdiği mimari özellikler bir 14.yy.yapısı olduğunu kuvvetle düşündürür[366].

4.23. Selçuk Akıncılar Mescidi (Tatar Ahmed Mescidi)

Yapı Selçuk'tan İzmir'e bağlanan ana karayolunun sağında yer almaktadır. Bugün bakımlı ve ibadete açık durumdaki cami yakın zaman önce tekrar onarıma alınmıştır. Yapının kitabesi yoktur, bu yüzden inşa tarihi bilinmemektedir. Akıncılar Camii olarak tanınan yapının gerçek ismi de belli değildir. İşçilik açısından genel anlamda Aydınoğlu üslubunu yansıtan bir örnektir[367].

4.24. Selçuk İshak Bey Mescidi

---

[363] Fügen İlter, "**İzmir Cumaovasında Unutulmuş Bir Yapı Grubu, Cüneyt Bey Külliyesi, Anatolia(Anadolu)***"*, XIX, Ankara 1977, s.1-9.
[364] Ertuğrul**, a.g.e**, s.94.
[365] Ertuğrul, **a.g.t,** s.241.
[366] Ertuğrul, **a.g.t,** s.246.
[367] Ertuğrul, **a.g.t,** s.254.

Atatürk mahallesinde, İzmir'den Efes'e bağlanan ana caddenin solunda ve Efes Müzesi'nin karşısında yer alan yapı bugün bakımlı ve ibadete açıktır. Normal yol seviyesinden oldukça aşağı kalan yapı yapılan eklemeler sonucunda özgün karakterini önemli ölçüde yitirmiştir. Kitabesi mevcut olmayan yapının inşa tarihi bilinmemektedir.

Vakıf kayıtlarındaki Hacı İshak ismi zamanla değişerek mevcut ishak Bey halini almış olmalıdır. Mescidin bulunduğu mahallenin ismi, tahrir kayıtlarında yer almakla beraber, Hacı İshak mescidi kanuni devri vakıf defterinde *"Karye-i Zeytun tâbî-i Ayasuluğ vakf-ı Mescid-i Hacı İshak der nefs-i Ayasuluğ"* şeklinde kaydedilmiştir[368].

Yapı mimari özellikleriyle Aydınoğlu ve Aydınoğlu olması kuvvetle muhtemel bazı yapılarla yakın benzerlikler göstermektedir[369].

4.25. Selçuk Alparslan Mescidi

San Jean Kilisesi'ne girilen kemerli kapının karşısında bulunmaktadır. Yapı kare bir mekânla, güney cephesinde yer alan küçük bir hazireden oluşmaktadır. Alparslan Mescidi, 14. yüzyılda Aydınoğulları Beyliği döneminde yapılmış anonim mescitlerdendir. Yapının mimari karakteri ve yapı işçiliği Aydınoğlu Beyliği dönemine ait olduğunu düşündürmektedir.

Selçuk'taki bütün mescitler gibi moloz taş ve tuğla malzemeyle yapılmış kare planlı ve tek kubbelidir. Minaresi olmayan mescit bugün ibadete açıktır. Vakıflar genel Müdürlüğü tarafından 1996 yılında restore edilmiştir. Mescidin kitabesi yoktur.

4.26. Selçuk Kılıçarslan Mescidi

Atatürk mahallasinde Gökkaya sokakta yer almaktadır. 30-40 m. ilerisinde İsa Bey Hamamı bulunmaktadır. Yapı kare planlı kübik bir harim ile kuzey cephesinde yer alan üç revaklı son camaat yerinden oluşmaktadır. Yapı mimarisi Selçukta yer alan diğer anonim mescitlerle benzerlikler taşımaktadır.

Yapı işçiği ve mimarisi ile yapıda kullanılan devşirme malzeler 14.yüzyıl Aydınoğlu Beyliği dönemine ait olduğunu düşündürmektedir. Minaresi olmayan mescid ibadete açıktır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2012 yılında restore edilmiştir. Mescidin kitâbesi yoktur.

4.27. Selçuk Karakolyanı Mescidi (Kubbe Mescid)

[368] Cahit Telci, **"Ücra Yerde ve Deniz Kenarında, İhtiyatlu Mahalde Bir Şehir Ayasuluğ"**, Selçuk Belediyesi, Selçuk-Efes Kent Belleği Yay.1,İstanbul, 2010, s.146.
[369] Ertuğrul, **a.g.t,** s.259.

İzmir ilinin Selçuk ilçesinde bulunan Karakolyanı Mescidi (Eski karakol binası yanında olması nedeniyle bu isimle bilinmektedir) Vakıflar Genel Müdürlüğü tarfından 1975 yılında restore edilmeye başlanmıştır[370].

Restorasyon öncesi 1975 yılında yapılan hafriyat çalışmaları sırasında, üç parça halinde ele geçen kitabenin (Foto:89) muhtemelen mescide ait olduğu, lakin tam olarak okunamaması ve eksik kısımlarının tamamlanamaması nedeniyle araştırmalar sırasında faydalanılamadığı ve ileride faydanılmak üzere Selçuk Müzesi yetkililerine teslim edilmiştir. Bu kitabe parçalarının mescide ait olması ihtimaline karşılık, çevrede bulunan mezarlara da ait olması mümkündür[371].

Ayasuluğ'da vakıfları en fazla olan mescitlerdendir. Mescidin adı mufassal defterde her ne kadar "*Mescid-i Ahmed Paşa hâliya Kubbe mescidi demekle ma'rûfdur ve hem zâviye-i ma'muredir li'l-sâdırîn ve'l-vârıdîn el-misâfirin"* ifadesiyle nakledilmekte ise de Osmanlı tahrir kâtibi defterin bir yerinde bu mescidin bânisinin adını, Karagöz Bey olarak vermektedir[372].

Bugünkü Karakolyanı Camii, Kubbe Mescid olmalıdır. Bu mescid erken yüzyılların çok işlevli yapılarından olan zaviyeli camilere bir örnek oluşturmaktadır[373].

Yazı celi sülüs bir yazıdır. Kanaatimiz, gerek kitâbenin büyüklüğü ve gerekse yazının anıtsal bir yapı için hazırlanmış bir kitâbeye ait olduğu izlenimi vermesinden dolayı, kitâbenin Karakolyanı Mescidi'ne ait olmadığı yönündedir. Kitâbede bir tarih de bulunmamaktadır.

Selçuk Efes Müzesi'nde konuyla ilgili yaptığımız araştırmada, kitâbenin müzede ve arşiv kayıtlarında yer almadığı tespit edilmiştir. Söz konusu kitâbenin, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün depolarına konulmuş olabileceği Efes Müze'si yetkilileri tarafından ifade edilmiştir.

4.28. Selçuk Mescit

Selçuk'ta Çamlık yolu üzerinde, özel şahsa ait bir çiftlikte bulunan yapı bugün metruk bir haldedir. Halen tarım aletlerinin konduğu bir depo olarak kullanılan yapıda bu kullanım sonucunda özellikle iç mekânda zaman içinde bazı olumsuz değişimler meydana gelmiş, yapılan müdehalelerle bazı tahribatlara neden olunmuştur. Yapının inşa kitabesi yoktur. Bu yüzden yapım tarihi bilinmemektedir. Gerçek ismi de belli olmayan yapının ilginç mimari özelliklerine karşın hakkında yapılmış herhangi bir yayına da

[370] Filiz Oğuz, **"Selçuk Karakolyanı Mescidi"**, VGM. Vakıflar Dergisi, S.XII, Mars Matbaası, Ankara, 1978, s.179.
[371] Oğuz, **a.g.m**, s. 183-185.
[372] Telci, **a.g.e**, 147.
[373] Telci, **a.g.e**, 147.

rastlanmamaktadır. Yapının hem mimari karakteri, hem de duvar işçiliği bir 14.Yüzyıl eseri olduğunu kuvvetle düşündürmektedir[374].

4.29. Selçuk Şahabeddin Sivasî Türbesi

Selçuk'tan İzmir'e bağlanan ana karayolunun sağ tarafında bulunan yapı bugün normal yol seviyesinden oldukça çukurda kalmaktadır. Eklemeler sonucu özgün görünümünü büyük ölçüde yitirmiş olan türbe bugün ziyaret yeri durumundadır. Türbeye ismini veren Şehabeddin Sivasî 14.yy.'ın önemli din bilginlerinden biridir. Şehabeddin Sivasî'nin mezar taşının bugün nerede olduğu ise belli değildir. Yapıda mezar taşının yanında inşa kitabesinin de mevcut olmaması yapının kesin tarihini belirleme imkânını ortadan kaldırmıştır. Mimari açıdan bakıldığında yapının 14.yy.'ın üslubuna uygunluk taşıdığı farkedilir[375].

Türbe Selçuk Tapu ve Kadostro Müdürlüğü'nde 410 ada 1 parselde kayıtlıdır. Tapu defterinde, *"58.61 m^2 Anonim Türbe Vakıflar Genel Müdürlüğü adına kayıtlıdır. Birinci grup korunması gerekli taşınmaz kültür varlığıdır"* kaydı düşülmüştür.

4.30. Selçuk Sığla Bey Türbesi

Selçuk-İzmir Karayolunun sol tarafında, Selçuk Devlet Hastanesi'nin yanında yer alan yapı bugün oldukça bakımsızdır. Yapı, halk arasında Sığla Bey Türbesi olarak bilinmektedir. Türbe kare planlı, kubbeli bir yapıdır. Kitâbesi mevcut olmayan yapının inşa tarihi ve kime ait olduğu belli değildir. Türbe içinde üç adet mezar olduğu ancak, bu sorulara ışık tutabilecek bir mezar taşına da rastlanmaz. Hakkında bugüne değin etraflı bir incelemenin yapılmadığı, yeterince tanınmayan yapının, mimari ve yapım özellikleri bir 14.yy. eseri olduğunu kuvvetle düşündürmektedir[376].

Selçuk Türbeleri konusunda çalışma yapan Şakir Çakmak, bu çalışmasında Selçuk'ta beş adet türbe tespit etmiştir. Bu araştırmada Türbe olarak ifade edilen eserlerden iki tanesinin zaviye olması muhtemeldir. Bugün hastahane bahçesinde bulunan yapı ile Karakolyanı Camii arkasında, yıkılmaya yüz tutmuş halde bulunan yapıların, müstakil türbeler olmayıp birer zaviye kompleksi içerisinde yer alıyor olmaları muhtemeldir[377].

Türbe, Selçuk Tapu Kadosro Müdürlüğü'nde 368 ada 1 parselde kayıtlıdır. 605.81 m^2 arsa ve benzinhane, Selçuk Belediyesi tüzel kişiliğine kayıtlı ve korunması gerekli taşınmaz kültür varlığıdır. Bu parselin hemen

[374] Ertuğrul, **a.g.t**, s.291.
[375] Ertuğrul**, a.g.t,** s.313-314.
[376] Ertuğrul, **a.g.t**, s.316-319.
[377] Telci, **a.g.e**, s.172.

yanında, 368 ada 2 parselde 79 m^2 âsâr-ı atîkadan mescid Vakıflar Genel Müdürlüğü adına 1.grup taşınmaz kültür varlığı olarak kayıtlıdır[378].

4.31. Selçuk Yahşi Bey Türbesi (Kümbet Mescidi)

Selçuk'da Atatürk mahallesinde, İzmir'e bağlanan ana karayolunun sağında yer alan kümbet, sekizgen planlı, kırık piramit şeklinde yıldız planlı bir külahla örtülü, kuzey tarafta eyvan şeklinde düzenlenmiş taşkın ve oldukça anıtsal giriş cephesiyle dikkat çeker[379].

Aydın yöresinin fethinde, II. Murad ile beraber bulunan kumandanlardan, Abdullah oğlu Halil Yahşi Bey'e aittir. Ayasuluğ'da bir medrese inşa ettirmiş olup, medrese ve türbesini bir vakıf kapsamında maddi gelirle de desteklemiştir. XIV-XV. Yüzyılların tipik kümbet mimarisi ile bir türbe olduğunu haykıran bu bina, bugün bir mescid olarak kabul edilmiş ve üzerine bunu ifade eden bir mermer kitâbe de asılmıştır. Türbenin sivri kemerli kapısının üzerinde, kemerin, sağ ve sol köşelerinde, sağda bir, solda iki, toplam üç pano içerisinde tuğlalarla oluşturulmuş olan kûfi bir kitâbe (Foto:90) yer almaktadır[380].

Bugün türbenin girişindeki mermer kitâbede Kümbet Mescidi yazısı mevcuttur. Mescid ibadete açıktır. Kitâbe metni yer yer bozulmasına rağmen yazılar okunabilmektedir.

Metnin okunuşu:

Sağ pano : **"*Bismillâhirrahmanirrahîm, Lâilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah, Hasan, Hüseyin, Ebubekir, Ali* "**

Sol üst pano : **" *Bismillâhirrahmanirrahîm* "**

Sol alt pano : **" *Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah*[381] "**

4.32. Selçuk Türbe

Selçuk-İzmir karayolunun sağ tarafında arkada kalan bir tarlanın içinde bulunan yapı bugün oldukça bakımsız durumdadır ve ağıl olarak kullanılmaktadır[382]. Hakkında yeterli yayın bulunmayan türbenin ismi de bilinmemektedir.

---

[378] Kadastro (tapulama) tutanaklarında ilgili yapıların her hangi bir tapu kaydının bulunmadığı, kadastroda muhtar ve bilirkişi beyanına bağlı olarak tespit yapıldığı anlaşılmaktadır. Eski kayıtlar 1950 yılından sonra Kuşadası'nda kalmıştır. Bu yapıların Kuşadası'nda bulunduğu düşünülen kayıtlarına ulaşmak mümkün olmamıştır.(M.K.)
[379] Ertuğrul, **a.g.t**, s.408.
[380] Telci, **a.g.e**, s. 173-175.
[381] Telci, **a.g.e**, s. 175.
[382] Arel, **a.g.e**, s.198.

Türbenin inşa kitabesi yoktur. İçeride mezar da bulunmaz. İsmi ve kime ait olduğu da belli değildir. Ancak mimari özellikleri, türbenin bir 14.yy. yapısı olduğunu kuvvetle düşündürür[383].

Yapı, Selçuk Tapu ve Kadastro Müdürlüğünde 116 ada 4 parselde kayıtlıdır. Tapu kaydında; 8 kişi adına (özel şahıslar) hisseli 29472 m^2, cinsi tarla" olarak geçmektedir. Yapı tescilli değildir.

4.33. Selçuk Burak Bey Türbesi (Hacı Sinan Türbesi)

Selçuk'ta İngiliz Çukuru olarak adlandırılan bölgede, Artemis Tapınağı'nın güneyinde bulunan türbe bugün harap ve önemli ölçüde toprağa gömülü bulunmaktadır. İnşa kitabesi ve kime ait olduğu bilinmeyen türbe yapısı, İsa Bey Camii'nin güneyinde, "Küçük Hamam" olarak isimlendirdiğimiz hamam kalıntısının ise kuzeydoğusunda ve çok yakınında yer almaktadır. Konumunun yanında devşirme malzemenin yoğun ve dağınık biçimde kullanıldığı arkaik duvar dokusu ve yalın mimarisi, yapının Aydınoğlu dönemine tarihlenmesini mümkün kılmaktadır[384].

Bugün halen ayakta bulunan türbelerden biri olan ve Burak Bey mahallesinde yer alan türbe Burak Bey türbesi, ya da Vakıf kayıtlarında ifade edilen Hacı Sinan Türbesi olabiceğini düşünmekteyiz[385].

Konu hakkında vaktiyle yapılmış bir çalışmasında Şakir Çakmak bu türbenin XIV-XV. yüzyıllarda inşa edilmiş olabileğini ifade etmektedir[386].

Yapının, Selçuk Tapu ve Kadastro Müdürlüğü'nün kayıtlarına göre 3143 nolu adanın batısında yer aldığı tespit edilmiştir. Yapı tescilli değildir.

4.34. Selçuk Burak Bey Hamamı

Selçuk'ta Atatürk mahallesinde yer alan hamam İsa Bey Camii'nin yaklaşık 100 m. kadar kuzeybatısında tarla içinde bulunmaktadır. Bugün her tarafı otlarla kaplı harap durumdaki hamam beş mekânı ile ayaktadır. Mekânlardan yalnızca üçünde üst örtü sağlamdır. İnşa tarihi bilinmeyen yapının yapım ve malzeme özellikleri ise, 14.yy. mimari anlayışına uygunluk gösterir. İşçilik özelliklerine bakarak, hamamın ne çok erken, ne de fazla geç tarihli olmayıp, 14.yy.'ın ortalarında inşa edilmiş olduğunu düşünüyoruz[387].

---

[383] Ertuğrul, **a.g.t**, s.323.
[384] Ertuğrul, **a.g.t,** s.325-326.
[385] Telci, **a.g.e,** s.175.
[386] Şakir Çakmak, **"Selçuk Türbeleri"**, Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu, 4-6 Eylül 1997, İzmir, 1998, s.383.
[387] Ertuğrul, **a.g.t,** s.344-347.

İsa Bey Camii girişinin hemen karşısındaki tarlalar arasında bulunan hamamın içerisinde bir su deposu bulunmaktadır[388]. Keza Burak Bey Hamamı da Yeni su mecrasından su kullanmakta olduğu için vakfa cüzi miktar ücret ödemekte idi. Ancak hamam bu su kaydından bahis olan yerde harâb olarak ifade edilmektedir. Dolasıyla deposu bulunan bu hamam ile, mecradan su kullanma kaydını yan yana getirdiğimizde, bu hamamın Burak Bey Hamamı olma ihtimali bulunmaktadır[389].

Yapı, Selçuk Tapu ve Kadosro Müdürlüğü'nde 247 ada 14 parselde kayıtlıdır. Tapu defterinde, *"10538,11 m^2, cinsi: İçerisinde 3 adet evi bulunan meyva bahçesi, Sahibi: Maliye Hazinesi, sit alanı içindedir"* şeklinde kayıtlıdır.

4.35. Selçuk, Bey Hamamı

Selçuk'ta Atatürk mahallesinde, İsa Bey Camii'nin yaklaşık 150 m. kadar batısında tarla içinde bulunmaktadır. Üst örtüsü de tamamen yıkılmış hamam sadece beden duvarları ile bugün ayaktadır. İsa Bey Camii'nin yakın çevresi içindeki üç hamamdan biri olan hamamın inşa tarihi belirsizdir[390]. Yapının, arşiv vesikalarında[391] geçen, İsa Bey'in hanımı Azize Hatun tarafından yaptırılmış hamam olması da mümkündür.

İsabey Camiinin batı tarafında yer alan ve muhtemelen fetih sonrasında, cami ile beraber inşa edilmiş olan küçük bir hamam bulunmaktadır. Bu hamamın Bey ailesinin kale içerisindeki hamamı olduğunu varsayarsak, iç kalenin batı eteklerinde Bey Hamamı isimli bir mahallenin daha olabileceğini ifade edebiliriz. Beylikler çağında bu mahalle sur içinde olup, sonradan sur dışına taşmış ise de Osmanlı kâtipleri bu mahalleyi sürekli sur içiyle ilişkilendirmişlerdir[392].

Sonradan sur dışına taşmış olan bu hamamın Bey Mahallesinde olduğunu varsayarsak, isminin Bey Hamamı olabileceği düşünülebilir. Yapı, Selçuk Tapu ve Kadosro Müdürlüğü'nde 247 ada 14 parselde kayıtlıdır. Tapu defterinde; "*10538,11m^2, cinsi: İçerisinde 3 adet evi bulunan meyva bahçesi, Sahibi: Maliye Hazinesi, sit alanı içindedir* " şeklinde kayıtlıdır.

4.36. Selçuk Küçük Hamam

Selçuk Artemis Tapınağı'nın güneybatısına düşen Selçuk-Efes karayolunun sağında kalan yapı İngiliz çukuru olarak isimlendirilen, boş ve

[388] Ertan Daş, **"Selçuk'taki Türk Hamamları"**, Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu, 4-6 Eylül 1997, İzmir 1998, s.391.
[389] Telci, **a.g.e,** s.104-105.
[390] Ertuğrul, **agt,** s.348-351.
[391] Akın, **a.g.e**, s.148,(vesikano:82); s.155 (vesika no:107).
[392] Telci, **a.g.e,** s.82.

etrafı ağaçlık bir arazide yer almaktadır. Kitabesinin mevcut olmamasından dolayı inşa tarihi bilinmiyen yapının özellikle süslemeden uzak bir iç mekân anlayışında 14.yy. karakterini bulmak mümkündür[393].

Surların batı eteklerinde ve kaleye en yakın mıntıkada iki hamam kalıntısı daha bulunmaktadır. Bir hamam da Kuşadası yolundan Artemis tapınağına giriş patikasının hemen sol tarafında bulunmaktadır. Bu üç hamamdan bir tanesi, kanaatimizce ya caminin hemen batısındaki hamam ya da Artemis yolunun giriş kısmında yer alan hamam Burak Bey Hamamı olmalıdır. Bu hamam etrafında da aynı isimli bir mahalle oluşmuştur[394].

Yapının, Selçuk Tapu ve Kadastro Müdürlüğü kayıtlarına göre 3143 nolu adanın batısındaki parkın içinde yer aldığı tespit edilmiştir. Yapı tescilli değildir.

4.37. Selçuk Han

Selçuk'ta Turgut Reis sokakta, Müzenin yanında bulunan ve onarım sonucunda tamamen yenilenen yapı bugün Efes Müzesi'ne bağlı bir birim olup, konferans salonu olarak kullanılmaktadır. 1970'li yılların sonlarında başlayan bir onarımla onarılmıştır. Onarım sonucunda yapının görünümü önemli öçüde değişmiştir.

Özgün mimari karakterini önemli ölçüde yitirmiş olan yapı geçmişte yapılan incelemelerde[395]Aydınoğlu eseri olarak değerlendirilmiştir. Aydınoğlu döneminde bu eserin dışında başka bir han örneği ile karşılaşmıyoruz[396]. Yapının kitâbesi yoktur.

4.38. Selçuk İmaret

Selçuk'ta Asmalı sokakta yer alan yapı halk arasında "İmaret" olarak anılmaktadır. Yakın zamana kadar harp durumda olan ve depo olarak kullanılan yapı 1993 yılında Efes Müzesi Derneği tarfından onarılmıştır. Bu onarın sonucunda yani bir işlev kazandırılan yapı "Ayasuluk Kütüphanesi" ismiyle Efes Müzesi'ne bağlı bir birim olarak kullanıma açılmıştır. İnşa tarihi bilinmeyen yapının mimari özellikleri ise 14.yy. eseri ile karşı karşıya olduğumuzu kuvvetle düşündürür[397].

4.39. Selçuk Yapı

[393] Ertuğrul, **a.g.t**, s.352-355.
[394] Telci, **a.g.e,** s.159.
[395] Arel, **a.g.e,** s.202.
[396] Ertuğrul, **a.g.t,** s.361.
[397] Ertuğrul, **a.g.t,** s.363-369.

Selçuk'tan İzmir'e bağlanan ana karayolunun sağında yer alan yapı, Şehabeddin Sivasî Türbesi'nin güneybatısına düşer. 1964 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarfından onarılan yapı bugün bakımlı bir durumdadır. Kitabesi olmayan, inşa tarihi belirsiz yapının fonksiyonu tartışmalıdır. Köşelerin devşirme bloklarla örüldüğü duvar örgüsü ve alınlıklardaki basit tuğla işçiliğiyle dönemin karakteristiğini yansıtan yapının 14.yy. Aydınoğlu Döneminin ilginç bir zaviye örneği olduğu düşünülmelidir[398].

Yapı, Selçuk Tapu ve Kadostro Müdürlüğünde 368 ada 1 parselde kayıtlıdır. Tapu defterinde yapı, "44.27 m^2 (Âsâr-ı Atîka) Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait 1. Grup taşınmaz kültür varlığıdır" şeklinde kayıtlıdır.

4.40. Urla Fatih İbrahim Bey Camii

İzmir'e bağlı Urla ilçe merkezinde Cami-i Atik mahallesinde, Algan İbrahim Bey sokakta yer alan cami bugün bakımlı ve ibadete açıktır. İsminden dolayı, yapının Urla'yı fetheden İbrahim Bey tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır ki, bu kişinin H.Akın'ın tespitleriyle[399] Aydınoğlu Mehmed Bey'in oğlu İbrahim Bahadır Bey olduğu ortaya konmuştur. Böylece, kitabesi ve orijinal vakfiye kaydı olmayan, bugün tipik bir Osmanlı yapısı karakterindeki caminin aslında Aydınoğlu dönemine kadar indiği belgelenmiştir[400].

4.41. Urla Helvacılar Camii

Cami, Urla'ya bağlı Helvacılar köyünde, köye hâkim yamaçlardan biri üzerine kurulmuştur. Plan ve dış görünüm açısından Kumanlu Camii'ne benzeyen yapı oldukça bakımsız ve harapdurumdadır. Herhangi bir onarım çalışması içine alınmayann yapının uzunca süreden beri metruk durumda olduğu bilinmektedir[401].

Kumanlu Camii'nin inşa tarihinin bilinmemesine karşın Cüneyd Bey Camii'nin banisinden ötürü 15.yy. başlarına tarihlendiği kabul edilmektedir. Mimari üslubun ortak karakterine dayanarak yakın benzeri Kumanlu Camii gibi Helvacılar Camii'nin de 15.yy. başlarına ve Aydınoğulları Dönemine tarihlenmesi gerektiğini düşünüyoruz[402].

4.42. Urla Sungurlu Camii

[398] Ertuğrul, **a.g.t,** s.373.
[399] Akın**, a.g.e**, s.71-73.
[400] Ertuğrul, **a.g.t**, s.419.
[401] Arel, **a.g.e**, s.209-210.
[402] Ertuğrul, **a.g.t**, s.279.

Urla'ya bağlı küçük bir yerleşim bölgesi olan Sungurlu'ya giden yolun solunda yer alan cami tamamiyle yıkılmıştır. Doğu, batı ve güney duvarının kısmen ayakta kaldığı yapıda, kuzey duvarının önemli bir bölümü ile minarenin üstü tamamen yıkılmıştır. Bu bölgede en eski yerleşimlerden Kumanlu'ya yakın bir noktada bulunan ve yukarıda adı geçen yapılarla hem malzeme, hem de işçilik açısından önmeli ortaklıklar gösteren yapının Aydınoğlu Dönemine ait olduğunu düşüyoruz[403].

4.43.Urla Türbe "A"

Yapı İzmir'in Urla ilçesinde Sungurlu yolu mevkiinde bir kooperatife ait inşaat sahası içinde yer almaktadır. İsmi bilinmeyen türbeye birkaç yüz metre mesafede aynı karakterde bir türbe yapısı daha bulunur. Yapıların etrafı inşaat halindeki evlerle sarılmıştır. Kare planlı yapının üzeri kubbeyle örtülüdür.

Türbenin inşa kitabesi yoktur. İçeride tarihlemeye yarayacak herhangi bir mezar taşı da bulunmaz. Ancak mimari karakteri ve işçilik özellikleri, türbenin erken tarihli bir eser olduğunu düşündürmektedir. Alınlık üzerlerindeki tuğla süslemenin arkaik niteliği ve pandantifli kubbe geçişleri yapıyı bir 14.Yüzyıl Aydınoğlu eseri olmaya yaklaştıran özelliklerdir[404].

4.44. Urla Türbe "B"

Yapı, Türbe "A" nın birkaç yüz metre uzağında aynı şantiye sahası içinde yer almaktadır. Türbe "A" ya göre daha harap durumdadır. Üst örtüsü tamamen yıkılmış olan kare planlı yapının sadece iskelet halinde duvarları ayaktadır[405]. Bu türbe diğer türbe gibi kitabesiz bir yapıdır. Bu iki yapının birlikte inşa edilmiş anonim yapılar olduklarını söyleyebiliriz[406].

4.45. Urla Saffet Dede Türbesi

Urla'ya bağlı "Tekke Mevkii" olarak isimlendirilen bir köyde bulunan yapı halk arasında "Saffet Dede" ya da "Samut Baba" isimleriyle anılmkatadır. Bugün bir ziyaret yeri durumunda olan türbe oldukça bakımsız ve kısmen de harap durumdadır. Yapının içinde tam ortada tek bir mezar bulunur. Çimentodan gayet kaba bir işçilik gösteren mezar yakın bir tarihte yapıya konmuş olmalıdır. Üzerinde orijinal tarih ya da kitabe içeren herhangi bir mezar taşına da rastlanmaz. Bu nedenle yapının inşa dönemini belirleyebilmek için alınabilecek tek bir kıstas mimari

[403] Ertuğrul, **a.g.**t, s.280-281.
[404] Ertuğrul, **a.g.t,** s.327-328.
[405] Arel, **a.g.e**, s.210.
[406] Arel, **a.g.e**, s.211.

özellikleridir. Bu nedenle Saffet Baba türbesinin 14.yy. sonları ile 15.yy.başlarına ait olması muhtemeldir[407].

4.46. Urla Kumanlu Külliyesi

Yapı grubu İzmir'in Urla ilçesine yaklaşık 5 km. mesafede bulunan Kumanlu (Kamanlı) köyünde yer alır. Köye hâkim olan tepeleren birinin yamacı üzerine kurulmuş olan caminin, merkezini oluşturduğu külliyenin, diğer birimleri güneybatı köşede iki bölümlü halk arasında "medrese" olarak isimlendirilen bir kalıntı, kuzeybatıda üç bölümlü çeşme ile müstakil ayrı bir çeşme kalıntısı ve bu kalıntılardan biraz daha aşağıda yol üzerinde bulunan kuzeydeki hamam oluşturmaktadır. Aynı malzeme ve yapım tekniği ile inşa edilmiş olan yapıların hepsi gayet bakımsız bir durumda kendi kaderlerine terk edilmiştir[408]. Külliyede bulunan yapıların kitabeleri mevcut değildir.

4.47. Seferhisar Yapı

Yapı, İzmir'in Seferihisar ilçe merkezinde Koğuş sokağın köşesinde yer almaktadır. Halk arasında "Mektep" ismiyle anılan kare planlı kubbeli yapının mimari özelliklerine dayanarak daha çok bir mescit ya da tekke yapısıolabileceği söylenebilir. Mektep olarak isimlendirilmesi, yapının gerçekte bir darülkurra ya da darülhuffaz olabileceğini de düşündürmektedir.

Bugün hayvan barınağı olarak kullanılan oldukça bakımsız durumdaki yapı içten briket bir duvarla enine olarak tam ortadan ikiye ayrılmıştır. İç mekânın yalın karakteri 14.yy. mimarisine uygunluk gösterir. Mihrapla birlikte iç mekânda 14.yy.'ın abartıdan uzak, yalın anlayışını buluruz. Bütün bu bulguların ışığı altında yapının bir 14.yy. Aydınoğlu eseri olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu söyleyebiliriz[409].

4.48. İzmir Yıkık Minare Camii

İzmir'de eski İzmir mahallesinde, Eski İzmir caddesi üzerinde yer alan Yıkık Minare ya da Eski İzmir camii ismi ile bilinen yapıdan geriye yalnızca doğu duvarı, güney duvarının doğu köşede küçük bir kalıntı ile kuzeybatı köşedeki minarenin kaide kısmı ulaşmıştır.

İnşa kitabesi olmayan yapının yapıldığı tarih belirsizdir. Yakın dönem dışında yapının geçmişi hakkında da herhangi bir bilgimiz yoktur.

---

[407] Ertuğrul, **a.g.t**, s.331-334.
[408] Ertuğrul, **a.g.t,** s.227.
[409] Ertuğrul, **a.g.t,** s.375-379.

Ancak yapım malzemesi ve mimari karakteri bir Aydınoğlu eseri olabileceğini kuvvetle düşündürmektedir[410].

4.49. İzmir Han Bey Zaviyesi ve Mescidi

Pazaryeri (Agora) mahallesi, 948. Sokakta yer almaktadır. Mahallenin Agora'nın yakınında yer aldığı için Pazaryeri olarak anıldığı, Osmanlı ya da Aydınoğulları Döneminde ise isminin Han Bey olarak değiştirilmesine rağmen eski adını da korumaya devam etmektedir.

İnşası 15.yy. veya daha erken bir tarihe dayandırılan yapı, kentin en erken tarihli camilerinden biridir ve Aydınoğulları'ndan Han Bey'e ait olduğu ifade edilmektedir. Değişik tarihlerde onarım görmüş cami, fevkani bir yapıdır. İzmir'de bir mescid ve zaviye yaptıran Han Bey'in zaviyesinin muhtemelen caminin alt katında olduğu sanılmaktadır. Pazaryeri Camii olarak bilinen eserin diğer adı Namazgâh Camii, Han Bey Camii'dir. Çerkez Hasan Karısı Penme Vakfıdır. Camii Han Bey tarafından yaptırılmıştır[411]. Han Bey Mescidinde Seyyid Ali, padişahın hükmü ile imamdır ve zaviyedardır[412].

Bugün Han Bey Camii ibadete açıktır, caminin zemin katı ticarethane olarak kullanılmaktadır. Zaviye ise ya günümüze ulaşamamış ya da zaviyenin bulunduğu zemin kat kiraya verilmiştir. Caminin güneyinde küçük bir avlu içinde bir mezar bulunmaktadır. Mezarın kitabesi yoktur. Bu yüzden mezarın kime ait olduğu bilinmemektedir[413]. Yapının kitabesi yoktur.

4.50. Aydın Ortaklar Tekin Köy Çerkez Musa Bey Camii

Aydın'a bağlı Ortaklar ilçesi Tekinköy'de Magnesia antik şehrinde, şehri çeviren surların içinde yer alan cami İzmir-Aydın karayolunun sağına düşmekte ve yol üzerinde geçerken görülebilmektedir. Yapı, harap bir halde günümüze ulaşmış, üst örtüsü tamamen yıkılmış yapı beden duvarlarıyla ayakta kalmıştır[414].

Kitâbesi mevcut olmayan yapının inşa tarihi ve yaptıranı belli değildir. İsminden dolayı banisinin "Çerkez Musa" adlı bir kişi olduğu anlaşılırsa da bu kişinin kimliği hakkında aydınlatıcı bir bilgi bulunmaz. Bugüne değin yapı hakkında kısa bir tanıtımın[415] haricinde yapılmış herhangi bir yayın da bulunmamaktadır. Aydınoğulları şeceresinde bilinen "Musa" isimli tek kişi İsa Bey'in oğludur. Kısa bir süre beyliğin idaresinde bulunan bu kişinin Ayasuluğ'da bazı vakıfları olduğu bilinmektedir[416].

---

[410] Ertuğrul, **a.g.t,** s.282-284.
[411] Han Bey Camii batı giriş kapısında V.G.M. tarafından asılan tanıtım levhasından alınmıştır. Levhada verilen bilgilerde Cami, XIX. yy. eseri olarak gösterilmiştir.
[412] Akın, **a.g.e,** s.140. (Vesika No.60.)
[413] Cami İmam-Hatibi, bu mezarın Han Bey'e ait olabileceğini ifade etmiştir.
[414] Ertuğrul, **a.g.t,** s.268.
[415] **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, C.I, VGM. Yay. İlaveli II. Baskı, Ankara,1983, s.710.
[416] Akın, **a.g.e,** s.158.

4.51. Aydın Alihan Türbesi

Yapı, Aydın şehir merkezinde Üveys Paşa mahallesinde yer alır. Aydın merkezinde Aydınoğulları döneminden kalan yegâne eser olan türbenin zamanında cami ve medrese birimleriyle birlikte bir külliyenin parçası olduğu bilinmektedir. Cami ve medrese Yunan işgali sırasında çıkan yangın sonucunda tamamen ortadan kalktıklarından[417] bugün külliyeden geriye yalnızca Alihan Türbesi kalmıştır.

İçeride toprak zemin üzerine kuzeydoğu köşeye bitişik durumda yerleştirilmiş dört mezar bulunur. Mezarların sanduka kısımları çimentodur. Tek orijinal kısım olan baş ve ayak taşları ise çeşitli yerlerden devşirilerek buraya konulmuş erken Osmanlı devrine ait malzemelerdir. Türbenin inşa kitabesi yoktur. Ancak 781/1381-1382 tarihli mezar taşındaki kitabeden zaten türbenin bu tarihte inşa edildiği öğrenilmektedir[418].

4.52. Aydın Karacasu Hafsa Hatun Türbesi

Yapı, Aydın'ın Karacasu ilçaesine bağlı Başaran Kasabasına 1 km. uzakta, Antiocheia antik şehrinin hemen yanında Menderess Ovası'na hâkim bir tepe üzerinde yer alır. Aydınoğlu Yakup Bey'in kızı Hafsa Hatun tarafından yaptırılan ve bugün tek başına yükselen türbenin aslında yapı grubuna dâhil bir ünite olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı vakıf kayıtlarından Hafsa Hatun'un medrese ve imaret vakıflarının da burada yer aldığı öğrenilmektedir[419].

Ancak bu eserlerden hiçbir iz kalmazken, yalnızca türbe ayakta kalmıştır. Yapıda Hafsa Sultan'a ait mezar taşı mevcut olmamakla birlikte, inşa tarihini veren bir kitabe de mevcut değildir. Bu nedenle yapım tarihi belirsizdir[420].

4.53. Aydın Karacasu Aydın Bey Türbesi

Yapı, Aydın Karacasu ilçesine bağlı Esençay (eski ismi Boyasın) köyünün Türbeönü mevkiinde yer almaktadır. Ağaçlık bir arazi alanın ortasında bulunan, yeşillikler içinde adeta kaybolmuş yapının etrafı da yabani otlarla sarılmıştır. Bugün bir ziyaret yeri durumundaki türbenin kuzeyinde bir hazire olduğu fark edilir. Mezarlardan yalnızca bir tanesinde baş taşı mevcut ise de, o da kitabesizdir. Orijinal mezar taşının 150 sene önceye değin mevcut olduğu ancak defineciler tarafından tahrip edilmek

[417] Akın, **a.g.e,** s.120.
[418] Ertuğrul, **a.g.t,** s.194-195.
[419] Akın, **a.g.e,** s.145.
[420] Ertuğrul, **a.g.t,** s.201.

suretiyle daha sonra tamamen ortadan kaldırıldığı söylenmektedir[421].

İnşa kitabesi ve tarihi mezar taşı olmadığı için kesin yapım tarihi bilinmeyen, ancak halk arasında "Aydın Bey" ya da "Aydın Baba" isimleriyle anılan türbenin Aydın Beylerine ait olduğu kabul edilmektedir[422].

4.54. Aydın Nazilli Kestel Türbesi

Nazilli'ye bağlı Kestel köyünde yer alan türbe kare planlı, kubbeli bir yapıdır. Bir avlu içinde yer alan türbenin aslında bir külliyenin parçası olduğu anlaşılmaktadır. Dıştan tamamiyle sıvanmış olan kare planlı türbe zeminin iyice yükseltilmesi sonucu oldukça aşağıda kalmıştır. Bu yüzden derinde kalan türbeye batı taraftaki girişten basamaklarla inilmektedir.

Türbenin içinde, beton bir kaide üzerinde baş ve ayak taşları ile sanduka kısmı kitabeli bir mezar bulunur. Baş taşı yarıdan kırık olduğu için üzerindeki kitabe okunamamaktadır. Ayak taşında ise dört satırlık kitabeden aşınma nedeniyle yalnızca *"Azam Mehmed Bey…"* ibaresi okunabilmektedir. Kitabenin tam okunamaması yüzünden mezar taşının kime ait olduğu ve tarihi anlaşılamamaktadır. Arşiv vesikalarında, Aydınoğlu vakıfları arasında Kestel'de Üveys Bey Camii'nden bahsolunmaktadır[423].

Bu kayıttan hareket edilerek, Üveys Bey Camii'nin, külliyenin camisi olduğu ileri sürülmüş, türbenin de bu caminin banisine ait olması gerektiği üzerinde durulmuştu[424].Türbenin arkaik karakteri ve mimari özellikleri 14.yy'a tarihlenmesine imkân vermektedir[425].

[421] Ertuğrul, **a.g.t,** s.206.
[422] Ertuğrul, **a.g.t,** s.205.
[423] Akın, **a.g.e**, s.163.
[424] Arel, **a.g.e,** s.189.
[425] Ertuğrul, **a.g.t,** s.342.

V. KAYNAKLARDA GEÇEN AYDINOĞLU BEYLİĞİNE AİT MEVCUT OLMAYAN YAPILAR

5.1. Birgi Mehmet Bey Medresesi

Birgi Ulu Camii'nin kuzey tarafında, avlu içinde yer aldığı bilinen medreseden günümüze hiçbir iz kalmamıştır. Yunan işgali sırasında kısmen yanarak[426] harap olan medrese 1940'lı yıllarda enkaz halinde bulunuyordu[427]. Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır. Bundan dolayı da onun ismi ile anılır. İnşa tarihi bilinmeyen medresenin Birgi Ulu Camii ile aynı dönemde 712/ 1312-1313 tarihinde yapılmış olması yüksek bir ihtimaldir. Bugün medreseden bir iz kalmamıştır.

İbn Batuta'nın "Birgi" bahsinde isim vermemekle birlikte sık sık söz ettiği[428] medrese büyük ihtimalle Aydınoğlu Mehmet Bey'in medresesidir. Evliya Çelebi'nin ise Birgi Ulu Camii'den bahsederken, *"Avlusu etrafında sofalar ve medrese hücreleri vardır "* ifadesi ile kısaca medreseye değindiği görülür[429].

5.2. Birgi Sultan Şah Medresesi

İ.H.Uzunçarşılı, Kitabeler II, s.115'de, Birgi'de Ulu Cami mahallesinde "Sultan Şah" ismi ile anılan, büyük olasılıkla Aydınoğlu Mehmed Bey'in kızkardeşi Sultan Şah'a (Hanzade Hatun) ait olduğunu söylediği büyük bir medreseden bahsetmektedir. Bu medrese bugün mevcut değildir.

Yapıdan günümüze en ufak bir iz bile ulaşmadığı için yeri saptanamayan medresenin, Evliya Çelebi'nin[430] ifadesinden Birgi Ulu Camii'nin güneyinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Birgi Ulu Camii'nin batısında yer alan medrese, kuzeyden güneye uzanan ahşap bir yapı topluluğundan oluşmaktaydı. XX.Yüzyılın başlarında cami avlusunda yapılan çevre düzenlemesi çalışmalarında yıkıldığı Birgi halkı tarafından ifade edilmektedir. Sultan Şah'ın bugün cadde üzerinde bulunan türbesi de zamanında medresenin avlusu içinde kalıyordu[431].

---

[426] Uzunçarşılı, **a.g.e**, s.109.
[427] Akın, **a.g.e,** s.104.
[428] İsmet Parmaksızoğlu**,"İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler***"*, İst.1971, s.29-33.
[429] Evliya Çelebi, **a.g.e,** s.175.
[430] Evliya Çelebi, **a.g.e,** s.175.
[431] Ertuğrul, **a.g.t,** s.415.

5.3. Birgi Aydınoğlu Sarayı

İbn Batuta, Anadolu seyahati sırasında uğradığı Birgi'de konuk olarak ağırlandığı Aydınoğulları Sarayından bahseder[432]. İbn Batuta, büyük bir kapıdan girdiği sarayda, ortada her köşesinde ağzından su akan tunçtan aslan heykellerinin yer aldığı bir salondan bahsetmektedir. Bunun dışında sarayda hizmet edenlerden ve ikram edilenlerden övgü ile söz etmesi sarayın zenginliğine işaret sayılmalıdır[433]. Birgi Aydınoğlu Sarayından günümüze ulaşan bir iz bulunmamaktadır.

5.4. Birgi Gazi Umur Paşa Kızı Azize Melek Hatun Darul-huffaz[434]

Gazi Umur Paşa'nın kızı Azize Melek Hatun'un Birgi'de bir Darul-huffaz yaptırdığı arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Günümüzde bu eserden bir iz kalmamıştır.

5.5. Birgi Silahdar Ağa Zaviyesi[435]

Zaviye günümüze ulaşmamıştır. Kitâbesi de mevcut değildir.

5.6. Birgi Aydınoğlu Halil Bey Kızı Hûrî Mescidi[436]

H.Akın'ın "Aydınoğlu Beyliği Tarihi Hakkında Bir Araştırma" isimli eserinde 144 nolu vesikaya dayanarak, Aydınoğlu Halil Bey Kızı Hûrî Mescidi'nin varlığından sözetmektedir. Bugün Birgi'de Hûrî Mescidi mevcut değildir.

5.7. Birgi Şeyh Muhiddin Zaviyesi[437]

Şeyh Muhiddin Zaviyesi'nin varlığını arşiv vesikalarından tespit etmekteyiz. Bugün yapı mevcut değildir.

5.8. Birgi Yatağan Dede Zaviyesi:

Yatağan Dede Zaviyesi Samut(Semit) köyünde İsa Bey vakfıdır[438]. Eski adı Samut (Semit), günümüzde ise Üçkonak mahallesinde bulunan Caminin haziresinde Semit Baba Türbesi bulunmaktadır. Önceleri kubbeli bir yapı iken, bugün üzeri açık olan türbede iki mezar mevcuttur. Mezarların şahideleri olmadığından kime ait oldukları tespit edilememiştir.

5.9. Birgi Ali Baba Zaviyesi

---

[432] **İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler** (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), İst.1971, s.33-34.
[433] Paul Wittek, **Menteşe Beylği**, Ankara,1996, s.119-120.
[434] Akın, **a.g.e**, s.198.(Vesika No.50,89,140)
[435] Akın, **a.g.e,** s.139.(Vesika No.53.)
[436] Akın, **a.g.e,** s.162.(Vesika No.144.)
[437] Akın, **a.g.e**, s.147-159.(Vesika No.88,134.)
[438] Akın, **a.g.e**, s.138-148.(Vesika No.51,90.)

Marmara köyünde Ali Baba Zaviyesi, Gazi Umur Paşa ve atası Mehmet Bey vakfeylemiştir[439]. Yapı bugün mevcut değildir.

5.10. Ödemiş Süleyman Köyü Kara Hasan Bin İbrahim Camii

Ödemiş Süleyman Köyünde bulunduğunu vesikalardan öğrendiğimiz Camii şerifin banisi Kara Hasan bin İbrahim'dir. Banisi cami için emlakından beşbinnakit akçenin kârından her yıl beşyüz akçe vakfetmiştir[440]. Cami günümüze ulaşamamıştır.

5.11. Ödemiş Bezdegüme Hanzade Hatun Hamamı

Hanzade Hatun Aydınoğlu Mehmed Bey'in kızıdır. Mezkûr hatun Birgi'ye bağlı Bezdegüme(Yolüstü) köyünde bir hamam bina etmiş ve Dereli Köyü'nde Sarubey Değirmeni olarak bilinen değirmeni satın alıp bu hamama vakfetmiştir. Birgi'de medfun olduğu türbesinde dört hafıza günlük birer akçe yevmiye ile bir cüz Kur'ran tilavet edilmesini, ayrıca Bezdegüme'de altı adet dükkân vakfetmiştir ki, türbedar kim olursa gelirine o kimseler mutasarrıf olarak vakıf defterine kaydedilmiştir[441]. Hamamdan geriye sadece temelleri kalmıştır.

5.12. Ödemiş Bezdegüme Gazi Umur Paşa Vakfına Ait Değirmen

Gazi Umur Paşa vakfına, Mevlana Müderris tasarruf eder. Defteri Atık'de kayıtlıdır[442]. Değirmen günümüze ulaşmamıştır.

5.13. Bademli Sarubey Çeşmesi ve Değirmeni

Banisi Aydınoğlu Mehmed Bey'in kızı Hanzade Hatun'dur[443]. Sarubey çeşmesi ve değirmeni günümüze ulaşmamıştır.

5.14. Bademli Aydınoğlu İsa Bey Kızı Hafsa Hatun Zaviyesi

Zaviye Aydınoğlu İsa Bey'in Kızı Hafsa Hatun tarfından yaptırılmıştır. Vakfın meşihatı ve nezareti Şeyh Bayazıd müridlerinden Abdülgaffar Çelebi'nin evladına bırakılmıştır[444]. Zaviye günümüze ulaşmamıştır.

5.15. Kiraz Aydınoğlu Umur Bey Mescidi

Ashab-ı hayrattan merhum Aydınoğlu (Umur) Hacı Ömer Bey'in inşa ettiği mescit[445] günümüze ulaşmamıştır.

---

[439] Akın, **a.g.e**, s.148-161.(Vesika No.91,141.)
[440] Akın, **a.g.e,** s.161.(Vesika No.92,142.)
[441] Akın**, a.g.e**, s.161-162.(Vesika No.143.)
[442] Akın, **a.g.e,** s.140.(Vesika No.56.)
[443] Akın, **a.g.e**, s.161.(Vesika No.143.)
[444] Akın, **a.g.e,** s.143.(Vesika No.66.)
[445] Akın, **a.g.e**, s.170.(Vesika No.176)

5.16. Tire İbni Melek Medresesi

Tire'de Süleyman Şah Türbesi'nin yanında yer alan medresenin günümüze hiçbir iz ulaşmamıştır. Daha önce araştırmacıların enkaz halinde iken gördüğü[446] medrese hakkında bilinenler son derece kısıtlıdır. Yapı Aydınoğlu Mehmed Bey'in vakfıdır[447].

5.17. Tire Ferişteh Oğlu Medresesi

Ferişteh Oğlu Medresesi Aydınoğlu Süleyman Şah tarafından vakfedilmiştir. Defteri Atika'da mukayyed ve mesturdur[448]. Medrese günümüze ulaşmamıştır.

5.18. Tire Cündi Bey Camii

Ali Han Medresesinin vakıfları, Cündi Bey Camii'nin imameti ve medrese-i mezbûre müderrisine tahsis olunup, evkaf gelirleri ki, ona tahsis olmuş eskidenberi bu müderrise verilegelmiştir[449]. Cami günümüze ulaşmamıştır.

5.19. Tire Kara Hasan Oğlu Zaviyesi

Kadim-ül eyyamdan vakfiyeti mukarrerdir[450]. Zaviye günümüze ulaşmamıştır.

5.20. Tire Yahşi Bey Camii, Medresesi ve Türbesi

Yapılar topluluğu günümüze ulaşmamıştır. Arşiv vesikalarında geçmektedir[451].

5.21. Tire Yegânlu Köyü Şeyh Alihan Zaviyesi

Tire Yegânlu (Yeğenli) köyünde bulunan zaviye, Aydınoğlu kızlarındanHundî Hatun tarafından vakfedilmiştir[452]. Zaviye günümüze ulaşmamıştır.

5.22. Tire Şeyh Eleki Sultan Zaviyesi

Aydınoğlu İsa Bey vakfıdır[453]. Zaviye günümüze ulaşmamıştır.

---

[446] Riefstahl, **"Cenubi Garbi Anadolu'da Türk mimarisi,** İstanbul, 1941, **s.** 27
[447] Cahit Baltacı, **"XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri",** İst.1976, s.100.
[448] Akın, **a.g.e**, s.145-156.(Vesika No.70,116.)
[449] Akın**, a.g.e**, s.144.(Vesika No.69.)
[450] Akın, **a.g.e,** s.157.(Vesika No.126.)
[451] Akın, **a.g.e**, s.58.(Vesika No.127,128.)
[452] Akın, **a.g.e,** s.156-158.(Vesika No.118,130,131.)
[453] Akın, **a.g.e**, s.157.(Vesika No.125.)

5.23. Tire Ali Baba Zaviyesi

Zaviye, Tire'de eski asıyla Fata, yeni adıyla Gökçen Mahallesinde Aydınoğlu Umur Bey nişanıyla ve merhum Sultan I.Murad hükmüyle malum olmuştur[454]. Yapı günümüze ulaşmamıştır.

5.24. Tire Aydınoğlu İshak Bey Mescidi ve Zaviyesi

Aydınoğlu neslinden İshak Bey tarafından yaptırılmıştır[455]. Arşiv vasikalarında Tire Gökçen Mahallesinde olduğu anlaşılan mescit günümüze ulaşmamıştır.

5.25. Tire Deli Baba Zaviyesi

Tire Boynuyoğun köyünde hayır sahibi Cündi Bey bin İbrahim Bey namında biri tarfından köy sınırına yakın olan kestaneliği satın alarak zaviyeye vakfetmiştir[456]. Zaviye günümüze ulaşmamıştır.

5.26. Tire Hüseyinlü Zaviyesi

Zaviye Tire'nin Hüseyinli köyündedir. Gazi Umur Bey ve atası Mehmed beyin vakfıdır[457]. Yapı günümüze ulaşmamıştır.

5.27. Selçuk Aydınoğlu İsa Bey Mescidi

Aydınoğlu İsa Bey'in Ayasuluğ, Birgi ve Keles (Kiraz)'te bulunan camilerine ait vakıflarının olduğu[458] arşiv vesikasında belirtilmektedir. İsa Bey Mescidi günümüze ulaşmamıştır.

5.28. Selçuk İsa Bey Zevcesi Azize Hatun Bezirhane ve Dükkânı

İzmir Selçuk'ta, banisi Azize Hatun olan bezirhane ve dükkân[459] bugün mevcut değildir.

5.29. Selçuk Hızır Bey Hatunu Mescidi

Ayasuluğ'da XVI. yy'da bile mevcut bulunmayan mescitlerdendir. İsminden de anlaşılacağı kadarıyla, Aydınoğlu Hızır Bey'in hanımı tarafından yaptırılmış olmalıdır. Vakıf defterleri bu mescid hakkında sadece *"bi nâm ü nişan"* ibaresini kullanmaktadır. Yani mescidden hiçbir iz yoktur.

---

[454] Akın, **a.g.e,** s.145-158.(Vesika No.71,129.)
[455] Akın**, a.g.e,** s.145-156.(Vesika No.72,117.)
[456] Akın, **a.g.e,** s.156.(Vesika No.119.)
[457] Akın, **a.g.e,** s.161.(Vesika No.139.)
[458] Akın, **a.g.e,** s.136.(Vesika No.43.)
[459] Akın, **a.g.e,** s.154.(Vesika No.107.)

1530 tarihli muhasebe icmâli muhtemelen bu sebeple mescidi kaydetmemiştir[460].

5.30. Selçuk Musa Bey Zaviyesi

Arşiv vesikalarında[461] zaviye'nin Tire'de bulunan vakıfları hakkında bilgi verilmektedir. Aydınoğullarından Musa Bey tarafından yaptırılan Zaviye günümüze ulaşmamıştır.

5.31. Selçuk Musa Bey Mescidi

Arşiv kayıtları da bu eserin hem mescid hem de zaviye olduğunu yani çok işlevli yapılardan olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla Osmanlı kayıtlarının bu mescid ile ilgili tanımlama biçimi, mescid-zâviye-imaret kavramları arasındaki irtibatı da ortaya koymaktadır. Mesciidin bugün nerede olduğu, ya da şehirdeki hangi eserile eşleştirilmesi gerektiği konusunda bir şey söylemek mümkün değildir.[462]

Bânisi Aydınoğlu Musa Bey olan Mescit günümüze ulaşmamıştır. Arşiv vesikalarında[463] mescide ait vakıflardan bahsedilmektedir.

5.32. Selçuk Ezine Bazar Camii

Gerek mufassal defterde, gerekse icmal defterlerde bu vakıf, '*vakf-ı cami-i bazâr-ı Ezîne*' olarak ifade edilmiş ve toplam1.800 akçalık yıllık geliri olduğu belirtilmiştir. Caminin yeri konusunda icmal vakıf defteri *'nevâhi-i Ayasuluğ'* ifadesini kullanır. Bugün Söke-Ortaklar yolu üzerinde bulunmaktadır[464].

İsa Bey'in torunu Mehmed Şah Çelebi bin Musa Çelebi tarafından tamir edilerek yenilenmiştir[465]. Cami günümüze ulaşmamıştır.

5.33. Torbalı Kızılhisar Germiyanlu Mescidi

Germiyanlu Mescidi günümüze ulaşmamıştır. Arşiv vesikalarında[466] mescide ait vakıfların kayıtları mevcuttur.

5.34. Menderes Cüneyt Bey Medresesi

---

[460] Telci, **a.g.e**, s.151.
[461] Akın, **a.g.e,** s.147-155-157.(Vesika No.83,111,123.)
[462] Telci, **a.g.e**, s.154.
[463] Akın, **a.g.e,** s.147-155.(Vesika No.83,111.)
[464] Telci, **a.g.e**, s.142
[465] Akın, **a.g.e,** s.154.(Vesika No.109.)
[466] Akın, **a.g.e**, s.154.(Vesika No.110.)

1970'li yılların ortasında yalnızca iki parça halinde duvar kalıntısının ayakta olduğu medreseden hiçbir iz yoktur[467]. Kitâbesi de mevcut değildir.

5.35. Urla Alamadan Dede Mescidi

A. Arel tarafından tanıtılan[468] Urla Kumanlu'daki yapı yol inşası sırasında tamamen yıkılarak yok olmuştur. Kare planlı, duvarları farklı büyüklükte, kaba yontma taş, moloz ve büyük bloklardan oluşan karma bir malzeme ile örülmüş olan yapının üzerini tromlu bir kubbe örtmekteydi.

A. Arel yapım özelliklerine dayanarak mescidin fetihten önce iskân edildiği bilinen Kumanlu'nun en erken tarihli yapılarından biri olduğunu ileri sürmüştür[469].

5.36. Urla Fatih İbrahim Bey Hamamı

"İbrahim Bey bir cami bina edüp ve bir hamam ve bazı şeyler vakfeylemiş ki, yekün 2717 bermucibi vakfiye cihet-i hitabet, cihet-i imamet, cihet-i müezzin, cihet-i hafızân, cihet-i nezaret, cihet-i sermahfil"[470] den oluşan görevlilere veriliyordu. Yapı günümüze ulaşmamıştır.

5.37. İzmir Cüneyd Bey Ziyaretgâhı

Evliya Çelebi'nin İzmir'in ziyaretgâhları arasında saydığı Cüneyd Bey ziyaretgâhının[471]Aydınoğlu Cüneyd Bey'e ait olması güçlü bir olasılıktır. Cüneyd Bey'in mezarının yeri[472] bugün bilinmemekteyse de, İzmir'de olması mantıklı görünmektedir[473].

5.38. İzmir Seyyid Mükerremüddin Zaviyesi

Gazi Umur Paşa vakfıdır[474]. Çeşitli kaynaklarda "Emir Sultan" adıyla anılan kişinin Gazi Umur Bey'in komutanlarından, İzmir ve çevresinin fethi sırasında yararlılıklar göstermiş Seyyid Mükerremüddin olduğu söylenmekte ve adına yaptırılan bir zaviyeden bahsedilmektedir[475].

Zaviye günümüze ulaşmamıştır.

5.39. İzmir Dizdarı Hasan Bey Mescidi

Banisi, Limon Kalesi dizdarı Hasan Bey'dir[476]mescit günümüze ulaşmamıştır.

---

[467] Ertuğrul, **a.g.t,** s.93.
[468] Arel, **a.g.e**, s.206.
[469] Ertuğrul**, a.g.t,** s.414.
[470] Akın, **a.g.e,** s.142.(Vesika No.63.)
[471] Evliya Çelebi, **age**, s.98.
[472] Behiç GalipYavuz, **Ödemiş'in Tarihi,** Ödemiş,1993, s.153.
[473] Ertuğrul, **a.g.t,** s.418.
[474] Akın, **a.g.e,** s.145-151.(Vesika No.75,97.)
[475] Tuncer Baykara, **İzmir Şehri ve Tarihi,** İzmir,1974, s.50.
[476] Akın, **a.g.e**, s.153.(Vesika No.104.)

5.40. İzmir Ahicuka Zaviyesi

Cüneyd Bey'in babası İbrahim Bey tarfından yaptırılmıştır[477]. Zaviye günümüze ulaşmamıştır.

5.41. İzmir Aydınoğlu Cüneyd Bey İmareti

Evkafı imareti Cündi Bey bin Aydın ki[478], Aydınoğlu Cüneyd Bey tarafından yaptırılmıştır. Yapı günümüze ulaşmamıştır.

5.42. İzmir Oğlu Bayezid Bey Oğlu Ömer Bey İmareti

İmaret, İzmir oğlu Ömer Bey[479] tarafından yaptırılmıştır. Yapı günümüze ulaşmamıştır.

5.43. İzmir Dizdarı Hasan Ağa Camii

İzmir Dizdarı Hasan Ağa Seydiköy'de bir cami bünyad idüp emr-i padişahı ile ikameti Cuma olunurmuş. Dizdar Ağa bu camiye onbin akçe vakfetmiştir[480].

5.44. İzmir Oğlu Bayezid Bey Kervansarayı ve Değirmeni

İzmir Oğlu Bayezid Bey tarafından yaptırılan kervansaray ve değirmenden günümüze ulaşan bir yapı bulunmamaktadır. Ancak arşiv kayıtlarından[481] yapılarla ilgili malumat edinebiliyoruz.

5.45. Aydın Alihan Medresesi

Evliya Çelebi, Aydınoğulları ile Horasan'dan geldiğini belirttiği Alihan'ın Aydın'daki medresesinden bahseder[482]. Başka kaynaklarda kaydına rastlanmayan yapı günümüze ulaşmamıştır[483].

5.46. Aydın Kestel Üveys Bey Camii

Aydınoğullarından Üveys Bey tarafından yaptırılan cami günümüze ulaşmamıştır. Arşiv vesikalarında[484] camiye ait vakıfların kayıtları mevcuttur.

5.47. Aydın Baba Zaviyesi

---

[477] Akın, **a.g.e,** s.141.(Vesika No.61.)
[478] Akın, **a.g.e,** s.152.(Vesika No.62,77, 87,101,133.)
[479] Akın, **a.g.e**, s.135.(Vesika No.39.)
[480] Akın, **a.g.e,** s.56.(Vesika No.59.)
[481] Akın, **a.g.e,** s.142.(Vesika No.64.)
[482] E.Çelebi, **a.g.e,** s.153.
[483] Ertuğrul, **a.g.t,** s.417.
[484] Akın, **a.g.e**, s.162.(Vesika No.145.)

Mehmed Beyin kızı Hanzade Hatun'un evladı Aydın için Boyasın köyünde yaptırılan türbe günümüze ulaşmamıştır. Arşiv vesikalarında dört hafızın birer akçe yevmiye ile dört cüz tilavet ettikleri[485] kayıt altına alınmıştır.

5.48. Aydınoğlu Mustafa Bey Zaviyesi

Süleyman Şah'ın oğlu Yakup Bey'in kızı Hafsa Hatun tarafından yaptırılan zaviye günümüze ulaşmamıştır. Arşiv vesikalarında[486] türbeye ait vakıfların kayıtları mevcuttur.

5.49. Manisa Alaşehir Umur Bey Camii

Aydınoğlu Umur Bey tarafından yaptırılan cami günümüze ulaşmamıştır. Arşiv vesikalarında[487] camiye ait vakıfların kayıtları mevcuttur.

5.50. Manisa Alaşehir Umur Bey Mescidi

Aydınoğlu Umur Bey tarafından yaptırılan mescit günümüze ulaşmamıştır. Arşiv vesikalarında[488] mescide ait vakıfların kayıtları mevcuttur**.**

[485] Akın, **a.g.e,** s.148.(Vesika No.93.)
[486] Akın, **a.g.e,** s.172.(Vesika No.182.)
[487] Akın, **a.g.e,** s.163.(Vesika No.149.)
[488] Akın, **a.g.e,** s.163.(Vesika No.149.)

VI. DEĞERLENDİRME

"*Aydınoğlu Beyliği Mimarisinde Yazı* " başlığını taşıyan bu çalışmada, döneme ait 119 yapıya ulaşılmıştır. Bu yapıların pek azı bugün ayakta kalabilmiştir. Kitabesi olan yapıların yanında kitabesi olmayan yapılar da incelenmiştir. Aydınoğlu Beyliği mimarisinde hat yazısı; üslup, içerik ve estetik yönünden ele alınarak, dönemin kültür ve sanat hayatına etkileri üzerinde durulmuştur.

Aydınoğlu Beyliği döneminde eser veren hattatlar, nahhatlar, hakkaklar ve mimarlar Selçuklu geleniğini devam ettirmişler, kendi dönemlerine ait yeni bir üslup geliştirememişlerdir. Anadolu Selçuklu eserlerinin neredeyse tamamında yazı unsuruna rastlanmasına rağmen bunları kimlerin yazdığı genelde belli değildir. Nice emek ve gayret sarfedilerek oluşturulmuş bu sanat eserlerinin çoğunda yazanın ismini veren *"ketebe kaydı"* bulunmamaktadır[489]. Aydınoğlu Beyliği mimarisinde de durum böyledir.

Birgi Ulu Camii minberini yapan nahhat Muzaffereddin bin Abdülvahid bin Süleyman el-Arnî ile Selçuk İsa Bey Camiini yapan Şam'lı mimar Müseymeş oğlu Ali, dışında Aydınoğlu Beyliği dönemine ait yapıların kitabelerinde bir mimar veya hattat ismi yer almamaktadır. Aydınoğlu Beyliği dönemi kitabelerinde genellikle celi sülüs yazı tercih edilmiştir. Aydınoğlu Beyliği kitabeleri üslup bakımından ele alındığında, Selçuklu yazı geleneğinin devam ettiği, yeni bir üslubun ortaya konulamadığı sonucuna varmak mümkündür.

Aydınoğlu dönemine ait inşâ kitâbeleri, Aydınoğlu Mehmed Beyin eşi ve çocukları ile aile yakınlarına ait yapıların kitâbelerinden oluşmaktadır. Birgi Ulu Camii doğu kapısı inşâ kitâbesi, Birgi Ulu Camii minberi batı korkuluğundaki inşâ tarihi, minberin doğu tarafındaki Aydınoğlu Mehmed Bey'e ait inşâ kitâbesi, Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi inşâ kitâbesi, Tire Süleyman Şah Türbesi inşâ kitâbesi, Tire İsa Bey Çeşmesi inşâ kitâbesi, Selçuk İsa Bey Camii batı taç kapısı inşâ kitâbesi, Selçuk İsa Bey Hamamı ile Selçuk Saadet (Azize) Hatun Hamamı inşâ kitâbeleri Aydınoğlu dönemine ait başlıca eserlerin inşâ kitâbeleridir.

[489] Recep Gün, **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun, 1999, s.163.

Döneme ait kitabelerin tarihlendirilmesinde hicri tarih ile kameri aylar kullanılmıştır. Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii taç kapısı ile doğu kapısı kitabeleri hicri 712 olarak tarihlendirilmiştir. Aynı caminin minberini yapan usta hicri 722 senesinde minberi tamamladığını belirtmektedir.

Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi inşa kitabesi hicri 734 senesinin Cemaziye'l evvel ayının ikinci günü (9 Ocak 1334), Tire Ulu Camii tamir kitabesi 1287 senesi Salı günü tarihlendirilmiş olup, diğer kitâbelerden farklı olarak ayın yanında gün de belirtilmiştir. Birgi Sultan Şah Türbesi kitabesinde hicri 710 yılı Muharrem ayı başında türbenin tamamlandığı yazılmıştır. Tire Tabakhane Mescidi, Tire Çanakçı Mescidi kitabelerinde de yıl ve ay birlikte yazılmıştır.

Selçuk İsa Bey Camii taçkapısı kitabesinde yer alan; ***"Aydınoğlu İsa Bey emretti, Şamlı Müşeymeş oğlu Ali 9 Şevval 776 senesinde yazdı"*** tarihlendirme buna örnek olarak verilebilir.

Aydınoğlu Mehmed Bey, Birgi fâtihi olması hasebiyle, inşâ kitâbelerinde kendisine mahsus ve beyliğine yakışır özel sıfatlar kullanılmıştır. Birgi Ulu Camii kitâbeleri, "Besmele" ile başlamakta, ardından büyük emir, yüce han, büyük komutan adil ve âlim, hayırların babası, din ve devlet için savaşan Aydınoğlu Mehmed Bey bu camiyi yaptırdı denilmektedir.

Birgi Ulu Camii'nin minberinde bulunan, Aydınoğlu Mehmed Bey'e ait inşâ kitâbesinde ***" Bu güzel minberin inşasını bilgin, adaletli Emir Mehmed bin Aydın emretti"*** ibaresi yer almaktadır.

Aydınoğlu Mehmed Bey'in Türbe kitâbesinde ise, büyük âlim, din uğruna savaşan, hayırlar babası, imanın savunucusu, gazilerin sultanı, Mübariz ed-Devle ve'd-Din sıfatları kullanılmaktadır.

Tire Süleyman Şah Türbesi kitâbesinde, ***"Bu kubbenin altında Büyük Emir Aydınoğlu Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Şah yatmaktadır, Allah rahmet eylesin. Sene 750/1349-1350"*** ibaresi yer almaktadır.

Selçuk İsa Bey Camii batı taç kapısı kitâbesinde ; ***" Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu mübarek cami, büyük sultan, Milletlerin hâkimi, İslam ve Müslümanların sultanı, din ve dünyanın iftiharı Aydın oğlu Mehmet oğlu İsa, Allah mülkünü korusun, 9 Şevval 776 yılında Şamlı Müşeymeş (Dımışkî) oğlu Ali'ye yaptırıldı"*** denilmektedir.

Selçuk İsa Bey Camii taç kapısı kitâbesi Besmele ile başlamakta, devamında Aydınoğlu Mehmed Bey'in oğlu İsa Bey için; büyük sultan, milletlerin hâkimi, İslam ve Müslümanların sultanı, din ve dünyanın iftiharı gibi unvan ve sıfatlar yer almaktadır. Aydınoğlu Beyliği kitâbelerinde yer alan bu tür unvan ve sıfatların Selçuklularda da kullanıldığını görmekteyiz.

Ayet ve hadis metinlerinin yazılı olduğu panolardan bazı örnekler vermek gerekirse; Birgi Ulu Camii doğu kapısı inşâ kitâbesinin üstünde iki satır âyet bulunmaktadır. Birinci satırda Tevbe Suresi 18.âyet, ikinci satırda Fâtır Suresi 34. âyet yer almaktadır. Birgi Ulu Camiinin doğu cephesinde bulunan pencerelerin alınlıklarında da ayetler yer almaktadır. Doğu cephesindeki pencerelerin birinde Kelime-i Tevhîd yer alır. Selçuk İsa Bey Camii taç kapısındaki inşâ kitâbesinin altında da 'Kelime-i Tevhîd' yazısı bulunmaktadır. Kelime-i Tevhîd; ***"Allah'tan başka ilah yoktur, Hazreti Muhammed O'nun kulu ve elçisidir"*** anlamındadır. Beyliğe ait her iki önemli eserdede Allahın varlığını ve birliğini simgeleyen, Müslümanların iman temelini oluşturan Kelime-i Tevhîd yazısını görmekteyiz.

Birgi Ulu Camii minberinde dokuz, pencere kanatlarında ise onaltı adet hadis bulunmaktadır. Bu hadisler adalet, temizlik, çalışkanlık gibi güzel ahlak örneklerinden oluşmakta, değerler eğitimine yönelik dini ve ahlâki mesajlar içermektedir.

Estetik açısından yazı sanatını ele almadan önce, İslâmın sanat ve estetik kavramına yüklediği değerleri özetlemek yerinde olacaktır. İslâmî estetik denildiğinde güzel olan her şey kastedilmektedir. Güzellik kavramı sadece görünende değil özde de olması gereken yüce bir değerdir. Hz. Peygamber bir hadislerinde, ***"Şüphesiz Allah güzeldir, güzelliği sever"***[490] buyurmaktadır. Yaratılan her şeye bu gözle bakmak gerekir. Kâinat Allah'ın sanatının bir tecellisidir. En büyük sanatkâr Allah'tır. İslâm sanatında görünen üslup, görünmeyen ise estetiktir. Estetik en güzel manasını tasavvuf öğretisinde bulmaktadır. Yaratılmışların en şereflisi, eşrefi mahlûk olan insandır. İnsan ise yaratılmışların en akıllısı ve en değerlisi olanıdır. Estetik insanın ruhunu dış âleme yansıtan bir ayna gibidir. İnsan, sanatını en büyük sanatkâr olan Allah'a borçludur. Bu yüzdendir ki, sanat Allah için yapılır.

Aydınoğlu Beyliği yazı sanatında sanatkârlar, kitâbeleri oluştururken, mutlaka "Besmele" hattı ile başlamışlardır. Birden fazla kitâbesi olan yapılarda inşa kitâbesinden önce âyet kitâbesine yer verilmiştir. Birgi Ulu Camii doğu kapısı üzerinde bulunan kitâbelerin ilki âyet, alttaki kitabe ise inşâ kitâbesidir. Burada sanatkâr asıl sanatkârı unutmamış onun ismini yüceltmiştir.

Aydınoğlu Beyliği yazıyı gerekli olan her yerde gözün görebileceği ve okuyabileceği ölçüde kullanmayı bilmiştir. Dini ve sivil mimaride uzaklığı ve yüksekliği yönünden okunamayan yazılar pek nadirdir.

[490] Müslim, İman: 147, 149; Ebû Dâvûd, Libas: 4091; Tirmizî, Birr: 1998. www.kuranikerim.com/kutubi-sitte/5190.html. (10 Ocak 2017).

Aydınoğlu Beyliği eserleri herhangi bir korunma olmaksızın kendi mimari ve yapısal gücüyle günümüze kadar ulaşmış eserlerdir.

Yazıda görsel estetik ya da görünen estetik incelendiğinde, kitabelerdeki yazı estetiğini dönemin yazı sanatının geldiği noktayı göz önüne almak suretiyle bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Aydınoğlu Beyliği mimarisi, Selçuklu mimarisiyle yazı estetiği açısından büyük benzerlikler göstermektedir. Bu dönem yazısı ile bitkisel motifler iç içe kullanılmıştır. Bu durum XIV. Yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir.

XIII. Yüzyılın sonlarına doğru anadoludaki siyasi gelişmeler birçok beyliğin bağımsızlığını ilan etmesine yol açmıştır. Ancak bu olaylar tamamen siyasi boyutta kalmış, kültür ve sanat faaliyetleri bütün hızıyla gelişimini sürdürmüştür[491].

Selçuklu Devletinin dağılmasından sonra Anadolu'da kurulan Türkmen Beylikleri XIV. ve XV. Yüzyılda boş durmamışlar, fikir ve sanat hareketlerini geliştirmeyi bilmişlerdir[492]. Aydınoğullarının yaptırdığı ilk eserlerde Selçuklu etkisi kuvvetini göstermekte ise de, sonuna doğru yeni fikirlerin ortaya çıktığını belli eden eserler vardır[493].

Beylikler dönemi mimari eserlerinde tezyini kûfinin kullanımı daha da azalırken, celi sülüsün hem tezyinatlısı ve hem de sade yazılmış iki ayrı türü, daha fazla tercih edilmiştir. Harflerin formu, kelimelerin satır nizamına göre istifi, kalem hareketlerinin bazen küt ve tok, bazen de uzun ve cılız hali gibi özellikler, bir önceki devri takip etmektedir. Malzeme ve teknik özellikler de aynı hususiyetleri göstermektedir[494].

Cami, medrese ve türbe gibi dini yapılarda hüsn-i hat yazısıyla, hem âyet ve hadisler üzerinden dini mesajlar verilmesi, hem de bedii zevk ve estetik duyguların canlı tutulması amaçlanmıştır. Buna ilaveten Aydınoğlu Beyliği döneminde mimari yapılarda kullanılan yazı, dinin yayılması, öğretilmesi ve gelecek kuşaklara iletilmesi için bir kültür köprüsü oluşturmuştur.

---

[491] Tüfekçioğlu, **a.g.e**, s.15.
[492] Suut Kemal Yetkin. **"Beylikler Devri Mimarisinin Klasik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı"** İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.IV, S. lll-IV, 1955, s. 39-45.
[493] Aslanapa, **a.g.e**, s.40.
[494] Tüfekçioğlu, **a.g.e**, s.15.

VII. SONUÇ

Aydınoğlu Beyliği dönemine ait yapıların kitâbeleri; 18 inşâ kitâbesi, 3 tamir kitâbesi, 8 ayet kitâbesi, 29 hadis kitâbesi, 5 adet Allah'n isimlerinin yazılı olduğu rozet olmak üzere toplam 64 kitâbeden oluşmaktadır. Bu kitâbelerden Selçuk Karakolyanı Mescidi haziresinde 1975 yılında yapılan restorasyon sırasında üç parça halinde bulunan kitâbenin, mescidemi mi yoksa mescidin hariminde bulunan mezarlığa ait bir kitâbe mi olduğu tam olarak bilinmemektedir. Yine bu bölümde adı geçen, Tire Gürcü Melek Hatun Köprüsü ile Tire Tabakhane Mescidi kitâbelerine ulaşılamamıştır.

18 adet inşâ kitabesinin, 8 adedi cami, 7 adedi türbe, 2 adedi hamam, 1 adedi medresede yer almaktedır.

Tire Ulu Camii, Kiraz İsa Bey Camii ve İzmir Emir Sultan Türbesi kitâbeleri tamir kitâbeleridir.

Ayet kitâbelerinin 2 adedi Birgi Ulu Camii taç kapısında, 1 adedi Selçuk İsa Bey Camii taç kapısında, 2 adedi Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii doğu cephesi dış pencerelerinde, 1 adedi Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii kubbesinin orta sahına bakan kemerinde, 1 adedi Selçuk İsa Bey Camii mihrabında, 1 adedi Selçuk İsa Bey Camii iç mekân pencere alınlığında bulunmaktadır.

Hadis kitabelerinin 13 adedi Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii minberinde, 16 adedi Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii iç meken pencere kanatlarında yer almaktadır.

Allahın isim ve sıfatlarının yazılı olduğu 5 adet rozet Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii'nin taç kapılarında yer almaktadır.

Selçuklu dönemi kitâbelerinde kullanılan yazı, yazı alanındaki tezyini süslemeler, palmetler ve bitki motifleri, Aydınoğlu dönemi kitâbelerinde de genellikle kullanılmıştır. Birgi Aydınoğlu Mehmed Bey Camii minberi ile pencere kanatlarındaki kitâbelerde, Selçuklu hat yazı sanatının etkilerini görmek mümkündür. Ahşap ve mermer malzemeler üzerindeki hat yazıları kabartma tekniği ile yazılmışlardır. Dönemin iki önemli eseri olan Birgi Ulu Camii ile Selçuk İsa Bey Camii'nde yer alan ahşap ve mermer kitâbelerin yazı alanında, tezyini palmet ve bitki motiflerinin yoğun bir şekilde yeraldığını görmekteyiz.

Aydınoğlu Beyliği mimarisi, Selçuklu mimarisiyle yazı estetiği açısından büyük benzerlikler göstermektedir. Bu dönem yazısı ile bitkisel

motifler iç içe kullanılmıştır. Bu durum XIV. Yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir.

Selçuklu mimari eserlerinde celî sülüs ve kûfi yazı kullanılmakta birlikte celî sülüs yazı daha çok tercih edilmiştir. Celî sülüs yazı hem yalın hem de zemini süslü olarak, kûfi yazılar ise genellikle tezyini olarak kullanılmıştır. Bu dönemdeki yazıların ortak özelliği harflerin çok basit ve küt, dik harflerin yukarıdan aşağı doğru incelmesidir. Yazıda kalem hareketleri görülmez. Yazıların istifinde, harflerin birbirini kucaklaması hem üslûb hem de estetik bakımdan sözkonusu değildir.

Dekoratif bir eleman olarak kullanılan yazı, mimari malzemelerin etkisiyle gelişmiştir. Yazı, dini ve sivil mimaride iç ve dış mekânlarda kullanılmıştır. Aydınoğlu Beyliği mimarisinde yazı kendine has bir karakter taşımak yerine, Anadolu Selçuklu mimarisinde kullanılan yazı elemanları değiştirilmeden kullanılmış ve muhafaza edilmiştir. Yazı çeşidi olarak genellikle sülüs kullanılmıştır. Döneme ait bazı kitâbelerde sülüs yazı bünyesine kûfi satır eklenmiştir. Selçuk İsa Bey Camii doğu kapısı alınlığındaki kitâbe buna bir örnektir.

Döneme ait yazılar, cami, medrese ve türbelerin taçkapılarında yer alan kitâbelerde mermer üzerine hakk edilerek, minber, kapı ve pencere kanadı gibi yerlerde ise ağaç oyma olarak, birkaç örnekde ise çini üzerine yazılmışlardır.

Yazı alanındaki boşlukların, rumi diye adlandırılan bezemeler ve bitki motifleriyle doldurulması her ne kadar genel kompozisyon için geçerli olmakta ise de yazı için yardımcı bezeme unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir.

Anadolu Beylikleri dönemi mimarisi Türk mimari tarihinde özel bir yer taşır. Beylikler dönemi mimarisi, Selçuklu ve Osmanlı mimarileri arasında bir köprü oluşturmaktadır. Bu dönemde bir yandan Selçuklu özellikleri devam etmiş, öte yandan Osmanlı mimarisine de etkileri olmuştur. Beylikler dönemi sanatı kısa bir zaman içinde Osmanlı mimarisinin oluşumuna da katkıda bulunmuştur.

Batı Anadolu Beyliklerinin hem bölgesel, hem de diğer açılardan Anadolu Selçuklu etkilerinden uzak olmaları ve bulundukları çevre ile ilişkileri yeni denemelere açık olmalarını sağlamıştır. Batı Anadolu Beylikleri mimarisi, Anadolu Selçuklu mimarisi ile bitkisel, geometrik ve yazı kullanımı yönünden büyük benzerlikler gösterirken, plân kuruluşunun mimari denemeleriyle de Osmanlı mimarisinin anıtsal üslubunu hazırlamıştır.

Menteşeoğullarına ait eserlerin pek çoğunun inşâ kitâbesi mevcut değildir. Mevcut olanların muhtevalarında, Selçuklu geleneklerinin devam ettiği, ancak bazı kitâbelerde tarihlerin rakamla verildiği görülmektedir.

Bu uygulama Beylikler dönemi kitâbelerinde bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kufi ve Ma'kılî yazı örnekleri, sadece Batı Anadolu beyliklerinden Menteşeoğullarına ait 1394 tarihli Milas Firuz Bey Camii'nde karşımıza çıkmaktadır.

Beylikler dönemi sanatında süsleme, bezeme, sitilize çiçekler, rumiler ve geometrik geçmeler ile yazı şekillerinden oluşur. Beylikler dönemi süslemelerinde motif ve kompozisyonlar malzeme ve tekniklere göre değişiklik arzetmez.

Beylikler devri, Anadolu Selçuklu geleneğini devam ettirmiş aynı zamanda Osmanlı sanatının alt yapısını hazırlamış ara bir dönemdir. Selçuklu geleneğini büsbütün terketmeyen Beylikler, mimaride yeni bir sanat anlayışı oluşturmayı da bilmişlerdir. Özellikle Orta Anadolu ve Batıdaki Beylikler Selçuklu geleneğini devam ettirmişlerdir.

Beylikler devrinde yazı, sülüs, kufi ve ma'kılî olarak üç türde karşımıza çıkmaktadır. Sülüs örneklerden zemini boş olanlar Orta Anadolu ve Güney Anadolu Bölgeleri yapılarında, zemini bitkisel bezemeli olanlar ise Batı Anadolu Bölgesindeki yapılarda görülmektedir. Özellikle de mihrap nişleri içindeki örneklerin girift bitkisel bezemeli oluşu dikkat çekicidir. Ayrıca, yazının bitkisel çerçeve içine alınması, grift bezemeli zeminde yer alması, bitkisel süslemelerle çevrilmesi Batı Anadolu beyliklerinin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde yoğun olarak kullanılan sülüsün yerini Erken Osmanlı dönemi'nde nesih yazı almaya başlamıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde yapılarda görülen kûfi yazı, Beylikler Dönemi'nde birkaç örnek dışında görülmezken, Erken Osmanlı Dönemi yapılarında az da olsa kullanılmıştır.

Aydınoğlu Beyliği mimarisinde kullanılan yazı tarzı geleneksel Selçuklu yazı üslubudur. Genellikle yazılar gösterişten uzak, oldukça yalın ve sadedir. Aydınoğlu Beyliği, Selçuklulardan aldığı geleneksel yazı sanatını üslup ve estetiğini muhafaza ederek kullanmaya devam etmişlerdir. Aydınoğlu Beyliği döneminin hattat, nahhat ve taş ustaları 120 yıl süren kısa beylik dönemlerinde, yazıda yeni bir tarz ortaya koyamamışlardır.

Gerek üslup ve gerekse de estetik bakımından, Aydınoğlu Beyliği mimarisinde yazı, Anadolu Selçuklu Devleti ile Osmanlı Devleti arasında bir köprü vazifesini görmüş, yazıda yeni bir çığır açamasalar da, Selçuklu yazı geleneğinin devamını sağlamışlardır.

VIII. KAYNAKÇA

AKIN, H, **"Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma"**, İstanbul,1946.

ALPARSLAN, A, **" Mimari Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi",** Boğaziçi Üniversitesi Dergisi,4-5, İstanbul,1976- 1977, s.3.

ALPARSLAN, A, **"Divanî"**, DİA, C. IX, İstanbul, 1999.

ALPARSLAN, A**, " Celi ",** TDV, DİA, C.VII, İstanbul, 1993.

ALPARSLAN, A, **"İbn Mukle'nin İslam Yazısına Hizmeti,"** Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik semineri, 30 Nisan Mayıs 1986 Bildirileri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,1986.

ALPARSLAN, A, **"İslam Yazı Sanatı", Doğuştan günümüze Büyük İslam Tarihi",** C.XIV, İstanbul, 1993.

ALPARSLAN, A, **"Beşeri Bilimler Dergisi"**, s.2-3.

AREL, A, **"14 yy.'da Anadolu"**, s.178-183.

ARMAĞAN, A, M, **"Belgelerle Beylikler Devrinde Tire"**, İzmir,1983.

ARSEVEN, C. E**, "Sanat Ansiklopedisi"**, V, İstanbul, 1994.

ASLANOĞLU, İ,**"Tire'de Camiler ve Üç Mescid"**, Ankara, 11978.

ASLANAPA, O, **"Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı, 14.yüzyıl"**, MEB, Devlet Kitapları,1977.

BALTACI, C, **"XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri"**, İst.1976.

BAŞKAN, Ç, **"Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Renkli Taş Kullanımı, Kültür ve Sanat",** 2/8, Ankara,1990.

BAYAT, A,H, **"Birgi Ulu Camii Minberi"**, Vakıflar Dergisi, S.22, Ankara, 1991, s.134-135.

BAYKARA, T, **"İzmir Şehri ve Tarihi"**, İzmir,1974.

BAYKARA, T, **“ Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu”** Türk Tarih Kurumu, 1.Baskı, 2013.

BERK, S, **“Hat Sanatı, Tarihçe Malzeme ve Örnekler”**, İSMEK Yay, İst. 2006.

BİLGİN, İ, **“Selçuklular ve Beylikler Devrine Ait Yayınlanmamış Üç Kitabe”,**V.D. XIX, Ankara, 1985, s.268.

CHANDLER, R, **“Travels in Asia Minor”**,(1764-1765), London,1971.

CUM’A, İ, **“Dirase fi tasavvuril-Kitabati’l Kufiyye”**, Kahire, ts.

ÇELEBİ, E, **“Seyahatname”,** Maarif Vekâleti Neşriyatı, C.IX, İstanbul, 1935.

ÇELEBİ, K, **“Keşfu’z-Zunûn”**, C.I, İstanbul,1971.

ÇETİN, N,M, **“Arap (Yazı)”,** DİA, II, TDV. Yay, İstanbul 1991.

ÇETİN, N,M, **“İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı”**, IRCICA, İst,1990.

ÇETİN, N,M, **“ Yakut Musta’simi”** İA, XIII, 354; a.mlf, İKMHS, 1973.

DAŞ, E,“**İzmir Emir Sultan Zaviyesi 2007 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışmaları”** XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri, (15-17 Ekim 2008), İzmir,2010.

DAŞ, E, **“İzmir’de Üç Türbe”,** Sanat Tarihi Dergisi, C. XXI, S.1, Nisan/ April 2012,s. 49-69.

DAŞ, E, **“İzmir’de Taş Çiçekler”**, İBB. Kültür Yay, İzmir, 2012.

DAŞ, E, **“Selçuk’taki Türk Hamamları”**, Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu, 4-6 Eylül 1997, İzmir 1998.

DERMAN, U, **“TürkHat Sanatı, Başlangıçtan bugüne Türk Sanatı”**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, Ankara, 1993.

DERMAN, U, **“Selçuklulardan Osmanlıya Celi Sülüs Hattının Gelişimi”,** IV. Milli Selçuklu Medeniyeti Semineri**,** Konya,1994.

DENİZ, B, **“Tire Köylerinde Mimari” (Cami, Türbe ve Çeşmeler), Türk Kültüründe Tire”,** Ankara,1994.

DURAN, R, TURAN GÖKÇE, **"Ayasuluk Kitabeleri, I.Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu"**, Selçuk Belediyesi Kültür yay.1997.

DURUKAN, A, **"Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit",** 2006.

EL-MÜNECCİD,**"Yakut el-Musta'simi"**,Beyrut, Darul Kitabi'l-Cedid,1985.

EROĞLU, S, **"Batı Anadolu Beylikleri Mimarisinde Tipolojiye Bağlı Süsleme Tasarımları", (**Doktora Tezi), İstanbul, 1999.

ERTUĞRUL, S, K, **"Anadolu'da Aydıoğulları Dönemi Mimaris**i",(Doktora Tezi),İstanbul,1995.

EYİCE, S, **"İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Hamamları Hakkında Bir Deneme",** Tarih Dergisi, XI, İst.1960,s.109.

FALKENER, E, **"Ephesus and Diana, Temple"**, London,1862.

GÖKBİLGİN, M,T, **"Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi"**, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları no: 2608, İstanbul, 1979.

GROHMANN, A, **"Arabische Paleographie"** (ı.Tel),Wien,1967.

GÜNDAY, D, **"Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları"**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

HUART, C, **"Les Calligraphes et Les Miniatures de Musulman"**, Paris, Ernest, Leroux, Editer, 1908.

İBN BATUTA, **"Seyahatnamesinden Seçmeler",** (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), İst.1971.

İLTER, F, **"İzmir Cumaovasında Unutulmuş Bir Yapı Grubu, Cüneyt Bey Külliyesi, Anadolu (Anatolia)"**, XIX, Ankara 1988.

İSFAHANİ, H**, "Hat ve Hattatan"**, İst, 1305.

KOCA, S, **"Anadolu Türk Beylikleri, Türkler Ansiklopedisi"**, C.6, Ankara, 2002.

KURAN-I KERİM, (15/45-46). http://www.kuranmeali.org/kuran/hicr-suresi/ayet-45/12-diyanet-isleri-eski-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURAN-I KERİM, (13/24). http://www.kuranmeali.org/kuran/rad-suresi/ayet-24/13-diyanet-vakfi-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURAN-I KERİM, (9/18). http://www.kuranmeali.org/kuran/tevbe-suresi/ayet-18/24-omer-nasuhi-bilmen-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURAN-I KERİM, (33/56). http://www.kuranmeali.org/kuran/ahzab-suresi/ayet-56/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURANI-I KERİM, (23/116). http://www.kuranmeali.org/kuran/muminun-suresi/ayet-116/13-diyanet-vakfi-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURANI-I KERİM(2/149). http://www.kuranmeali.org/kuran/bakara-suresi/ayet-149/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURANI-I KERİM (62/9). http://www.kuranmeali.org/kuran/cuma-suresi/ayet-9/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURANI-I KERİM (2/255. http://www.kuranmeali.org/kuran/bakara-suresi/ayet-255/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURANI-I KERİM (2/285). http://www.kuranmeali.org/kuran/bakara-suresi/ayet-285/13-diyanet-vakfi-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURANI-I KERİM (3/18). http://www.kuranmeali.org/kuran/ali-imran-suresi/ayet-18/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURANI-I KERİM (9/18). http://www.kuranmeali.org/kuran/tevbe-suresi/ayet-18/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURANI-I KERİM (35/34). http://www.kuranmeali.org/kuran/fatir-suresi/ayet-34/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURANI-I KERİM (72/18). http://www.kuranmeali.org/kuran/cinn-suresi/ayet-18/12-diyanet-isleri-eski-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURANI-I KERİM (12/92). http://www.kuranmeali.org/kuran/yusuf-suresi/ayet-92/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURANI-I KERİM (48/28) http://www.kuranmeali.org/kuran/fetih-suresi/ayet-28/2-diyanet-isleri-meali.aspx (10 Ocak 2017).

KURANI-I KERİM (3/30). http://www.kuranmeali.org/kuran/ali-imran-suresi/ayet-30/2-diyanet-isleri-meali.aspx. (10 Ocak 2017).

KÜTÜKOĞLU, M, S**, "15. ve 16. Asırlarda İzmir Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı"**, İzmir, 2000,

MUSTAKİMZÂDE, S.S, **"Tuhfe-i Hattatin"**, Türk Tarih Encümeni, Ankara, 1928.

NİEMANN, G, **"Die Seldschukischen Bauwerke in Ajasoluk"**,Wien, 1906.

ORAL, Z, **"Anadolu'da San' at Degeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri"** Vakıflar Dergisi, Ankara,1962, S.V, s.60-61.

ÖGEL, S, **"Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı"**, Ankara Türk Tarih Kurumu, 1987.

ÖNKAL, R, **"Tire Türbeleri"**, Ankara,1991.

PARMAKSIZOĞLU, İ,**" İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler"**, MEB. Yay.İst.1971.

RİEFSTAHL, R,M, **"Cenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi"**, (Çev. C. Tahir Berktin), İstanbul, 1941.

SEMERCİ, M,O, **"Hazireler İzmir'in Osmanlı Eserleri 1"**, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yay. İzmir, 2005.

SERİN, M, **"Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar"**, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul, 1999.

SERİN, M, **"Hattat Şeyh Hamdullah, Hayatı, Talebeleri, Eserleri"**, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı,1992.

SERİN, M, **"Hat Sanatımız, Tarihçesi-Malzeme ve Aletler",** Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1982.

TELCİ, C, "**Bir Bani, Üç Cami",** Tarih İncelemeleri Dergisi, C.XXV, S.1, İzmir,(Temmuz 2010), s.340.

TELCİ, C, "**Ücra Yerde ve Deniz Kenarında, İhtiyatlu Mahalde Bir Şehir Ayasuluğ"**,Selçuk Belediyesi, Selçuk-Efes Kent Belleği Yay.1,İstanbul, 2010.

TOKLUOĞLU, F, "**İbn Melek Oğlu Mehmed ve Kardeşi Abdülmecid"**, İst.1957.

TÜFEKÇİOĞLU, A**, "Amasya'da Sultan II. Bâyezid Camii Kitâbelerinin Hattatı Hakkında BirTespit"**, Derman Armağanı, Derman-2000-Festschrift.

TÜFEKÇİOĞLU, A, **"Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazının Kullanımı"**, 1. 2, (Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üni. SBE. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van, 1997.

TÜFEKÇİOĞLU, A,**"Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı"**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2001.

TÜFEKÇİOĞLU, A, **"Türk Mimarisinde Yazı",** www. tarihtarih. com **"Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler"**, C.I, (İlaveli II. Baskı), Ankara,1983.

UZUNÇARŞILI, İ,H, **"Kitabeler"**, C.II, İstanbul, 1929.

UZUNÇARŞILI, İ,H, **"Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devleti "**, Ankara, 2003.

ÜLKER, N, ve diğerleri, **"İzmir'de Türk Mührü**, **Emir Sultan Dergâhı Haziresi Mezar Kitâbeleri",** (N. Ülker, V. Günay, C. Telci ile birlikte), Şenocak Yayınları, İzmir, 2008.

ÜNAL, R,H, **"Birgi Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları",** Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2001.

ÜNVER, A,S, **"Hattat Ali bin Hilâl Hayatı ve Yazıları",** Yeni Laboratuar Yay. İstanbul, 1958.

VARLIK, M, Ç, **"Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi"**, C.8, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992**.**

V.G.M.'de İsabey Camii'ne ait 35.15.01/1 nolu dosya.

V.G.M.'de yer alan 35.16.01/3 nolu dosya.

WİTTEK, P, **"Cenubi Garbi Anadoluda Türk Mimarisi"**, İst. 1941.

WİTTEK**,** P, **"Menteşe Beyliği"**, (Çev. O.Ş. Gökyay), Ankara, 1986.

YARDIM, A, **"Şihâb'ül- Ahbar Tercümesi"**, Damla Yayınevi, İstanbul, 1999.

YAVUZ, B,G, **"Ödemiş'in Tarihi"**, Öğrenci Basım ve Yayınevi, Ödemiş,1993.

YAZIR, M, B, **"Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli",** C.1, DİB. Yay. Ankara 1981.

YELKEN, U, **"Aydınoğullarına Dair Kitabeler"**, Tire Küçük Menderes Dergisi, İzmir,1941, s.12.

YETKİN, S, K, **"İslam Ülkelerinde Sanat"**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984.

YETKİN, S. K, **"İslam Sanatı Tarihi"**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2, 1954.

YETKİN, S. K, **"İslam Mimarisi"**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları 2, Ankara, 1959.

YETKİN, S, K,**"Beylikler Devri Mimarisinin Klasik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı"** İlahiyat Fak. Dergisi, C.IV, S. lll-IV, 1955, s. 39-45.

YINANÇ, H**,** M, **"Düsturname-i Enveri"**, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1929.

IX. FOTOĞRAFLAR

Foto. 1: Birgi Sultan Şah Türbesi

Foto. 2: Birgi Sultan Şah Türbesi Kitâbesi

Foto. 3: Birgi Aydınoğlu Mehmet Bey Camii

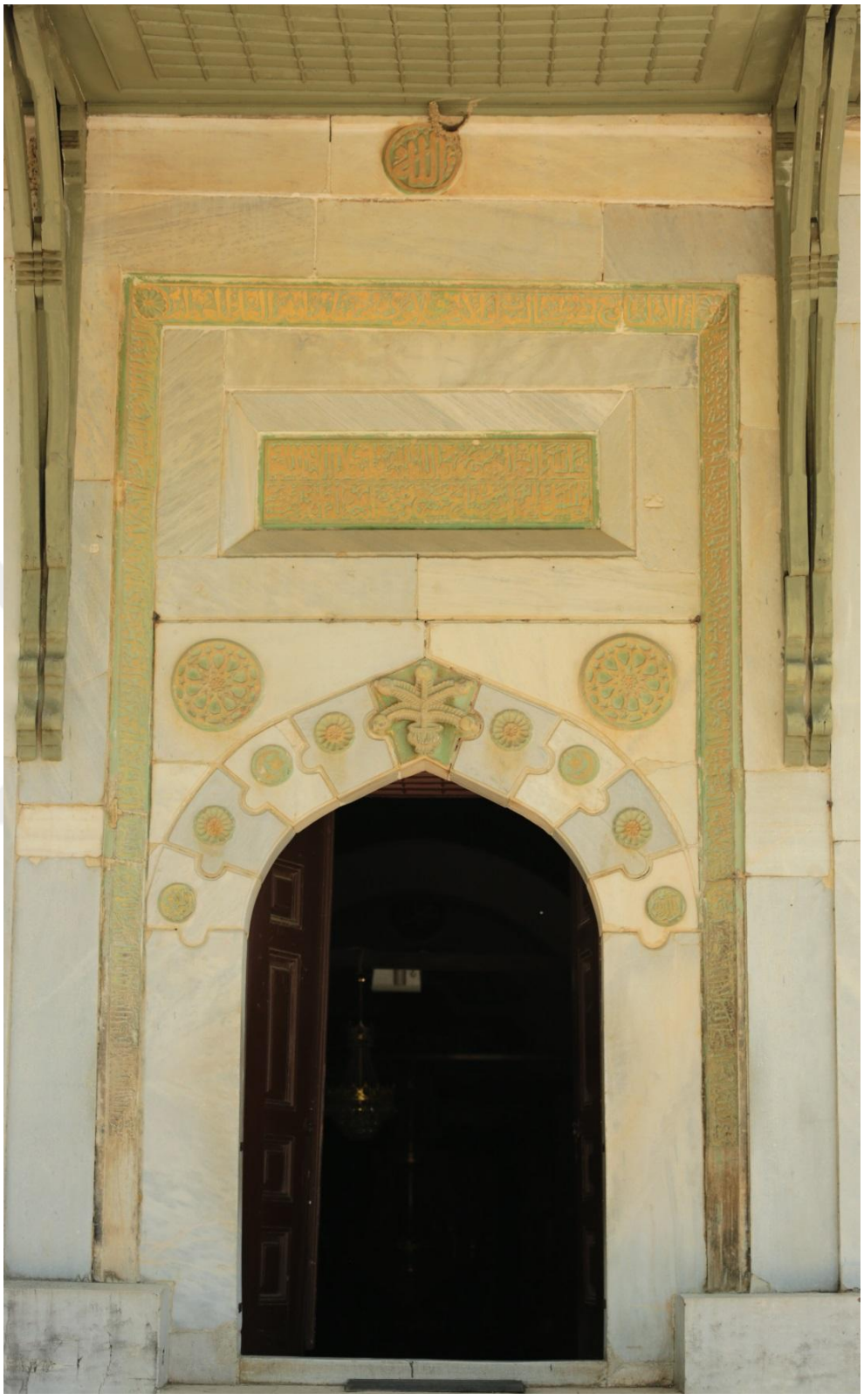

Foto. 4: Aydınoğlu Mehmet Bey Camii Kuzey Taçkapısı

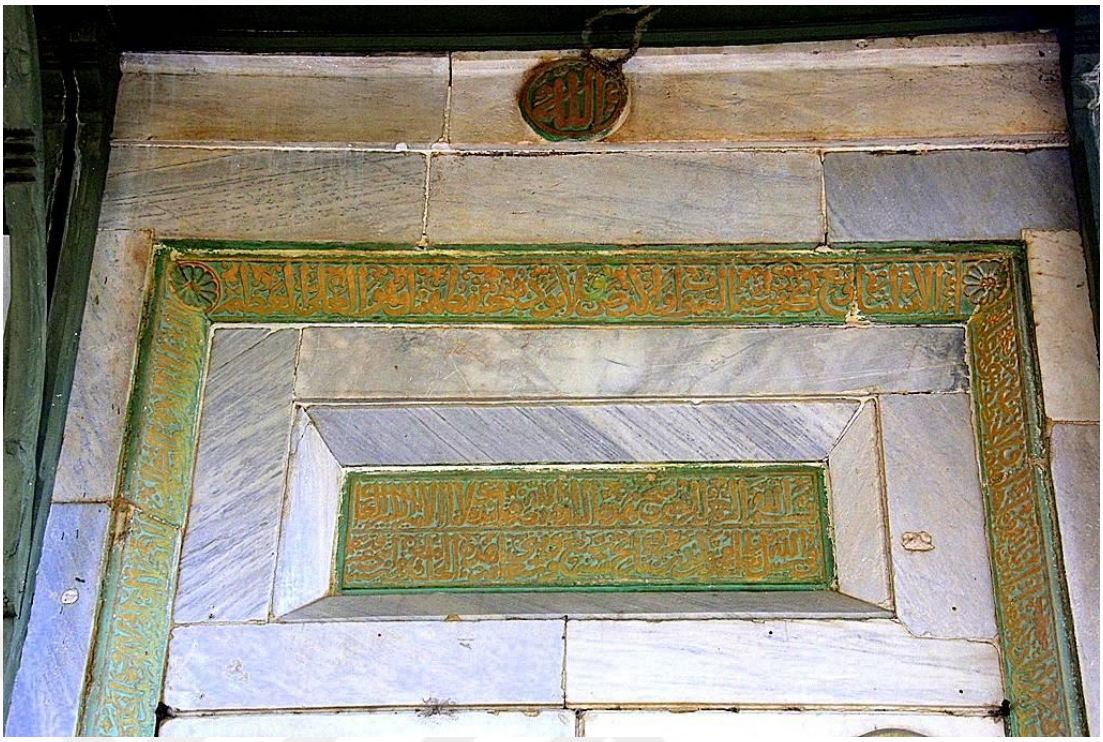

Foto. 5: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Kuzey Taçkapısından Bir Detay

Foto. 6: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Kuzey Taçkapısı Detayı

Foto. 7: Aydınoğlu Mehmet Bey Camii Kuzey Taçkapısı İnşâ Kitâbesi

Foto. 8: Kuzey Taçkapısı Sağ Bordüründe Bakara Suresi 255. Âyeti

Foto. 8-a: Kuzey Taçkapısı Sağ Bordüründe Bakara Suresi 255. Âyetinin Devamı

Foto. 9: Kuzey Taçkapısı Sağ Bordürü Devamında Bakara Suresi 285. Âyet

Foto. 10: Kuzey Taçkapısı Sol Bordüründe Ali İmran Suresi 18. Âyeti

Foto. 11: Kuzey Taçkapısı Sağ Rozette El izzetü lillâh Yazısı

Foto. 12: Kuzey Taçkapısı Sol Rozette El Mülkü lillâh Yazısı

Foto. 13: Kuzey Taçkapısı alınlığındaki Allah Yazısı

Foto.14: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Doğu Cephesi

Foto. 15: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Doğu Kapısı Âyet Kitâbesi

Foto. 16: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Doğu Kapısı İnşâ Kitâbesi

Foto. 17: Doğu Kapısı Alınlığında Sağ Rozette El Mülkü lillâh Yazısı

Foto. 18: Doğu Kapısı Alınlığında Sol Rozette El vahidü'l kahhâr Yazısı

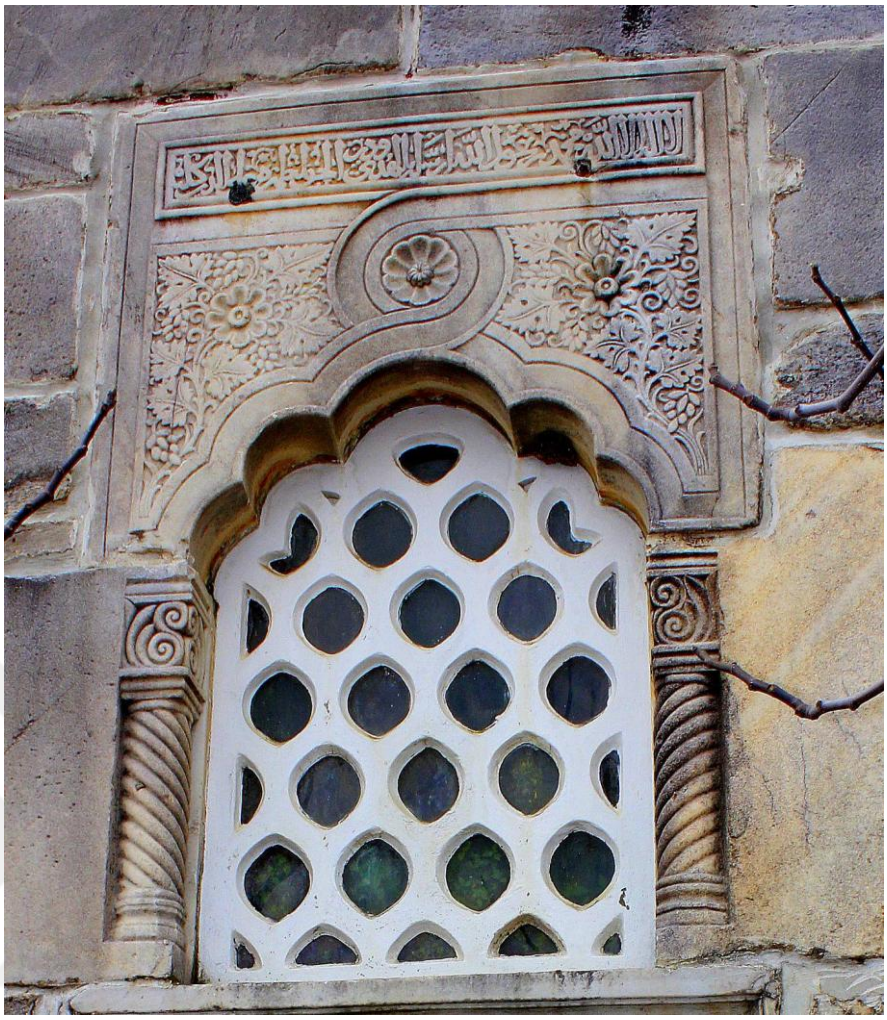

Foto.19: Doğu Cephesinin Güneyindeki Pencere

Foto. 20: Doğu Cephesinin Güneyindeki Pencere Kitâbesi

Foto. 21: Doğu Cephesinin Kuzeyındeki Pencere

Foto. 22:Doğu Cephesinin Kuzeyindeki Pencere Kitâbesi

Foto. 23: Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Minber Kapısı Kitâbesi

Foto. 23-a:Aydınoğlu Mehmed Bey Camii Minber Kapısı Kitâbesinin Devamı

Foto. 24: Minber Kapısı Sağ Kanadındaki Kitâbe

Foto. 25: Minber Kapısı Sol Kanadındaki Kitâbe

Foto. 26: Minberin Batısında Minber Köşkünün Altındaki Birinci Kitâbe

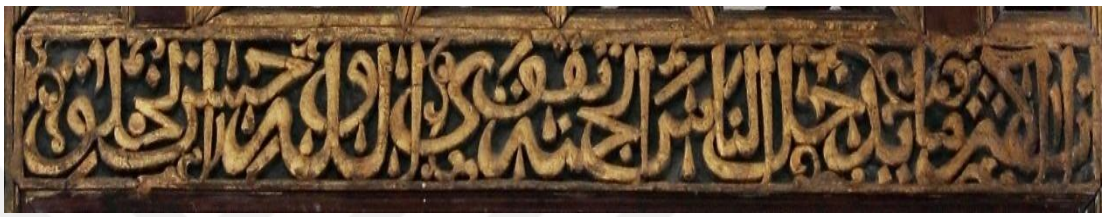

Foto. 27: Minber Köşkünün Altındaki İkinci Kitâbe

Foto. 28: Minber Köşkünün Altındaki Üçüncü Kitâbe

Foto. 29: Minberi Yapan Ustanın İsminin Hakk Edildiği Kitâb

Foto. 30: Minberin Batı Korkuluğunda İnşâ Tarihi Kitâbesi

Foto. 31: Minberin Doğusunda Minber Köşkünün Altıdaki Birinci Kitâbe

Foto. 32: Minberin Doğusunda Minber Köşkünün Altındaki İkinci Kitâbe

Foto. 33: Minberin Doğusunda Minber Köşkünün Altındaki Üçüncü Kitâbe

Foto. 34: Minberin doğusunda Minber Köşkünün Altındaki Dördüncü Kitâbe

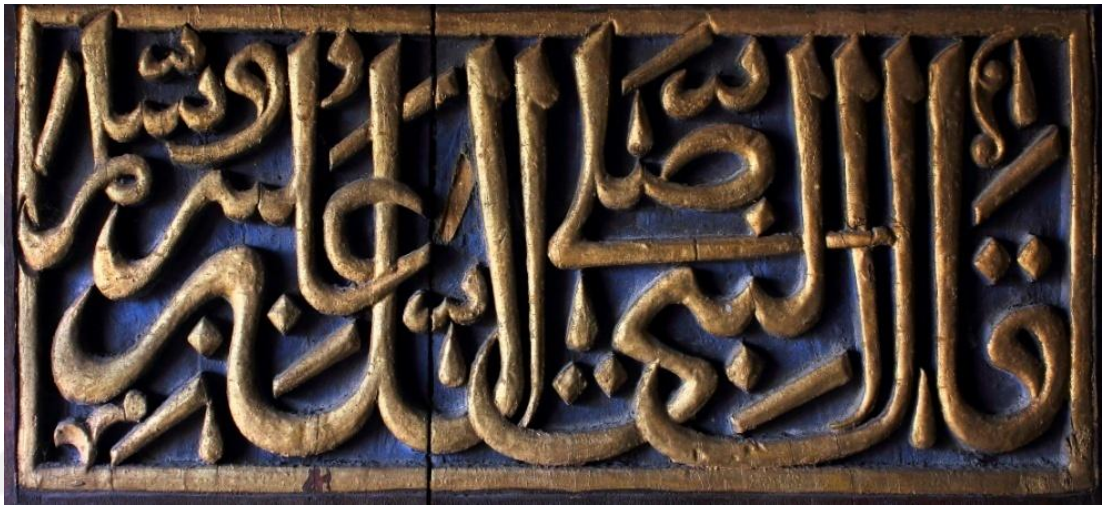

Foto. 35: Minberin Batısında Pencerenin Sağ Kanadındaki Kitâbe

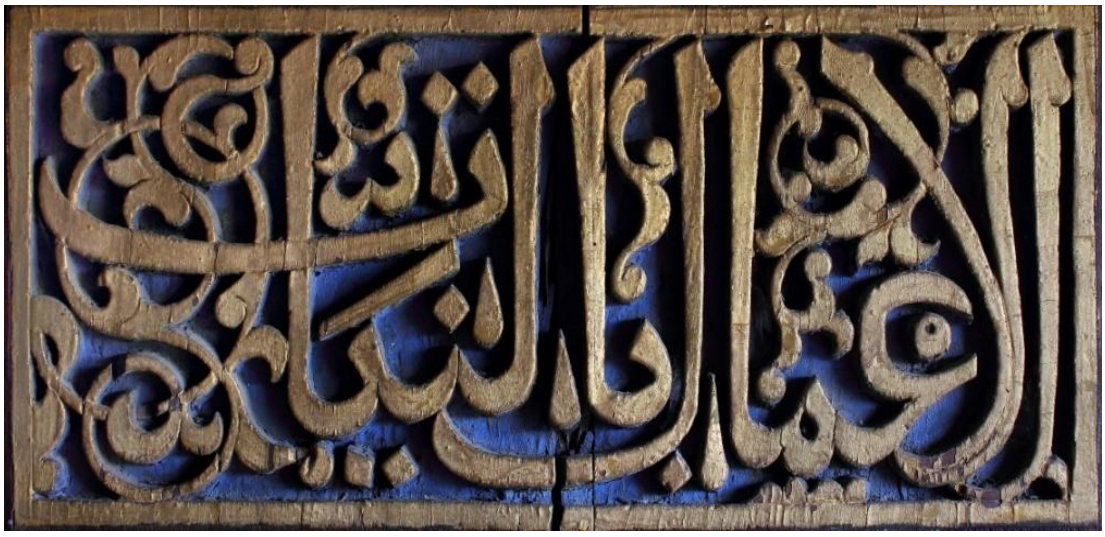

Foto. 36: Minberin Batısındaki Pencerenin Sol Kanadındaki Kitâbe

Foto. 37: Mihrabın Doğusundaki Pencerenin Sağ Kanadındaki Kitâbe

Foto. 38: Mihrabın Doğusundaki Pencerenin Sol Kanadındaki Kitâbe

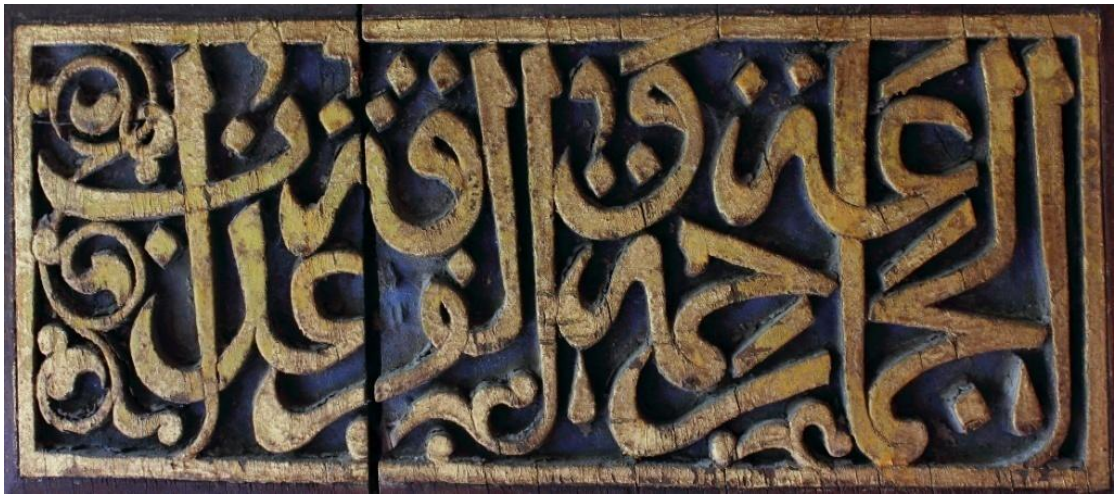

Foto. 39:Caminin Doğusundaki Birinci Pencerenin Sağ Kanadı Kitâbesi

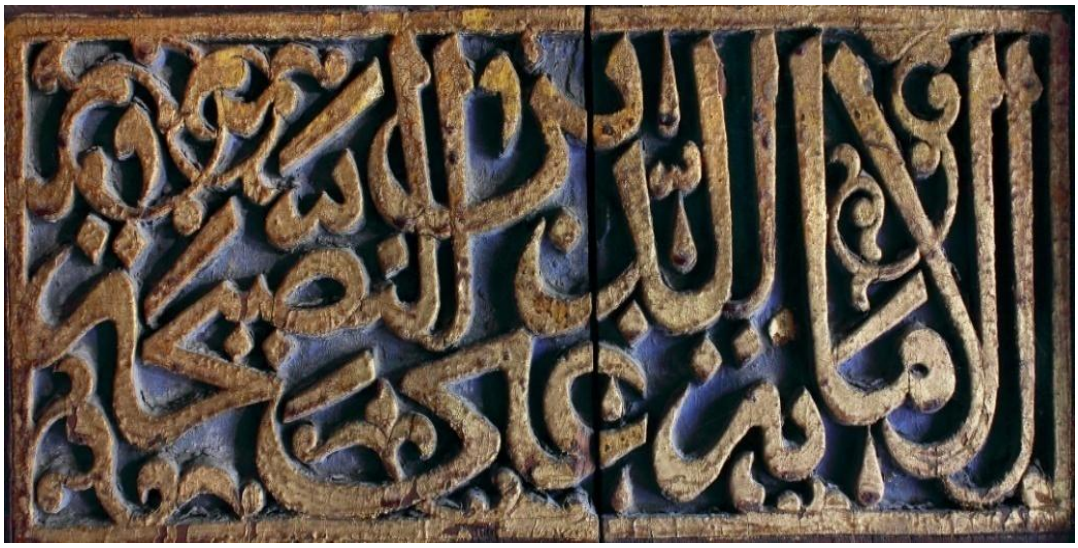

Foto. 40: Caminin Doğusundaki Birinci Pencerenin Sol Kanadı Kitâbesi

Foto. 41: Caminin Doğusundaki İkinci Pencerenin Sağ Kanadı Kitâbesi

Foto. 42: Caminin Doğusundaki İkinci Pencerenin Sol Kanadı Kitâbesi

Foto. 43: Caminin Kuzeyindeki Birinci Pencerenin Sağ Kanadı Kitâbesi

Foto. 44:Caminin Kuzeyindeki Birinci Pencerenin Sol Kanadı Kitâbesi

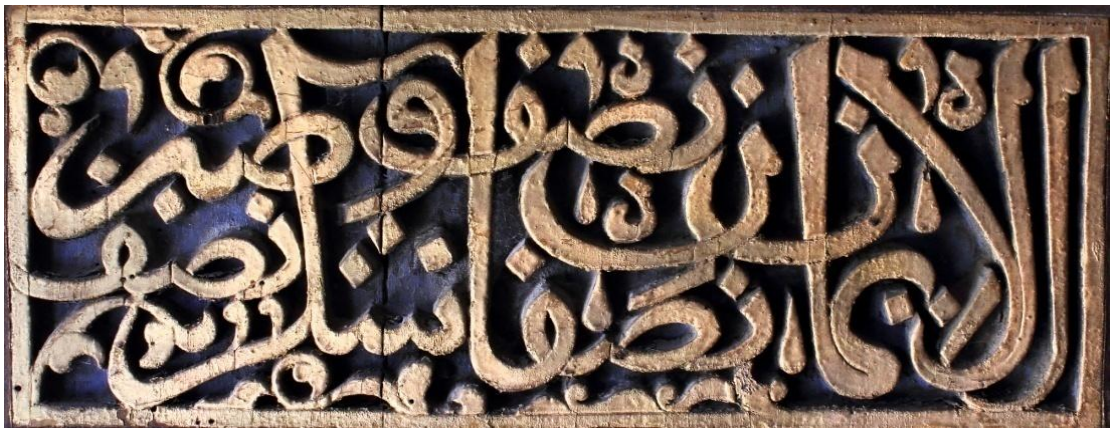

Foto. 45:Caminin Kuzeyindeki İkinci Pencerenin Sağ Kanadı Kitâbesi

Foto. 46: Caminin Kuzeyindeki İkinci Pencerenin Sol Kanadı Kitâbesi

Foto. 47: Caminin Batısındaki Birinci Pencerenin Sağ Kanadı Kitâbesi

Foto. 48:Caminin Batısındaki Birinci Pencerenin Sol Kanadı Kitâbesi

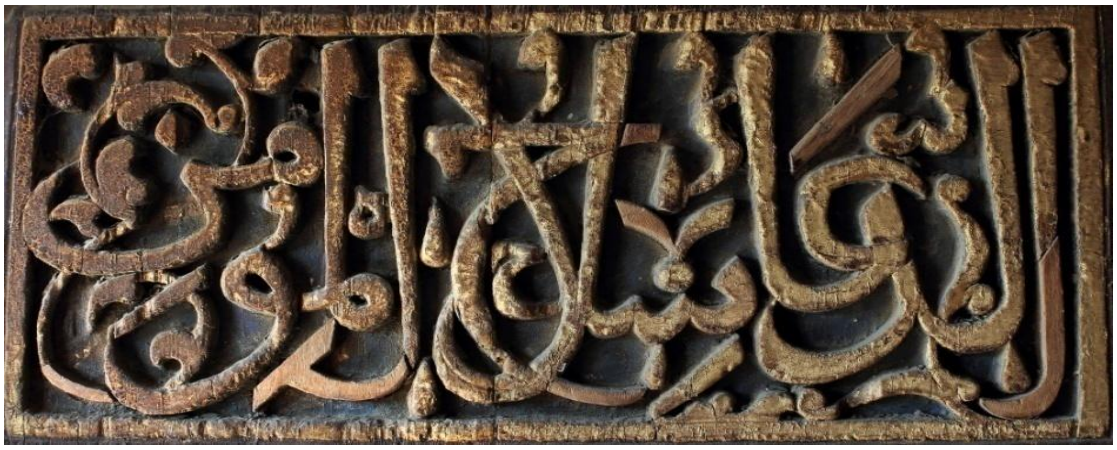

Foto. 49: Caminin Batısındaki İkinci Pencerenin Sağ Kanadı Kitâbesi

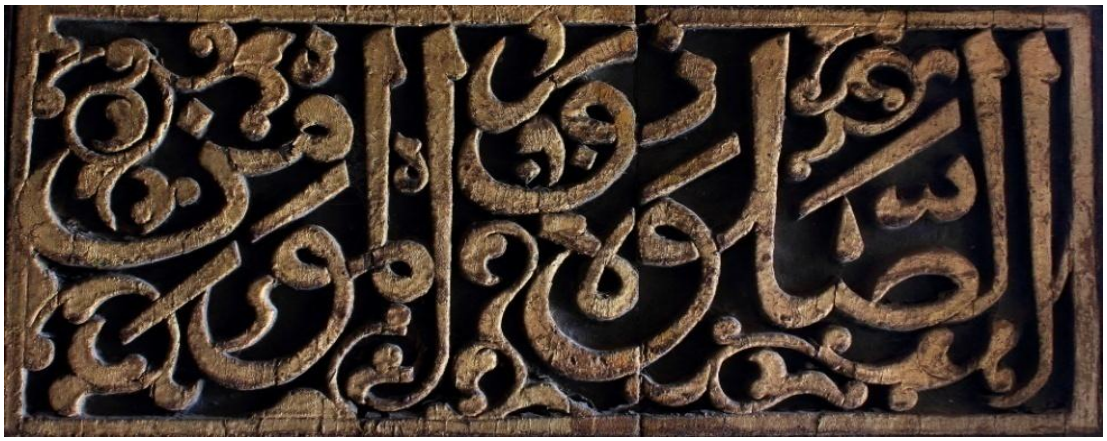

Foto. 50: Caminin Batısındaki İkinci Pencerenin Sol Kanadı Kitâbesi

Foto. 51: Kubbenin Orta Sahına Bakan Kemerinde Yazılı Kitâbe

Foto. 52: Aydınoğlu Mehmed Bey'in Türbesi

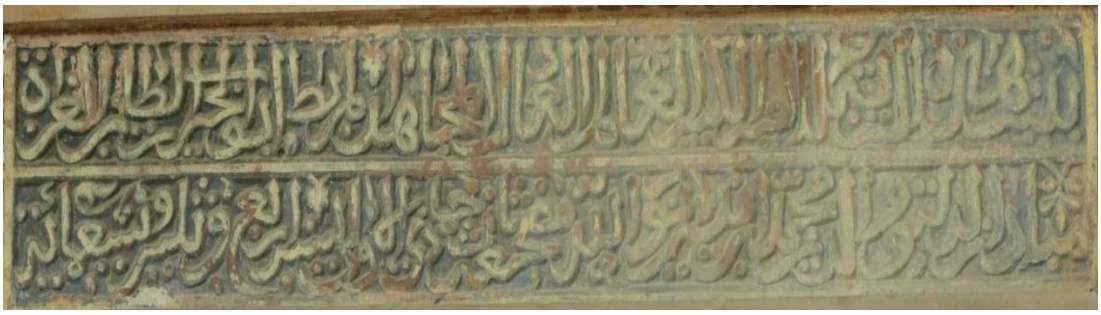

Foto. 53: Aydınoğlu Mehmed Bey'in Türbe Kitâbesi

Foto. 54: Aydınoğlu İsa Bey'in Mezar Taşı Kitâbesi

Foto. 55: Aydınoğlu Bahadır Bey'in Mezar Taşı Kitâbesi

Foto. 56: Aydınoğlu Mehmed Bey'in Mezar Taşı Kitâbesi

Foto. 57: Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in Mezar Taşı Kitâbesi

Foto. 58:Tire Çanakçı Mescidi İnşâ Kitâbesi

Foto. 59: Tire Süleyman Şah Türbesi

Foto. 60: Tire Süleyman Şah Türbesi İnşâ Kitâbesi

Foto. 61: Tire Alihan Medresesi Kitâbesi

Foto. 62: Tire Ulu Camii

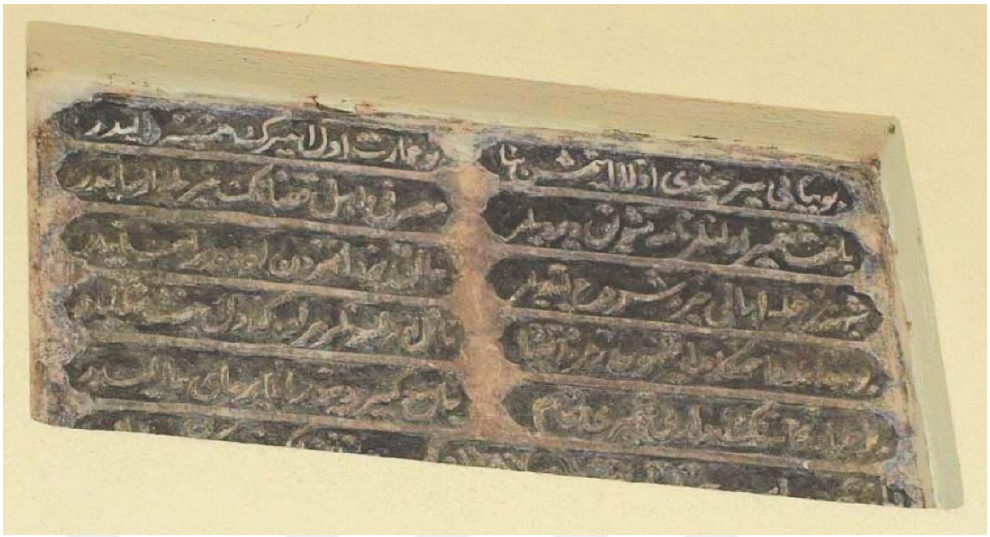

Foto. 63: Tire Ulu Camii Tamir Kitâbesi

Foto. 64: Tire Ulu Camii son Cemaat Yeri Onarım Kitâbesi

Foto. 65: Selçuk Hoca Ali Bin Salih Hamamı (Bey Hamamı)

Foto. 66: Selçuk Hoca Ali Bin Salih Hamamı İnşâ Kitâbesi

Foto. 67: Selçuk Saadet Hatun Hamamı

Foto. 68: Selçuk Saadet Hatun Hamamı Kitâbesi

Foto. 69: Selçuk İsa Bey Camii Doğu Cephesinden Görünüm

Foto. 70: Selçuk İsa Bey Camii Batı Taçkapısı

Foto. 71: Selçuk İsa Bey Camii İç Mekân Doğu Duvarından Bir İz (Soldaki)

Foto. 71-a: Selçuk İsa Bey Camii İç Mekân Doğu Duvarından Bir İz (Sağdaki)

Foto 72: Selçuk İsa Bey Camii Taçkapısı İnşâ Kitâbesi

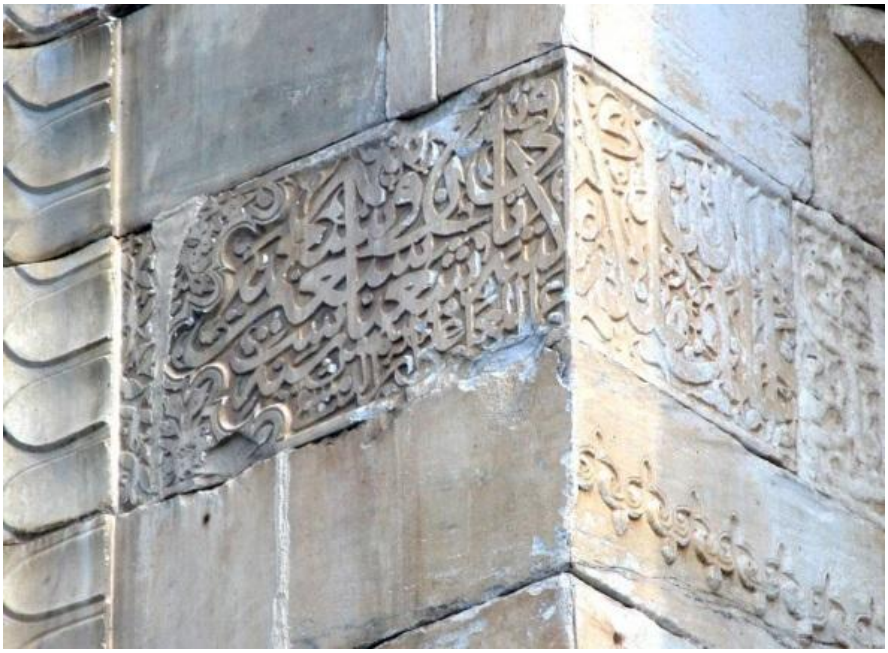

Foto. 73: Selçuk İsa Bey Camii Taçkapısından Bir Detay

Foto. 74: Selçuk İsa Bey Camii Batı Taçkapısı Üzerindeki Diğer Kitâbe

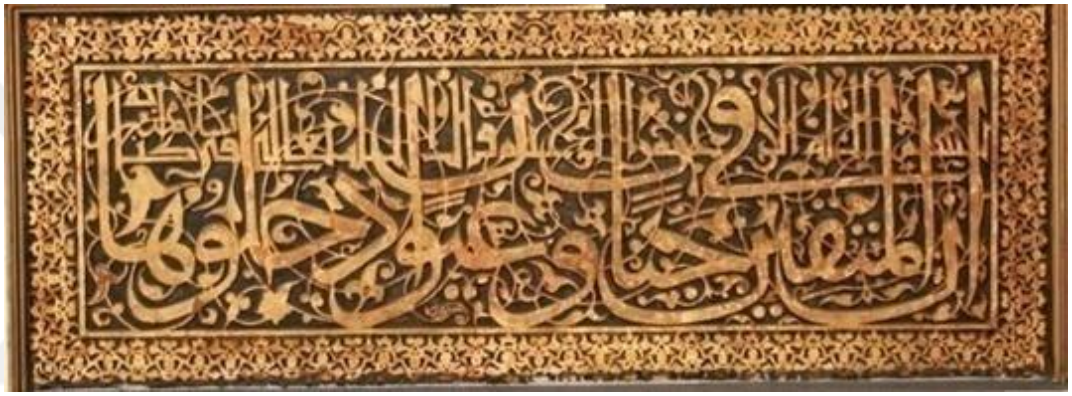

Foto. 75: Selçuk İsa Bey Camii Doğu Kapısı Alınlığındaki Kitâbe

Foto. 76: Selçuk İsa Bey Camii Kuzey Kapısı Alınlığındaki Kitâbe

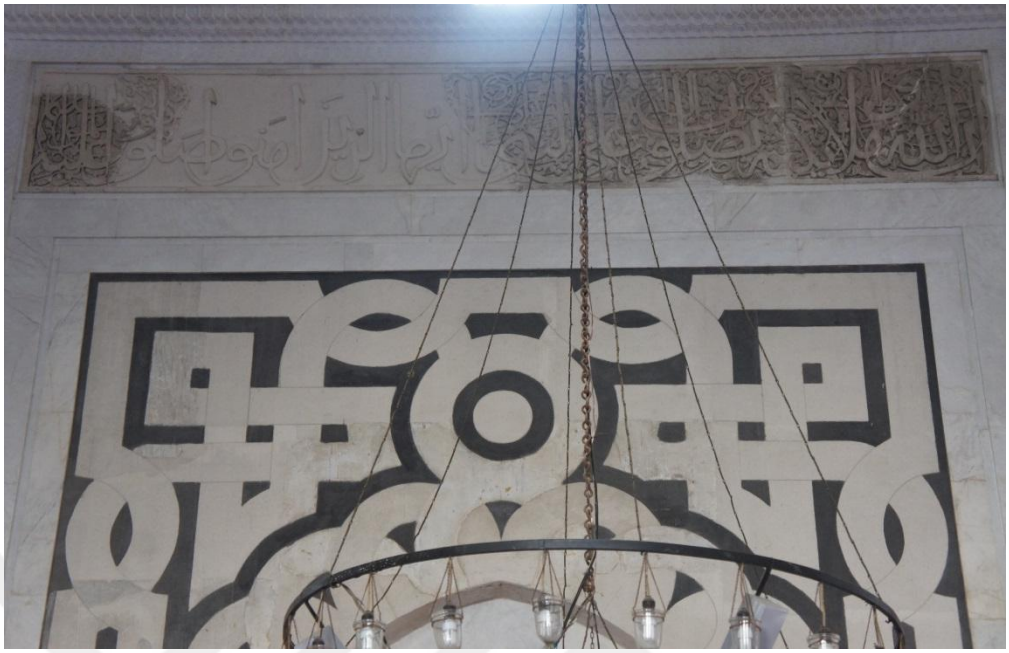

Foto. 77: Selçuk İsa Bey Camii Mihrabı Kitâbesi

Foto. 78: **İç Mekânda Batı Duvarının Kuzeyindeki Pencere Kitâbesi**

Foto.79: Taçkapının Solunda Alt Pencere Lentosu Üzerindeki Kitâbe

Foto.80:Taçkapının Solunda Üst Pencere Kemerinde Bulunan Madalyon

Foto. 81: Batı Taçkapısı Sağ Üstteki Pencere Üzerinde Yer Alan Kitâbe

Foto. 82: Batı Taçkapısı Sağ Atttaki Pencerenin Üzerindeki Kitâbe

Foto. 83: Aydınoğlu İsa Bey Çeşmesi

Foto. 84: Aydınoğlu İsa Bey Çeşmesi Kitâbesi

Foto. 85: İzmir Emir Sultan Türbesi

Foto. 86: İzmir Emir Sultan Türbesi Tamir Kitâbesi

Foto. 87: Kiraz İsa Bey Camii

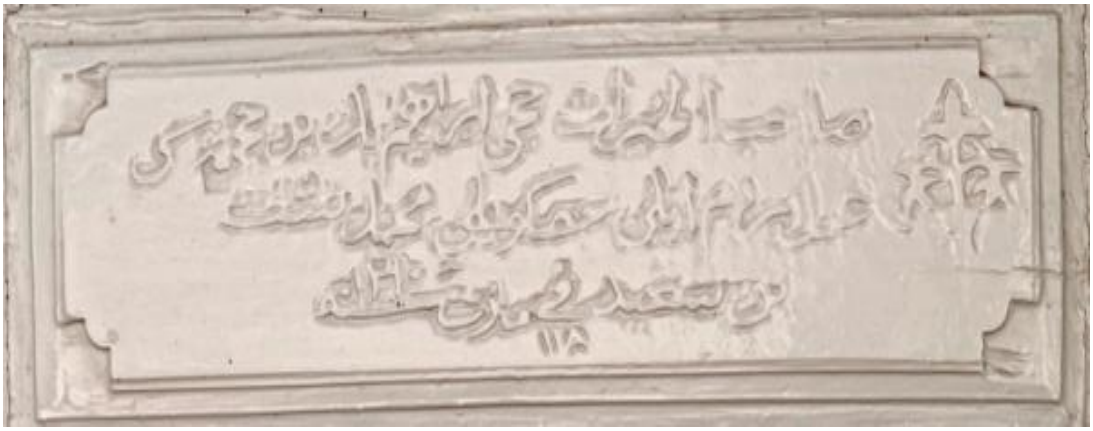

Foto. 88: Kiraz İsa Bey Camii Tamir Kitâbesi

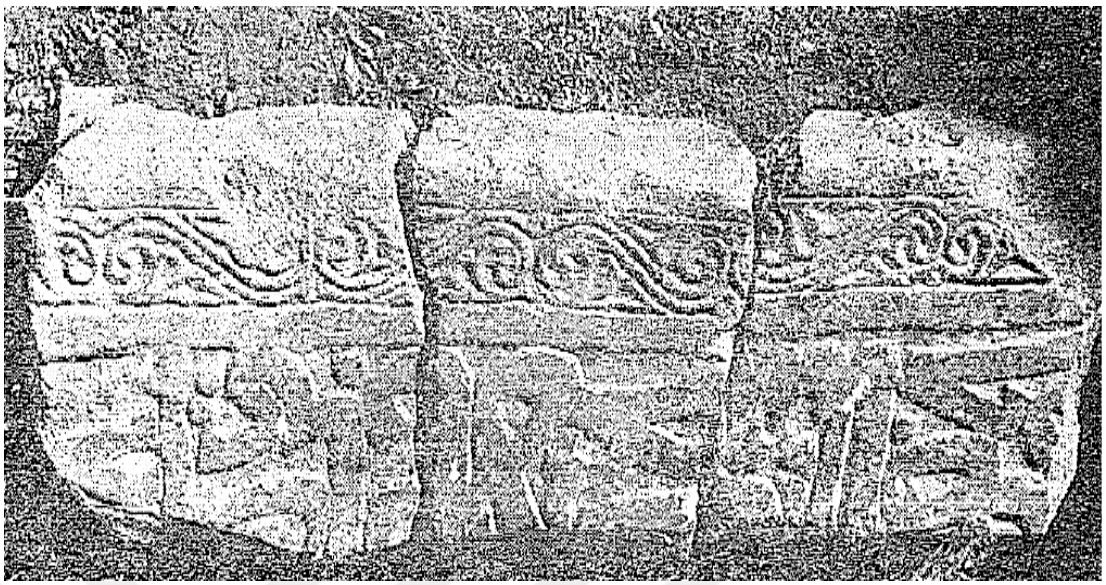

Foto. 89: Selçuk Karakolyanı Mescidi Hafriyat Çalışmasında Bulunan Kitâbe

Foto. 90: Selçuk Yahşi Bey Türbesi (Kümbet Mescidi) kitâbesi